ספר

דקדוק אליהו הלוי האשכנזי

אשר שמו

ספר בחור· הוסף שנית טוב: מהעתקה ראשונית
עושהו האריך בו מענית ולעלויא שנה תבנית
ודברים טובים הוסיף בו שם בו הגהה עיונית
בראשון היתה בו קטנית עתה כלו חטי מנית

ועתה העתקנוהו פה עיר התהלה לשלישית

הובא לדפוס וגם: הוגה ע״י הבחור מרדכי בה״רר
שמ׳יה דריזן ז״ל מברלין

נדפס פה ק״ק ברלין

בבית ה״ה כה״רר איצק שפייאר נר״ו חתן הרב הגאון הגדול מהור״ר
דוד זצ״ל שהיה אב״ד ור״מ דק״ק ברלין :

תחת ממשלת אדוננו המלך החסיד הגבור והחכם הכולל
פרידריך השני הגדול מלך פרוסיא ודוכס ברנדבורג
יר״ה ותנשא מלכותו אמן סלה

בשנת ואל היהודים כתב לפ״ק

Berlin,

הסכמת וגז"ח הרב המאה"ג המפורסם מהור"ר אהרן נר"ו ראב"ד פה ק"ק ברלין יע"א בצירוף בית דינו הצדק הרבנים המאה"ג יצ"ו

הנה אלו דגלו ארחות · וכתיבות משפט לשון הקודש מטומות · דורש ומבקש אין לה · והורד עדיה מעליה כאבלה · כלילות יופי הסירה פארה · והשב בדד בושה וחפרה · וכקרן זוית היא מונחת · ויבש שרשה מתחת · עד שיבא אלי' והיא כפורחת · כגפן פוריה · וכסולת נקיה · הבינה גם חקרה ודרשה · ונתן הכתר על ראשה · ה"ה הרב הנודע · בכל שכל ומדע · המדקדק הגדול המפורסם בעולם · לבו היה פתוח כאולם · מהר"ר אלי' בחור אשכנזי ז"ל אשר בא לטהר ולזקק לשונה · לחדש ישנה ולגלה מטמונה · הודיע טבעה לכל המונה · והושיב על משפטו ארמונה · וחבר הרבה ספרים · בכל פנות ועברים · בדקדוקי סופרים · בלשון העברים · ומבחר אמריו · והטוב שבספריו · הוא ספר הבחור · וזולתו נזרו אחור · ותמיד ילמד חכמת הדקדוק · גם חכם גם דרדק · וחכם בחור ישבחנה · ועתה בא העת לחננה · אחכם אם כטמונים תחפשוהו · ליקר ערכו היום לא תמצאוהו · לזה העיר ה' את רוח הבחור מדרבי שי' כהר"ר שמעי' דריזן ז"ל מברלין להדפיס פה עירנו ספר הנחמד הזה בתכלית היופי והדר בלי חסרון והעדר · ועם לוח הבנין · כללי מוסדות הענין · אין לו ערוך בקנין · לא כראשונים שנעשו על לוח גדול באמת · והיה צריכים לקפלו ומחמת הקיפול הנך ונקרע ונשחת · גם לא היה להקורא לנחת · לא כן עתה נעשה בבינה יתירה · ועל דפין קטנים וקצרים מסודרה · למען יעמוד ימים רבים ולא ינתק במהרה · ומתוקן בסידור חדש ויפה · בשכל טוב ומבוקש היטב בכפה · והטיבו לעשות בו הוספה · בתועלת רבות לתרופה · ובארו על הלוחות · בפעולות חסרות ונחות · ישבתם הולך נכוחות · ושעמו הסכמה בשוקות · והלמידו בהמקודים בכל"ס · גם השמות ומשקלם · מתהפך בתחבולותיו לפעלם · ולסקל המסילה ושבילם · ויעברהו התלמידים ברגלם · ולא ימעדו קרסולם · ויעלו לתכ"ד בכולם · ויראו אור בהלם · על כל נעלם · ועל ספר כזה ראוי ליתן הסכמות · ולגזור בגזירת נדוי וחרמות · ארור האיש אשר יעשה במתכונתו בערמות · להביאו שנית אל הדפוס באחד המקומות · מהיום תוך עשר שנים תמימות · שלא יגיע נזק מ"ו להעוסק במלאכת הקודש בשלימות · ולהשומע תבא עליו ברכת טוב והמטיב ישכון בטח שקט ושאנן לבא בנעימות · הכ"ד הרבנים היושבים על מדין פה ק"ק ברלין יום ג' י"א אדר ראשון שנת תקכ"ז לפרט קטן :

הקטן אהרן בהרבני מוהרר משה כר"ו מגזע צבי ראב"ד פה ק"ק ברלין יע"א

הקטן יואל בהמורר יקותיאל זצ"ל מגלוגא דיין דק"ק ברלין יע"א

הקטן גרשון בן הרר אלי' זצ"ל דמתקרי' גרשון אונגר דיין פה ק"ק ברלין יע"א

הקטן זנוויל בייאגם מפ"פ דמיין דיין וחד מיושבי בית המדרש דק"ק ברלין יע"א

הקדמת המחבר

בשנת חמשת אלפים ומאתים ושבעים ושבעה ליצירה העיר י"י את רוח איש משכיל ומבין בכל מדע אהר יקר תפארת השתן אגידיאו יר"ה אשר בקש למצא דברי חפץ וכתוב יושר בספרי לשוננו הקדושה ולי אני עבדו צעיר המדקדקים אליהו הלוי האשכנזי קרא ואמר לי מה לך פה אליהו קום נא ועשה ספר הכולל אמרי שפר בדקדוק לשון חקר כי כל ספרי המדקדקים אשר ראיתי אין בהם כדי למלאות חשקי ולרוות צמאי בדקדוק כי יש מהם שבא בארוכה מרבה דברים בלא הועיל בחכמה זו ויש מהם בא בקצרה מניח דברים הצריכים לה ואתה אזור נא כגבור חלציך ובחר מן שתי הקצוות הממוצע והגד נא לנו תעלומות חכמה בדקדוק הלשון בדברים אשר לא נכתבו וראויים להכתב ותחבר מהם ספר למען יזכו בו הרבים ויעמוד לנס העמים ואליו גוים ידרשו ויתנהו מרגוע לנפשם · ויהי כשמעי דבריו כי כצאתו קמתי למלא חשקו ונזרזתי למצותו והואלתי לעשות הספר הזה קטן הכמות ורב האיכות בכללים קצרים מועילים והכרחים לכל מי שיבא ללמוד דרכי לשון הקדש מבלי שאאריך בדברים אשר כתבו המדקדקים אשר לפני וכל ספרי הדקדוק מלאים מהם רק עקר כוונתי בחבור הזה לכתוב קצת כללים ודברים אשר לא קדמני אדם בהם גם מקצת הדברים הטובים אשר כתבו אותם המדקדקים במקומות מפוזרים מספריהם אקח הנה ואחת הנה זעיר שם זעיר שם אני אקבצם ואבארם אעשה מהם כללים ועקרים יקל זכרונם אל התלמידים : והכלל זה יהיה משפט הספר ומעשהו מכל אשר יצא מחוק ומשפט הדקדוק אשמר אלא יבזו דברי אלה רק על פתם ההלכה לאמר הדין הוא ככה · ואם נמצא מלה אחת או שתים המשנות סדר ההלכה ויוצאת מן הכלל לא אשים עליהן לב ובפרט המלות אשר קראו להם מדקדקים זרות או מרכבות וכבר השתדלתי לחבר ספר אחד קטן · וטרם הבראו קראתי שמו ספר הרכבה ובו יבאו מבוארים כל ענייני הזרים והמרכבים ואין לי כאן עסק בזה הספר · וכל זה כדי שלא להרבות כמותו פן ירא הרואה אותו וימאסהו בהביטו אל מראהו ואל גובה קומתו ולכן כשאביא דמיון מה אספק לא ארבה עליו רעים רק על פי עד אחד או שנים יקום דבר · אכן אחר כל פסוק ופסוק ארשום שם הספר אשר הפסוק ההוא בא בו ולא זו בלבד אעשה לך כי אף מספר הפרק אשר יבא בו הפסוק ההוא ארשום על סדר הפרקים כי ראיתי בהם צורך ותועלת גדול למעיין בכל ספר אשר ימצא שם ראיית פסוק כי לפעמים אף אם ידע האדם באיזה ספר מכ"ד ספרים בא הפסוק ההוא הנה יום או יומים יעמוד וילאה למצא פתח שער מקומו איו והאמת כי כבר חלקו בעלי המסורת כל ספר וספר כמו כן לחלקים וקראו לכל חלק וחלק סדר : וזולת מה שחלקו חמשה חומשי תורה לנ"ב פרשיות · חלקום עוד לסדרים ואמרו ספר בראשית פרשיותיו י"ב וסדריו ארבעים ושלשה ספר שמות פרשיותיו י"א וסדריו כ"ט וכן כולם וכן חלקו שאר ספרי העשרים וארבע לסדרים כגון ספר יהושע סדריו שלשים וארבעה ספר ירמיה סדריו ל"א וכן כולם הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומאז הייתי בלבי תמהתי למה לא נהגו כן בישראל לרשום בראש כל סדר וסדר על דרך א' ב' ג' ד' ה' וכולי כאשר סדרום בעלי המסורת והנה חלקתי עצמות הספר הזה לארבעה מאמרים דהיינו שנים בפעלים · ושנים בשמות · וחלקתי כל מאמר לי"ג עקרים על שם שלש עשרה עקרי הדת אמונתנו נמצא לארבעה המאמרים נ"ב עקרים סימן להם טו"ב · ועוד חלקתי כל עקר לחלקים קטנים וציינתים על דרך א' ב' ג' ד' ה' ו' ז' והתועלת בזה הוא מפורסם ואין צריך לכתבו · והנה קראתי שם הספר הזה ספר הבחור · וזה לשלש סבות האחת בהיות הספר הזה בחור וטוב וכולו סולת אין בו פסולת · השנית בעבור היותו מחובר אל כל בחור ללמוד בו בימי בחרותו וייטב לבו באחריתו · השלישית בעבור היות שם כנויי משוכה · ובשם בחור אכונה :

נשלמה הקדמה

מאמר הראשון

בביאור גזרת הפעלים ונחלק לשלש עשרה עקרים :

העקר הראשון בחלוקת שרשי לשון הקדש לשמונה חלקים :

א דע כי כל שרשי לשון הקדש נחלקים לשני מיני פְּעָלִים · וכל פֹּעַל לששה גְזָרוֹת וכל גְּזֵרָה לשבעה בנינים וכל בִּנְיָן לששה זמנים · וכל זְמַן לשני מינים · וכל מִין לשני מספרים · וכל מִסְפָּר לשלשה גופים · ולכל גוף דִּבּוּר מיוחד · ועתה אבאר כל אחד ואחד :

ב השני פעלים · האחד עומֵד · והאחד יוֹצֵא · הָעוֹמֵד · כמו · הָלַךְ · עָמַד · יָשַׁב · ודומיהם · שֶׁהַפְּעוּלָה עומדת בגוף הַפּוֹעֵל ולא תצא ממנו לזולתו · וְהַיּוֹצֵא · כמו שָׁמַר · פָּקַד · הָרַג · ודומיהם · שהפעולה יוצאת ממנו לזולתו ובהרבה דברים נבדלים הפעלים העומדים מהיוצאים כמו שיתבאר בקצורי זה :

ג וששה הַגְּזָרוֹת הם שְׁלֵמִים · חֲסֵרִים · וּכְפוּלִים · ושלשה מיני נָחִים וְהֵם נָחֵי אות ראשונה · נחי אות שניה · נחי אות שלישית · הרי ששה גְזָרוֹת · ויש עוד שאר גְּזָרוֹת כמו נָחֵי הַקְּצָווֹת · וַחֲסֵרֵי הַקְּצָווֹת · וּמְרֻבָּעִים · ודומיהם · אבל כֻּלָּם מֻרְכָּבִים ויוצאים מאלה הששה כמו שיתבאר :

ד ושבעה הבנינים מהם שלשה פּוֹעֲלִים נקראים אָבוֹת · ושלשה פְּעוּלִים נקראים תּוֹלָדוֹת · ואחד מהבנינים אָב וְתוֹלָדָה · דהיינו מצד אחד הוא פּוֹעֵל ומצד אחד הוא פָּעוּל · כְּמו שיתבאר: הַפּוֹעֲלִים · הם קַל · וּפִעֵל · וְהִפְעִיל · וְהַפְּעוּלִים · הם נִפְעַל · וּפֻעַל · וְהָפְעַל · וְהַפּוֹעֵל וְהַפָּעוּל · הוא הנקרא הִתְפָּעֵל :

ה ולאומר שנמצא עוד בנין הנקרא מְרֻבָּע כמו שׁוֹפֵט שׁוֹפַטְתְּ וכו' אָשִׁיב בגזרת נָחֵי הָעַיִן במאמר ב' עקר שמיני ושם אוכיח בראיות ברורות וצודקות שאינו ראוי להקרא בנין בפני עצמו :

ו וששה זְמַנִּים· הם ששה פעולות· עָבַר· בֵּינוֹנִי· פָּעוּל· מָקוֹר· צִוּוּי· עָתִיד· ושני הַמִּינִים הם· הַזָּכָר· וְהַנְּקֵבָה· ושני הַמִּסְפָּרִים הם הַיָּחִיד וְהָרַבִּים· ושלשה גופים הם הַנִּסְתָּר וְהַנּוֹכֵחַ וְהַמְדַבֵּר בַּעֲדוֹ: וְהַדִּבּוּר הַמְיוּחָד לכל, אחד הוא בנקודתו או בתוספת אות. אחת או שתים על שלש האותיות השרשיות כגון אותיות תה״מו״ן בסוף העוברים· ואותיות אית״ן בראש העתידים:

העקר השני בביאור ההבדלים אשר בין כל אחת ואחת מן שמנה החלוקות הנזכרות:

א דע אף שאמרתי שבכל גזרה שבעה בִּנְיָנִים זה אינו אלא לחלק הַפְּעָלִים היוצאים· אבל חלק הפעלים העומדים אין לו רק שלשה בניינים הַפּוֹעֲלִים· כי הבניינים הַפְּעוּלִים אינם צריכים להם כי הם עצמם פְּעוּלִים כאשר רמזתי כבר בסימן ב׳· ומעטים נמצאים שיבאו בבנין נפעל וְהִתְפָּעֵל כמו שיתבאר בעקר שמיני:

ב ואשר אמרתי כי לכל בִּנְיַן ששה זמנים זה אינו אלא לִשְׁלֹשֶׁת בניני הפועלים כי בארבעה האחרים לא שייך הַפָּעוּל בעבור שהם עצמם פְּעוּלִים גם בקצתם לא שייך הַצִּוּוּי כאשר יתבאר בכל אחד מהם:

ג ואשר אמרתי כי לכל זמן שני מינים זה צודק בכל הזמנים חוץ מן הַמָּקוֹר שלא שייך בו מין בכל כי הוא שוה לכל ונקרא מָקוֹר כי ממנו נובעות כל הפעולות כמו שיתבאר עוד· ואשר אמרתי כי לכל מין שני מִסְפָּרִים גם זה צודק בְּכֻלָּם חוץ מן המקור:

ד ואשר אמרתי כי לכל מספר שלשה גופים זה אינו אלא בֶּעָבַר וּבֶעָתִיד· אבל שאר הזמנים אין להם רק גוף אחד כִּי אין לַבֵּינוֹנִי וְלַפָּעוּל רק גוף הנסתר· ואם תרצה לשמש בהם בשאר הגופים צריך

להוסיף מלת כִּנּוּי הַנּוֹכָח עם הַנּוֹכָח : ומלת כנוי הַמְדַבֵּר בַּעֲדוֹ עם הַמְדַבֵּר בַּעֲדוֹ · כמו אַתָּה פּוֹקֵד אֲנִי פּוֹקֵד אַתֶּם פּוֹקְדִים אֲנַחְנוּ פּוֹקְדִים אַתְּ פּוֹקֶדֶת אַתֶּן פּוֹקְדוֹת · וכן בְּפָעוּל · זאין לצוויי רק גוף הַנּוֹכָח ואין לדבר בו בשאר הגופים כי אין מְצַוִּין אלא לנוכח

ה ואשר אמרתי כי לכל גוף דבור מיוחד זה אינו אלא לנוכח וְלַנִּסְתָּר אבל דבור המדבר בעדו הוא שוה לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה בכל הפעלים ובכל הכנוים כמו אֲנִי אֲנַחְנוּ וכן כָּל נִי וְנוּ שבכנוים אבל מלת הנסתרים השוה לזכרים ולנקבות אינה אלא בעבר לבדו כמו פָּקְדוּ · והכלל כי כל דבור האדם נחלק לארבעה חלקים לְיָחִיד וְלָרַבִּים לִיְחִידָה וְלָרַבּוֹת ולכל אחד מאלו שלשה דבורים נוכח נסתר מדבר בעדו והיה צריך אם כן להיות בכל זמן שנים עשר דבורים · שלשה לזכר יחיד · שלשה לרבים · שלשה לנקבה יחידה · שלשה לרבות · ולפי שבעבר נשתוו שלשה · לזכרים · ולנקבות · כמו שבארתי על כן נשארו בו תשעה דבורים :

ו וכן בעתיד היו ראויים להיות שנים עשר דבורים ולפי שנשתוו גם כן בו שני גופי המדברים בעדם לא נשארו בו רק עשרה דבורים · ואף כי דבור הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּמְצָאוֹת באו באופן אחד כי מלת תִּפְקֹדְנָה משרתת לשניהם מכל מקום · אינו נקרא שָׁוֶה לשתי סבות · האחת כי כל שוה שהזכרתי רוצה לומר שוה לזכר ולנקבה וזה אינו כן · והשנית שאין הוראתו שוה כי האחת לנסתרות והשנית לנמצאות וכן אף כי נעשה שני דבורים מן תִּפְקֹד לא נקרא שוה כי האחת לנוכח והשנית לנסתרת ואין לועזין זה כזה לכך לא נקרא שוה :

העקר השלישי בביאור שלש השמות המונחים לשלש אותיות השרשיות ובביאור גֶּדֶר הפעלים הַשְּׁלֵמִים ושאינן שלמים :

מאמר א

א עד הנה דברתי על הגזרות והבנינים ופעולותיהם בכלל · ועתה אדבר עליהם בפרט וקודם כל קודם צריך שתדע כי לכל פעל לשון העברי בין שהוא מהשלמים או משאינן שלמים יש לו שלש אותיות שרשיות וכבר הסכימו המדקדקים לשקול כל שורש על משקל פָּעַל וקראו לאות ראשון של כל שרש פ״א · ולשנית ע״ין · ולשלישית למ״ד · וכל שרש שתחסר או תנוח בו אחת משלש אותיותיו השרשיות קראו לו חסרי פ״א או נחי פ״א או ע״ין או למ״ד · ובמאמר שני בעקר ששי בסימן ו׳ אבאר ההפרש שבין החסרים ובין הנחים

ב לכן זכור נא בכל מקום שתמצא כתוב פ״א הפעל או ע״ין הפעל או למ״ד הפעל בפעלים או בשמות תרוצה לומר אות ראשונה או שניה או שלישית ועוד אדבר מזה במשקלי השמות בתחילת מאמר שלישי :

ג ודע כי כל פעל הנקרא מגזרת השלמים הוא אשר אין בו אחת מאותיות אהו״י וגם אין בו נו״ן בראש וגם אין שתי אותיות אחרונות דומות כי אז לא תחסר אחת משלש אותיות השרשיות לעולם לכך נקרא שלם ופעל שיש בו נו״ן בראש נקרא מגזרת החסרים כאשר יתבאר בגזרתו ופעל שיש בו אחת מאותיות אהו״י הוא נקרא מגזרת הנחים והנני אבאר דרך תנייתם :

ד האל״ף תנוח בראש או בסוף הפעלים כמו מן אכל תאמר אכל יאכל תאכל · ובסוף כמו קרא מצא וכו׳ אבל באמצע לא תנוח כמו שאג שאל ודומיהם :

הה״א לא תנוח רק בסוף הפעל כמו גלה עשה ודומיהם : ובראש ובאמצע לא תנוח כמו הרג בהל ודומיהם :

הוי״ו לא תנוח רק באמצע כמו קום שוב ודומיהם אבל בראש או בסוף לא נמצא וי״ו שרשית :

היו״ד לא תנוח רק בראש כמו מן יָדַע נאמר אֵדַע יֵדַע · אֵשֵׁב יֵשֵׁב · הַצֵּירֵי מורה על היו״ד ובאמצע לא תבא יו״ד נחה בפעלים לפי דעת קצת · ובסוף לא תבא שרשית לעולם לפי דעת הכל :

ה ופֹּעַל שיש בו שתי אותיות שרשיות דומות · בסוף · נקרא מגזרת הַכְּפוּלִים · כמו סָבַב · תָּמַם · ומעטים נמצאים שתהיינה שתי אותיות הראשונות דומות והם הולכים על דרך השלמים כמו מן דָּדָה כאמר אֶדַּדֶּה · (ישעיה לח) ומן שָׁשָׁה · וְשִׁשִּׁיתֶם אֶת הָאֵיפָה · (יחזקאל מה) וכמעט אין עוד בפעלים ויותר נמצאים בשמות כמו דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב · (במדבר כד) וּמָשׁוּחַ בַּשָּׁשַׁר · (ירמיה כב) כְּבָבַת עֵינוֹ · (זכריה ב) ודומיהם מעטים :

ו ופעלים שיהיו בהם הפ״א והלמ״ד דומות אין גם אחד בשלמים ומלת יְעַלְעוּ דָם (איוב לט) אין שָׁרְשׁוֹ · עָלַע · כאשר אבאר בספר הַהַרְכָּבָה · אבל בשרשים שאינן שלמים · נמצא · הָיָה · וְנָתַן · וזולתם מעטים ויותר נמצאים בשמות ובפרט עם הַשִּׁי״ן כמו · שֶׁמֶשׁ · שֹׁרֶשׁ · שָׁלֹשׁ ·

העקר הרביעי אתחיל בו לבאר ששה הזמנים הנקראים פְּעוּלוֹת ואבארם שתים שתים ואתחיל בְּעָבָרִים וּבַעֲתִידִים :

א דע כי הֶעָבַר וְהֶעָתִיד הם עִקְרֵי כל הַפְּעוּלוֹת ובהם יוכל אָדָם לְהִסְתַּפֵּק ולדבר בָּם במקום כל שאר הפעולות וכן דרך המקרא להשתמש בהם במקום · בינוני · מקור · וצווי · כאשר יתבאר :

ב והאותיות הַמְשַׁמְּשִׁים בעברים להורות על גופי הנדברים הם אותיות תְּהִ״מוּן ולעולם בסוף · והמשמשים בעתידים הם אותיות אֵי״תָן ולעולם בראש · אמנם אין צריך להאריך בדרך שמושן כי תראה בלוח הבנינים אשר אחבר אי״ה :

מאמר א

ג ודע כי עוד שלש אותיות ישמשו בראש העברים וסמנם שׁוּ״ה ׃ ועוד אדבר בם בפרק השמושים · והעקרת היא הוי״ו ושמושה בשני פנים · האחת נקראת וי״ו החבור והיא המחברת פעל לפעל או שם לשם וכו׳ כמו שיתבאר בפרק הנזכר · והשנית נקראת וי״ו ההפוך והיא המהפכת עברים לעתידים ועתידים לעברים כמו שאבאר פה ׃

ד דע כשתרצה להפך עבר לעתיד תשים וי״ו שו״אית בראשו כמו מן שָׁמַר וְשָׁמַר יְהוָה · שהוא כמו וְיִשְׁמוֹר · וכן וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות לא) הוא כמו וְיִשְׁמְרוּ ׃ ותמיד היא נקודה בשוא זולת המובטלים המהפכים אותה לשורק או לפת״ח או לחי״רק כאשר יתבאר בפרק הנזכר ׃

ה ואם תאמר במה אדע אי זה היא וי״ו החבור או וי״ו ההפוך · דע ~~כשאין~~ לפניה פעל עבר אחר אז היא וי״ו החבור ופסוק אחד סימן מִי פָעַל וְעָשָׂה (ישעיה מא) והמשכיל יבין · וכן שני הווין של וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר (שם ו) הן שתיהן · ווי החיבור לפי שכתוב לפניהן וָאֶרְאֶה אֶת יְהוָה שהיא פעל עבר בעבור הוי״ו הקמוצה שבראשה ׃

ו ואם ישאל שואל והלא יְבַסֶּה וִיעוֹפֵף אשר לפניהם הם עתידים נשיב כי דרך המקרא לשים עתיד במקום עבר במקומות שהוא מדבר בדבר הרגיל להיות תמיד · כמו וְאֵד יַעֲלֶה · (בראשית ב) עַל פִּי יְהוָה יַחֲנוּ · (במדבר ט) וכל אותה הפרשה ׃

ז ודע כי דרך המקרא לדבר בלשון עבר במקום עתיד וזה לרוב בדברי נבואה כי הדבר ברור לפני המקום כאלו נעשה כבר · ובתהלים · משלי · איוב הוא להפך · כי רוב העתידים הנמצאים בהם · הם במקום עברים · וכן בשירת הים · ובפרשת האזינו · אבל בספור דברי מעשה לא נמצאים כאלה · רק מעט מזער ׃

ח ודע כי יש למלות · הנוכח · והמדבר · בעדו · ליחיד ·

סמן

סִמָּן אַחֵר · לְהַכִּיר וי״ו החבור מוי״ו ההפוך וזה כשהם עם וי״ו החבור הם בְּטַעַם מִלְעֵיל על הרוב · כמו שד״נם תמיד זולת וי״ו כמו וְאָכַלְתִּי · חַטָּאת הַיּוֹם · (ויקרא י) וְדִבַּרְתִּי עַל הַנְּבִיאִים · (הושע יב) הם עברים שהטעם מלעיל · אבל עם וי״ו ההפוך יָשׁוּבוּ בטעם מִלְּרַע על הרוב כמו וְשָׁמַרְתָּ אֶת כָּל חֻקָּיו · (שמות טו) וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי · (ירמיה א) וכן בכל הבנינים מכל הגזרות · חוץ מִנָּחֵי למ״ד אלף · או ה״א · שהם תמיד מלעיל עם הוי״ו וזולתה כמו וְקָרָאתָ · וּמָצָאתָ · וּבָנִיתָ · וּפָנִיתָ · ודומיהם · וכלל אֶחָד אֶתֵּן לָךְ בכל תְּשַׁעַת גופי העבר לדעת איזו היא מלעיל או מלרע :

ט דע כי חמשה מֵהֶם תמיד מלרע עם הוי״ו וזולתה והם פָּקַד פָּקְדוּ יִפָּקְדָה · פְּקַדְתֶּם · פְּקַדְתֶּן · ושנים תמיד מלעיל עם הוי״ו וזולתה והם פָּקַדְנוּ · פָּקַדְתְּ · ושנים מהם זולת הוי״ו הם תמיד מלעיל · ועם הוי״ו לפעמים מלעיל ולפעמים מלרע והם פָּקַדְתָּ · פָּקַדְתִּי · כמו שכתבתי וכלל זה כולל בכל הבנינים מִגִּזְרַת הַשְּׁלֵמִים חוץ · הַנִּסְתָּרִים · וְהַנִּסְתֶּרֶת · מבנין הפעיל הם על הרוב מלעיל כמו שיתבאר עוד :

י ודע כי שלשה גופים הַנסתרים שהם פָּקַד · פָּקְדוּ · פָּקְדָה · יש להם דין מיוחד וזה בְּהִסָּמְכָם לְמִלָּה זְעִרָה או למלה שהיא מלעיל ישובו גם הם מלעיל כמו קָרָא לַיְלָה · (בראשית א) וְשָׁאַל לוֹ · (במדבר כז) וְקָרָא לוֹ · (דברים כה) בָּגְדוּ בָהּ · (איכה א) וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ · (רות א) ודומיהם :

יא ודע כי בעתידים יש סימן אחר לְהַכִּיר וי״ו החבור מן וי״ו ההפוך וזה שוי״ו החבור היא נְקוּדָה בשו״א כְּמוֹ שֶׁרָמַזְתִּי לעיל בסימן ד׳ אבל וי״ו ההפוך דינה להיות נקודה בפת״ח וְדָגֵשׁ אחריה כמו · וַיֹּאמֶר · וַתֹּאמֶר · וַנֹּאמֶר · וְהָאל״ף לפי שאינה מקבלת הדג״ש תבא עליה הוי״ו ההפוך קְמוּצָה כמו וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה · (בראשית כז) ואם וי״ו החבור בפתח כמו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ · (ישעיה נא) וכשתהיו יו״ד איתן שוא״ת וְתָבֹא עליה וי״ו החבור תנוח הַיו״ד ותהיה הוי״ו נקודה בְּחִירֶק כמו וִיהִי מַבְדִּיל

ויהי

מאמר א׳

ויחי עוד לָנֶצַח · ודומיהם · ואם וי״ו ההפוך תהיה הוי״ו בפתח ולא תְּדֻגַּשׁ היו״ד אחריה כמו וַיְדַבֵּר · וַיִּתְחַבֵּר · וזולתם · וכל זה יתבאר היטב בפרק השמושים א״ה :

יב הנה ידוע תדע כי בלשונות הגוים שלשה מיני עבר והם עבר נִשְׁלָם · ועבר בִּלְתִּי נשלם · ועבר שכבר נשלם · אכן בלשון הקדש · יבאו שלשתם באופן אחד ולפי הענין יְבֹאַר כל אחד ואחד באחד משלש האפנים האלו והנני אתן לך דמיון ממלת פָּקַד הנמצא במקרא על שלשה הפנים · פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת אֱדוֹם (איכה ד) הוא עבר נשלם (בלשון אשכנז ער האט געדאכט) · וַיְהוָה פָּקַד אֶת שָׂרָה (בראשית כא) הוא עבר בלתי נשלם שהרי הוא כמו היה פּוֹקֵד (בלשון אשכנז ער דאכטע) · אבל לפי פירוש רש״י ז״ל הוא עבר שכבר נשלם עיין שם · כִּי פָקַד יְיָ אֶת עַמּוֹ (רות א) הוא עבר שכבר נשלם שהרי הוא כמו כבר פָּקַד (בלשון אשכנז ער האטע געדאכט) · וכן הוי״ו המהפכת העתיד לעבר היא מהפכתו לעבר בלתי נשלם על הרוב · וַיֹּאמֶר · וַיְדַבֵּר שהם מבארים כמו הָיָה אוֹמֵר · הָיָה מְדַבֵּר (בל״א ער זאגטע · ער רעדיטע) זולת בקצת מקומות כאשר יקדם לו עבר הנשלם אז גם כן הוא כמהו והמשל כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרוֹץ לָרוֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ · (בראשית ל) הנה הם כמו · פָּרַץ · וּבֵרַךְ · בעבור מלת הָיָה שלפניהם :

יג אמנם דע שאין כח בוי״ו לְהַפֵּךְ העתיד לעבר שכבר נשלם כי אם במקומות מעטים מאד כמו וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם · (שם כח) שהם כמו כבר שָׁלַח וכבר הָלַךְ כמו שפירש רש״י ז״ל עיין שם :

העקר

העקר החמשי בביאור הבינונים והפעולים:

א דע כי הפעולה שנעשת עתה בזמן הוֶה נקראת פעולת הבינוני ומֻרְכָּב מן העבר והעתיד והמשל כשתאמר ראובן אוֹכֵל משמע שכבר התחיל לֶאֱכוֹל · ועדין יֹאכַל והנה אין ללשון הקדש פעל מיוחד המורה על זמן הבינוני הזה · כי מה שקוראים אנחנו בינוני הוּא נקרא לפי האמת שֵׁם הַפּוֹעֵל והוא כדמות תואר:

ב אכן יש הפרש ביניהם כי שֵׁם הַפּוֹעֵל שהוא הבינוני לא יצדק לומר רק על אדם בזמן עֲשִׂיַּת הפעולה ההיא ושם התואר יצדק לומר על אדם שֶׁיֵּשׁ בו התואר ההוא אפילו בזמן שאינו עושה הפעולה והמשל מן גּוֹנֵב · וְגַנָּב · הנה גוֹנֵב נאמר על איש בשעה שהוא גוֹנֵב · אבל גַּנָּב הוא שם תואר לאיש שדרכו לִגְנוֹב ואפילו בשעה שהוא יָשֵׁן נקרא גַּנָּב · וזה מה שפירש רש״י ז״ל על וְאִם מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ (שמות ט) עיין שם ·

ג וְהַפָּעוּל גם הוא נקרא בינוני כי פְּעֻלָּתוֹ עֲשׂוּיָה בזמן הוֶה והוא מרכב מעבר ומבינוני והמשל כשתאמר הַבַּיִת בָּנוּי משמע שכבר נִבְנָה וַעֲדַיִן הוא קַיָּם וזהו ההפרש שבינו ובין נפעל עבר כשתאמר הבית נִבְנָה אפשר שעתה הוא נֶהֱרָס או נִשְׂרַף והנה הפעול גם הוא כדמות שם תואר וההפרש שבינו ובין התואר הוא ההפרש שבין הבינוני והתואר כמו שכתבתי:

ד ולפעמים משמשים בשמות התוארים עצמם במקום בֵּינוֹנִי ופָעוּל וזה דַוְקָא בפעלים העומדים והכלל כל אותם שנמצא בהן תואר לא יבא בהם בינוני · ופעול · אך יבא התואר במקום שְׁנֵיהם והמשל חָכָם · גִּבּוֹר · גָּדוֹל · זָקֵן · ודומיהם אין צריך לומר לא חוֹכֵם ולא חָכוּם · לא גוֹבֵר · ולא גָבוּר · לא גוֹדֵל · ולא גָּדוּל · לא זוֹקֵן · ולא זָקוּן · אבל אותן פעלים שאין בהם תואר יבא בהן הבינוני · אבל לא הפעול

מאמר א

כמו עוֹמֵד · יוֹשֵׁב · הוֹלֵךְ · שׁוֹכֵב · ודומיהם אין צריך לומר עָמוֹד יָשׁוֹב · הָלוֹךְ · שָׁכוֹב · כִּי הָעוֹמֵד הוא הֶעָמוּד · וְהַיּוֹשֵׁב הוא הַיָּשׁוּב והבינוני עומד במקום שניהם :

ה ולפי שהבינונים · והפעולים הם כדמות שמות לפיכך ישמשו בהם אותיות מֹשֶׁ״ה וְכָלֵ״ב המשמשות בשמות כמו שיתבאר בפרק השמושים · והנה אתן לך קצת כללים תכיר בהם מתי הם במקום בינוני · (בלשון אשכנז דיא געגען ווערטיגע צייט) · או במקום תואר · (בלשון אשכנז דאס בייווארט) · וזה כשתמצא בהם לשמוש אחת מאותיות בכ״לם אז הם תוארים ולא בינונים כמו אֲחִיתֹפֶל בַּקּוֹשְׁרִים · (שמואל ב · טו) · כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֶׁה בוֹ · (ישעיה כד) · לְעוֹשֵׂה אוֹרִים · (תהלים קלו) · מִשּׁוֹמְרִים לַבֹּקֶר · (שם קל) · ודומיהם · כולם תוארים כי ארבעה אותיות אלו לא ישמשו בפעלים רק במקור לפי שגם הוא כדמות שם · וכן קוֹרְאִים לו קצת המדקדקים שם הַפּוֹעַל · אבל כשישמשו בבינונים אותיות שו״ה המשמשים גם כן בעברים ובעתידים · אז אפשר שהם בינונים או תוארים · והנה לפי כוונת הענין יוכל האדם להבין באיזה מקום הם במקום בינוני · או במקום תואר · כגון הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי · (בראשית ד) הוא תואר · (בל״א אב היטער) · וכן הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם · (תהלים קמו) · (בל״א דער דא היט) · וזולתם · ותוכל להכירם קצת בסימנים אחרים שאתן לך עתה · וזה שצריך שתדע כי הפעולות לא יִסָּמְכוּ · ולא יבא סְמִיכוּת עליהם · ולכן כשתמצא הבינונים והפעולים בסמיכות כמו · רוֹעֵה צֹאן · (בראשית מו) · שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת · (במדבר ג) · גְּאוּלֵי יְיָ · (תהלים קז) ודומיהם הם תוארים · ולא בינונים · ועוד סימן אחר : דע כי כל בינוני שאחריו מלת · אֶת · ודאי הוא בינוני · ולא תואר · כמו רוֹעֶה אֶת צֹאן · (בראשית לז) · הוא בינוני · ובכלל זה · אותו · אוֹתְךָ · אותי · אוֹתָם · וכל הכנוים המורים על הפעול : גם כשיסמכו אל כנויי הנוכח · והמדבר

והמדבר בעדו כמו אָנֹכִי הוֹלֵךְ (בראשית כה) · אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה לָעָם · (שמות יח) · אֲנַחְנוּ עוֹשִׂים · (מלכים ב ז) · אַתֶּם עוֹשִׂים · (ירמיה מד) כולם בינונים ולא תוארים · כי כשם שלא תוכל לומר אַתָּה פָּקַד · אנכי פקד · כן לא תוכל לומר אַתָּה פּוֹקֵד · אנכי פוקד מִצַּד תואר אלא מצד בינוני ·

ויש לנו עוד סימנים טובים ודי כעת באלה שכתבנו :

העקר הששי בביאור המקור והצווי :

א דע כי האותיות המשמשות במקורים הם בכל״ם ואין צריך לומר גם הוי״ו עמהם כי בן שמושה על כל הפעולות והשמות והמלות זולת על מלת אוֹ · ועל מלת אֲבָל · ועל תיבה אֲשֶׁר ראשה ה״א הַתְּמִהָ כמו שאבאר בספר ההרכבה במלת וְהֶאֱזְנִיחוּ :

ב ודע כי על הרוב לא יבא המקור זולת בבל״ם רק כאשר סמוך אליו עבר או עתיד כמו הָלוֹךְ הָלַכְתָּ · (בראשית לא) אָמוֹר אָמַרְתִּי · (שמואל ב) שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן · (דברים יא) אַבֵּד תְּאַבְּדוּן · (דברים יב) ודומיהם ובא כן להורות על חוזק הפעולה ועל הרוב הוא לפני הפעלים · אך במקומות מעטים אחריהם · כמו וַיְבָרֶךְ בָּרוֹךְ · (יהושע כד) ודומיהו · אבל עם הצווי הוא תמיד אחריו · כמו שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ · (ישעיה ו) ודומיהם וזה להורות יותר על חוזק הצווי :

ג דע כי האות היותר משמשת במקור היא הלמ״ד כמו לִשְׁמוֹר · לִזְכּוֹר · ודומיהם ואפילו כשיבא זולת בבל״ם על הרוב · הוראתו כאלו הוא עם הלמ״ד כמו הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ · (בראשית לא) רְאֹה פָנֶיךָ · (שם מח) שהם כמו לַעֲשׂוֹת · לִרְאוֹת · וכל המקור כשיבא במקום צווי כמו זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת · (שמות כ) שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב · (דברים טז) ודומיהם יש כפרשם כאלו הם לִזְכּוֹר לִשְׁמוֹר · או הם כמו צווים ממש כמו זְכוֹר שְׁמוֹר · ובשאר הבנינים זולת בנין הקל אין הפרש בכתיבה ובקריאה בין המקור כשהוא זולת בבל״ם ובין הצווי ליחיד וזה יתבאר לך.

לך יותר בעקר שלש עשרה במאמר שני :

ד ואשר אמרתי כבר כי אין למקור זמן אומר עתה כשהוא בא עם בכ״לם יש בו קצת הוראות זמן כי עם הב״ית והכ״ף הוא מורה על הרוב על זמן העבר כמו בִּנְסֹעַ הָאָרֹן · (במדבר י) כִּשְׁמוֹעַ עֵשָׂו · (בראשית כז) שהם כמו כאשר נָסַע · כאשר שָׁמַע · ועם הלמ״ד והמ״ם הוא מורה על הרוב על זמן העתיד כמו לִשְׁמוֹר אֶת דֶּרֶךְ · (שם ג) מִדַּבֵּר עִם יַעֲקֹב · (שם לא) שהם לעתיד עד כאן דברתי מהמקור ועתה אדבר מהצווי :

ה דע כי לא תבא אות שמושית בראש הצווי לעולם זולת הוי״ו לבדה ואף כי כבר אמרתי כי אין צווי אלא למכח אומר עתה כי תוכל לצוות גם לנסתר אכן בלשון עתיד כמו · יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים · (בראשית מא) ודומיהם רבים :

ו וכן יבא הצווי לנוכח בלשון עתיד כגון רוב מִצְוֹת עֲשֵׂה · כמו תִּסְפּוֹר לָךְ · (ויקרא כה) תַּעֲשֶׂה לִי · (שם כו) ודומיהם · וכן בלשון עבר עם וי״ו ההפוך כמו וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָֹה · (דברים ו) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ · (שם כו) ודומיהם · והבאים בלשון צווי ממש הם מעטים כמו כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ · (שמות כ) · שְׁמַע יִשְׂרָאֵל · (דברים ו) אבל מצות לא תַעֲשֶׂה לא יבאו לעולם רק בלשון עתיד כמו לֹא תִרְצָח · לֹא תִנְאָף · לֹא תִגְנוֹב · (שמות כ) לא נאמר · לֹא רְצַח · לֹא נְאַף · לא גְנוֹב · כי לא יבא הצווי לעולם אחר אחת ממלות האלו · אַל · לֹא · פֶּן · כִּי · אֲשֶׁר · אֶת · לְמַעַן · בַּעֲבוּר · ודומיהם :

ז והנה למדבר בעדו לא שייך צווי כלל כי אין אדם מצוה לעצמו ולפעמים בא הצווי על לשון בַּקָּשָׁה וְתַחֲנוּנִים ובפרט כנגד השם יתברך כמו שנמצא לרוב בספר תהלים ולפעמים משימין אצלו מלת נָא · או אָנָּא להורות על התחינה כמו סְלַח נָא · (שמות י) אָנָּא יְהוָֹה הוֹשִׁיעָה נָּא · (תהלים קיח) גם

נמצא

כמצא צווי בלשון גזום כמו שמח בחור בילדותך · (קהלת יא) · באו בית אל · (עמוס ד) ודומיהם מעטים :

העקר השביעי אתחיל בו לבאר הוראת שבעה הבנינים ויתבאר בו הוראת בנין הקל לבדו :

א הבנין הראשון הוא אב הקל לקלותו שאין בו דג״ש ולא אות נוספות לסימנו כי לשאר הבנינים בין אבות בין תולדות יש לכל אחד סימן מובהק והוא דג״ש או תוספת אות · או שתים עם הדג״ש כמו שתראה בלוח הבנינים אי״ה :

ב וההוראה שלבנין הקל הזה היא להורות על מי שהוא פועל הפעולה בזולתו · (בל״א דיא טהעטיגע גאטטונג) רוצה לומר כי רוב הפעלים שבבנין זה הם פעלים יוצאים ונוכל לומר שבשביל זה שם מניח הלשון בכל פעל שלש אותיות שרשיות השתים הם לצורך הפעולה לפי שאין פעל פחות משתי אותיות ואות השלישית מורה על מי שתצא אליו הפעולה ולכן היו הפעלים של נחי העין ברוב · פעלים עומדים · (בל״א דיא מיטטעלערע גאטטונג ; נייטרום) לפי שאין בהן רק שתי תיבות נעות כגון · קם · שב · סר · רץ · רם · גר · ולכן רוב הפעלים השלמים הם יוצאים ונמצאים מעטים שהם עומדים · כמו הלך · (בל״א ער איזט געגאנגען) · ישב · עמד · ישן · (בל״א ער האט געשלאפען) · שכן · שכב · שחק · כעס · בכה · ויש בם סימנים להכירם והם שלא שייך בהן פעול · ולא נפעל · (בל״א דיא לייךענדע גאטטונג) · גם לא שייך אחריהן אחת ממלות המורות על הפעול כגון · את · אותו · אותי · אותך · ודומיהם · גם לא יתקשרו עם הכנוים כמו · ישיבני · עמדני · עמדהו · ודומיהם · והאמת שבכל סמנים האלה יש יוצאים מהכלל · וצריכין פירוש כמו · לא יגרך רע · (תהלים ה) · וחביריו רבים · לכן אתן

מאמר א

בהם סימן שיוכל האדם להכירם בְּנְקָלָה וזהו שבכל פֹּעַל ששייך לפניו מלת מַה · הוא פעל יוצא כגון · מַה שָׁמַר · מַה אָכַל · מַה שָׁתָה · ודומיהם אבל בפעלים העומדים לא שייך לומר מַה · כי לא יתכן לומר מַה יָשַׁב · מַה עָמַד · מַה יָשַׁן · מַה בָּכָה ·

ג ודע כי נמצאים שרשים שהם לפעמים יוצאים ולפעמים עומדים · כמו הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ · (תהלים קה) הוא יוצא · שפירושו הקב״ה הפך לבם · וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הָפַךְ · (שופטים כ) הוא עומד · (בו״א האט זיך גיקערט) וכן אשר חָלַק יְיָ לְכֹל הָעַמִּים · (דברים ד) יוצא · חָלַק לִבָּם · (הושע י) · עומד ואחרים מלבד אלה :

העקר השמיני בהוראת בִּנְיַן נִפְעַל :

הבנין השני נקרא בִּנְיַן נִפְעַל והוא של שלש מינים :

א **המין האחד** הוא תולדתו של קַל היוצא רוצה לומר שהוא מקבל הפעולה מיד אָבִיו הַקַּל והמשל אם תאמר על האב אָכַל · תאמר על הבן נֶאֱכַל · וכן נִלְכַּד · נִשְׂרַף · נִשְׁבַּר · או נִשְׁבָּה · אִם גָּנוֹב יִגָּנֵב · (שמות כב) · שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ · (שמואל ב כג) ודומיהם רבים · כלם פְּעוּלִים מיד אחר והנה הוראת המין הזה כהוראת בִּנְיַן פֻּעַל ממש כי אין הפרש בין וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ · (שמות כב) · ובין וְנִגְנַב · ובין וְהִנֵּה שֹׂרַף · (ויקרא י) · שהוא מבנין פֻּעַל · ובין נִשְׂרַף · ויש לך לָדעת שלא יבאו צווים מהמין הזה לעולם כי לא נוכל לומר · הִשָּׂרֵף · הִגָּנֵב · הִלָּכֵד · הִשָּׁבֵר · אבל יבאו במין השני והטעם יתבאר לך בבנין פעל הדגוש ·

ב **והמין השני** הוא מֵהַנִּפְעָלִים הַפְּעוּלִים על ידי עצמם והם החלק היותר רב מֵהַנִּפְעַל ובזה דומה הוראתו להתפעל ממש וכן מצינו שהפסוק משמש בהם כאחד כגון אַל

תטמאו

תִּטַּמְּאוּ בְּכָל אֵלֶּה · (ויקרא יח) שהוא כמו תִּתְטַמְּאוּ ואחר כך אומר כִּי בְּכָל אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם · (שם שם) שהוא מבנין נִפְעַל · וכן אונקלוס מתרגם כל לשון נפעל בלשון התפעל וכן רש"י ז"ל כמו שפירש על וַתִּתְכַּס · (בראשית כד) וְכֵן שְׁתֵה גַּם אַתָּה וְהֵעָרֵל · (חבקוק ב) וגם יבא הצווי בנפעל מזה המין והוראתו כבנין התפעל כמו הִשָּׁמֶר לְךָ · (בראשית לא) · הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי · · (שם יג) שהוא כמו הִשְׁתַּמֵּר · הִתְפָּרֵד · והכלל כל הנפעלים מזה המין אין הפרש בינם ובין התפעל · כמו יִקָּווּ הַמַּיִם · וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה · (בראשית א) · וְכֵן וַיֵּרָא יְיָ · (שם יח) · וַיִּנָּחֶם יְיָ · (שם ו) · שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ · (שמות לא) · אֶל בֵּיתוֹ וַיֵּחָנֵק · (שמואל ב יז) כֻּלָּם מְבֹאָרִים כאלו הם מן התפעל :

והמין השלישי ויש נפעלים שלא נמצאו בקל כמו נִשְׁבַּע · (בו"א ער שווער) · נִלְחַם · נִשְׁעַן · נִזְהַר · נִכְנַע · ודומיהם והם מפורשים כאלו הם מהקל כמו שיתבאר בסוף עקר שלש עשרה :

ג ודע כי כמו שנמצאים פעלים בבנין הקל שפעמים הם יוצאים ולפעמים הם עומדים · כמו שכתבתי · כן נמצאים בבנין זה נפעלים לפעמים יוצאים ולפעמים עומדים כמו וּבְנָבִיא נִשְׁמָר · (הושע יב) · הוא יוצא · וַעֲמָשָׂא לֹא נִשְׁמַר · (שמואל ב כ) הוא עומד · ופרושו לא שמר את עצמו · וכן וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ · (שמות כב) הוא יוצא · שפרושו שמכרוהו בית דין · וְנִמְכַּר לָךְ · (ויקרא כה) הוא עומד · כמו שפרשו חכמים ז"ל שמוכר עצמו מפני דוחקו · ויש נפעלים נגזרים מפעלים עומדים והם מעטים מאד · כמו וְנִגַּשׁ משֶׁה (שמות כד) וְנִקְרַב בַּעַל הַבַּיִת · (שם כב) כְּצֵל כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי · (תהלים קט) אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת · (שמות טז) · ודומיהם מעטים :

מאמר א

העקר התשיעי בהוראת בִּנְיַן פִּעֵל הַדָּגוּשׁ · דע כי הבנין השלישי הזה גם הוא אָב ונקרא פִּעֵל הַדָּגוּשׁ כי כן תמיד דָּגוּשׁ בו עַיִן הפעל והוא של ארבע מינים :

א המין האחד הם הפעלים הַמְּיֻחָדִים כו לבד ולא יכנסו בבנין הקל ותוראתם כהוראת בנין הקל היוצא באחד כמו · דִּבֵּר · מִהֵר · צִוָּה · ודומיהם :

ב המין השני הם הפעלים הנמצאים בשני הבנינים אבל הם בבנין הקל עומדים · כמו שָׁכַן · הָלַךְ · וְדומיהם וכשיכנסו בבנין פִּעֵל אז הם יוצאים לְשֵׁנִי כמו אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם : (תהלים עח) (בל"א האט נידר געשטעללט אונטער דען מענשען) · עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ · (איוב כד) והוראתם כהוראת בנין הפעיל היוצא לְשֵׁנִי כמו שאבאר בעקרו :

ג המין השלישי הם הפעלים הנמצאים גם כן בשני הבנינים והם בשניהם יוצאים ואין הפרש ביניהם רק שֶׁבְּפִעֵל הם מורים על חוזק הפעולה והתמדתה יותר מבנין הקל כמו שָׁלַח · וְשִׁלַּח · שָׁבַר · וְשִׁבַּר · ודומיהם :

ד המין הרביעי הם הפעלים הנמצאים גם כן בשניתם והם בהם עומדים וגם הם מורים בְּפִעֵל על חוזק הפעולה יותר מבקל כמו וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ · (יחזקאל ח) · פִּתַּח הַסְּמָדַר · (שה"ש ז) שהם כמו פָּתַח · צָמַח · וחשובי המדקדקים אינם מודים שנמצאים עומדים בבנין פִּעֵל הדגוש כִּי לא הוּסַד זה הבנין רק לפעלים היוצאים ואומרים כי צִמֵּחַ · וּפִתַּח הם מבנין פִּעֵל והחירק מקום קָבּוּץ והוא כמו צֻמַּח ופֻתַּח · כמו וַיִּישַׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם כמו וַיּוּשַׂם :

ה הנה

ה הנה נמצאים בבנין זה פעלים אשר אין כמוהם בכל שאר הבנינים והם פעלים המורים על הֵפֶךְ הפעולה כמו וְדִשְּׁנוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ · (במדבר ד) שהוא הסרת הדשן · וכן תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ · (איוב לא) רוצה לומר עֲקִירַת השרשים · וכן מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה · (ישעיה י) רוצה לומר הסרת הסעיפים ודומיהם :

ו ודע כי לא יבא זה רק בפעלים הנגזרים מן השמות כאלו שזכרתי וכאשר אבאר עוד בפרק המינים · ואף אין לך רשות לעשות כן בכל פעל הנגזר מהשם רק מה שנמצא מהם בפסוק · והנה זה הבנין גם הוא הוליד בן ונקרא שמו בנין פֻּעַל :

העקר העשירי בביאור הוראת בנין פֻּעַל :

א הבנין הרביעי הוא נקרא בנין פֻּעַל תולדתו של פִּעֵל ואין לו רק הוראה אחת · והיא שתמיד הוא פָּעוּל על ידי אחר · והוא אביו הַפִּעֵל אשר ממנו הוא מקבל מִקְרֵהוּ לכן גם הוא דגוש כאביו והמשל כאשר תאמר על אביו סִפֵּר · כִּפֵּר · תאמר על הבן סֻפַּר · כֻּפַּר · והנה לא נזכר מי הוא הַמְסַפֵּר או מי הוא הַמְכַפֵּר לכן קראו לו בנין שלא הוזכר שֵׁם פּוֹעֲלוֹ :

ב וכן לבנין הָפְעַל הנולד מבנין הִפְעִיל כידין אחד לשניהם כי גם הוא תמיד מקבל פעולתו מיד אחר ובעבור זה אין באחד מהם צווי כי איך יצוה אדם לחבירו על מה שעושה איש אחר · ולזאת הסבה לא יבא צווי בנפעל הנגזר מפעלים יוצאים כמו שכתבתי במאמר זה בעקר הה' · ומכל שכן שאין בהן פעול · ואף הבינוני איננו בְּפֻעַל רק במקומות מעטים במקום שם התואר · כמו וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל · (שמות ג) לַנַּעַר הַיּוּלָּד · (שופטים יג) שהם תוארים בראיית הקמץ · ואין לומר כי הם עברים · והקמץ שבהם בעבור הסוף פסוק · שאם

כן היה לו לומר והסנה לא אֻכָּל · כי מלת אין לא תשמש בפעלים רק בשמות וכן הא״של מלת הַיִּלֹּד מוכיח שאינו עבר כי לא תשמש הא הידיעה בפעלים · לכן צריכים אנחנו לומר כי הם תוארים · ובְהָפְעַל לא נמצא לא ביני · ולא תואר לעולם · גם המקור לא נמצא בשניהם כי אם במקומות מעטים · ועם אותיות בכ״לם לא נמצא לעולם · כמו שיתבאר לך כל זה במאמר שני בעקר שני · אם כן לא נשאר בהם רק העבר · והעתיד :

ג ואומרים קצת המדקדקים שאפילו בעתיד אין להשתמש בְּפֻעַל ובְהָפְעַל רק בשני גופים כי יחסרו ממנו המדברים בעדם ואומרים זה בעבור כי לא נמצאו מהם במקרא רק אחד והוא מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל · (איוב י) שהוא עתיד מבנין הָפְעַל מנחי פא יו״ד · ונראה לי כי מפני זה אין למנוע מלדבר בם והלא כמה מלין יש שאנחנו אומרים אותו מדרך הסברה אף על פי שלא נמצאו בפסוק ומכל שכן באלה שנמצא אחד מהם בפסוק ולמה לא נדבר בם :

העקר האחד עשר בביאור הוראת בנין הִפְעִיל :

הבנין החמישי גם הוא אב ונקרא הִפְעִיל וגם הוא של ארבע מינים :

א המין האחד הם הפעלים אשר הם עומדים בבנין הקל וזה הבנין יוציאם לְשֵׁנִי כמו קָם וְהֵקִים · יָרַד וְהוֹרִיד ולְזאת הסבה הוסד זה הבנין · ולכן הוא בא לרוב בגזרת נחי הע״ין אשר שם מִשְׁכַּן הפעלים העומדים לרוב כמו שכתבתי בעקר ששי ויבא גם מעטים בפעלים השלמים כגון מן שָׁכַב · רָכַב · תאמר הִשְׁכִּיב · הִרְכִּיב כלם יוצאים לשני :

ב המין השני כשבנין הקל הוא יוצא לשני אז הבנין הזה יוציאם לְשְׁלִישִׁי כמו מן שרש · אָכַל · שהוא

יוצא

יוצא לשני נאמר הֶאֱכִיל · שהוא יוצא לשלישי · והמשל הַמַּאֲכִילְךָ מָן הרי כאן שלשה גופים הקב"ה מַאֲכִיל · וישראל אוכֵל · והמן אָכול :

ג המין השלישי הם הפעלים אשר לא נמצאו בבנין הקל כמו הִשְׁכִּים · הִשְׁלִיךְ · ודומיהם והוראתם כהוראת הקל כמו שיתבאר בסוף עקר י"ג :

ד המין הרביעי הם הפעלים שהם עומדים בבנין הקל · וגם בזה הבנין כמו וּפַרְעֹה הִקְרִיב · (שמות יד) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם · (בראשית יב) שהם כמו קָרֵב · וְעָתַק · וְאָמַר הראב"ע שחסר מהם הפעול · וּפַרְעֹה הִקְרִיב · חסר מַחֲנֵיהוּ · ובן מן וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם חסר · אָהֳלוֹ וכן בשאר מקומות · ונמצאים פעלים בזה הבנין שהם במקום אחד עומדים · ובמקום אחד יוצאים כמו הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל · (ישעיה לג) עומד · יָבֹאִישׁ וְיַחְפִּיר · (משלי יג) יוצא · וכן אֶת הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ · (בראשית מד) עומד · הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת פְּשָׁעֵינוּ · (תהלים קג) יוצא · וכן כִּי יַעֲשִׁיר אִישׁ · (שם מט) עומד · בִּרְכַּת יְיָ הִיא תַעֲשִׁיר · (משלי י) יוצא · והנה גם זה הבנין הוליד בן ונקרא שמו בנין הָפְעַל :

העקר השנים עשר בביאור הוראת בנין הָפְעַל :

הבנין הששי נקרא בנין הָפְעַל · והוא תולדתו של הִפְעִיל · ולכן גם הוא בתוספת ה"א כמוהו והוא של שני מינים :

א המין האחד. כשבנין הקל ממנו עומד כמו מן קָם · הוּקַם והוראתו כהוראת בנין פֻּעַל והיינו שֶׁהוּקַם על ידי אחר :

ב המין השני כשבנין הקל ממנו יוצא · אז הוא מקבל הפעולה על ידי אמצעי · והמשל הָכְרַת מִנְחָה וָנֶסֶךְ · (יואל א) הנה כאן שלשה גופים · הָאַרְבֶּה · וְהַגֶּפֶן · וְהַמִּנְחָה · הארבה הוא

בורת

כּוֹרֶת · והגפן · נִכְרָת · ועל ידי כן המנחה תָּכְרֵת · והנה כל שאר דיני הַהָפְעַל הם כדיני אחיו פֻּעַל הדגוּש כמו שבארתי בעקרו :

העקר השלש עשרה בביאור הוראת בנין הִתְפָּעֵל :

א הבנין השביעי נקרא בנין הִתְפָּעֵל וכבר אָמרתי כי הוא אב ותולדה רוצה לומר פוֹעֵל וּפָעוּל כי פעולותיו הוא פוֹעֵל בעצמו לא בזולתו · כמו וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים · (ויקרא כ) רוצה לומר תהיו מְקַדְּשִׁים אֶת עַצְמֵיכֶם וזאת היא הוראתו העצמית · וכן הוראת בנין נפעל במין השני כמו שכתבתי בעקרו עיין שם :

ב ועוד יש לו הוראה אחרת שלפעמים הוא מִתְדַּמֶּה כאלו הוא מְקַבֵּל הפעולה ואינו כן והמשל וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ · (דברים כט) ר״ל שהוא יחשוב בלבו שהוא מְבֹרָךְ אבל אינו כן · וכן יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל · מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב · (משלי יג) רוצה לומר מראה עצמו עָשִׁיר או רָשׁ ואינו כן ודומיהם רבים :

ג ודע שלא יבא זה רק מפעלים עומדים · אבל יש לך רשות לעשות כן בקצתן אפילו שלא נמצא במקרא · אך השמר לך שלא תעשה כן מפעלים יוצאים · והכלל כי הבנין הזה לא יֵצֵא לעולם לזולתו ואל תִּשְׁעֶה אל דברי שֶׁקֶר מהאומרים שנמצא במקומות שהוא יוצא · כמו וְכָל כְּלִי עֵץ תִּתְחַטָּאוּ · (במדבר לא) וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת הָאָרֶץ · (שם לג) ודומיהם · כי בטוב נוכל לפרש אותם באופן שהם פועלים בעצמם ואין כאן מקום להאריך :

ד ועוד נמצאו פְּעָלִים שלא יבאו כי אם בְּבִנְיַן הִתְפָּעֵל כמו הִתְפַּלֵּל הִתְחַנֵּן ודומיהם והם מְפֹרָשִׁים כאלו הם מבנין הקל וזהו כלל גדול שבכל פֹּעַל אשר לא נמצא כי אם באחד מהבנינים זולת הקל תְּפָרְשֵׁהוּ כאלו הוא מבנין הקל כמו נִשְׁבַּע · נִלְחַם · בְּנִפְעַל · הִשְׁכִּים · הִשְׁלִיךְ · בְּהִפְעִיל · כמו שכתבתי בִּבְנְיָנֵיהֶם :

נשלם המאמר הראשון ❁ בשם אל אחרון וראשון
ובשם שהוא אחד ואין שני ❁ אתחיל המאמר השני

בביאור ההבדלים אשר בין כל בנין ובנין מצד הנקודות והאותיות הנוספות לכל אחד ואחד אשר הם סימנים להכיר איש מרעהו בין שלמים בין שאינן שלמים ואף הוא של שלש עשרי עקרים :

העקר הראשון בביאור נקודות בנין הקל והנפעל מהשלמים וסימניהם :

א. בנין הקל נקרא כן בעבור שאין לסימנו אות נוספת על שלש אותיות השרשיות וגם אין בו דגש :

העבר · (בל"א דיא פער גאנגענע צייט) · כולו הפ"א קמוצה · חוץ מהנמצאים והנמצאות שבהם נהפך הקמץ לשוא · בעבור המם והנון שבסופן וטעמו מלרע כמו פקדתם · פקדתן · וכן דין כל מלה שראשה קמץ שתתרבה בתנועתה והיא מלרע ישוב הקמץ לשוא · והנה העין פתוחה בכלן חוץ מבנסתרים · ובנסתרה · שהיא בשוא נע כמו פקדו · פקדה · והטעם לפי שאם היתה פתוחה צריך להיות אחריה שוא נח או דגש כדין אחר כל תנועה קטנה ובאן לא שייך שוא נח כי לרבים צריך להיות אחריה וי"ו בשורק · ולנסתרה הא' וקמץ לפניה · גם הדגש לא שייך בהן לומר פקדו · פקדה · כי הבנין נקרא קל רוצה לומר בלא דגש :

ב. נודע כי נמצא הנסתר ליחיד בשלש אפנים פעל · פעל · פעול · ובפסוק א' נמצאו שלשתם · ולא יכל משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את המשכן · (שמות מ׳) אבל בשאר גופי העבר יבאו הצרוים על משקל הפתוחים · והמשל כאשר תאמר מן שמר · שמרת · שמרתי · וכו' · כך תאמר מן חפץ · חפצת · חפצתי · וכולי · חוץ מהנסתרים · והנסתרה כשיבאו בהפסק ישובו לקדמותן לצירי כמו חפצו · חפצה · אבל אותם שלמדיהם אלף הם בצירי בכל

גופי העבר במו שאזכרם אחר כך · ושרש יָצָא · יוצא מן הכלל ומשקל פָּעוּל הוא בחולם בכל גופי העבר חוץ מהנסתרים · והנסתרה שהם בשוא כמו · יָכְלוּ · יָכְלָה · ובהפסק ישובו לקדמותן לחולם · כמו לְהוֹצִיא אֶת הַכֹּהֲנִים וְלֹא יָכוֹלוּ · (עמוס ז) :

ג ודע כי משקל פָּעֵל · וּפָעוּל על הרוב לא יבאו רק מפעלים עומדים כמו · זָקֵן · מָלֵא · דָּבֵק · חָדֵלוּ · קָמֵלוּ · ומן מָלֵא נמצאים עומדים · ויוצאים · וכן כל פעלי מנחי למ"ד אל"ף שהם על משקל פָּעֵל הם עומדים כמו · · טָמֵא · · צָמֵא · · שָׂנֵא · · יָרֵא · · ומועטים נמצאים מהשלמים מפעלים יוצאים כמו חָפֵץ · אָהֵב · אבל על משקל פָּעוּל תמיד מפעלים עומדים כמו יָכוֹל · יָגוֹר · קָטוֹן · קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים · (בראשית לב) לכן אין להם בינוני · ופעול · כמו שכתבתי במאמר הראשון בעקר החמישי בסימן ד' · אבל יבא שם התואר במקום שניהם במשקל העבר כמו וְאַבְרָהָם זָקֵן · (שם כד) הוא תואר · וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק · (שם כז) הוא עבר · וְלֹא יָכוֹל מֹשֶׁה · הוא עבר · ולא נמצא ממנו תואר בפסוק · אבל רבותינו זכרונם לברכה שמשו בו לתואר · באמרם אינו יָכוֹל · אינם יְכוֹלִים · ושאר כל פעולות הבנין הולכים על דרך אחד ואין הפרש בין שלשה המשקלים :

ד הבינוני · (בל"א דיא געגין ווערטיגע צייט ; פרעזענס) הפ"א בחולם בכל שלשה גופים · והע"ין בצר"י ביחיד לבד · כמו פּוֹקֵד · אבל בשאר הגופים נֶהְפָּךְ לשוא כדרכו כמו פּוֹקְדִים · פּוֹקְדָה פּוֹקְדוֹת · ודע כי הנקבה תבא על הרוב בת"יו בסוף · ושני סגולים לפניה · כמו פּוֹקֶדֶת · ועל המעט בה"א כמו הוֹלְכָה הִיא · (ירמיה ג) וְהִיא שׁוֹפְטָה אֶת יִשְׂרָאֵל · (שופטים ד) ועוד אדבר בזה במאמר שלישי · בעקר חמישי · בסימן ב' :

ה הפעול הפ"א בקמץ ביחיד · כמו פָּקוּד · ובשאר הגופים נהפך לשו"א כדינו

כדינו שכתבתי לעיל בעבר · ובכולם הע"ין בשורק כמו פְּקוּדִים · פְּקוּדָה · פְּקוּדוֹת :

ה המקור · (דיא אונבעשטימטע ארט : אינפיניטיפוס) : הפ"א בקמ"ץ כמו פָּקוֹד וזה כשיסמכו לעבר · או לעתיד · כמו שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן · הָלוֹךְ הָלַכְתָּ · וכן כשיבא במקום צווי כאשר כתבתי במאמר הראשון עקר ששי עיין שם · ובאותיות בכל"ם נהפך הקמ"ץ לשו"א ולפעמים גם כן זולת בכל"ם כמו עַד אֲבוֹד הַנִּשְׁאָרִים · (דברים ז) וכן עֵת סְפוֹד · עֵת רְקוֹד · (קהלת ג) והע"ין בחולם ואותיות בכל"ם בחירק והאות שאחר בכל"ם רפויה כמו בִּפְקוֹד · כִּפְקוֹד · לִפְקוֹד · ואחר המ"ם דגש · כמו מִפְּקוֹד · וזה לחסרון נו"ן · מִן · כאשר יתבאר לך בפרק שירה בשיר ה' :

ו הצווי · (דיא געביטענדע ארט : אימפעראטיפוס) ליחיד הפ"א שוא"ית והע"ין בחולם על דרך המקור עם בכל"ם · וברבים · וביחידה · הפ"א בחיר"ק · וזה לפי שהע"ין שוא"ית כאשר יתבאר במאמר השלישי בעקר י' בסימן ב' · וכן כשיבא היחיד בתוספת ה"א בסוף אז הפ"א בחיר"ק כמו שִׁכְבָה עִמִּי · (בראשית לט) שִׁלְחָה הַנַּעַר · (שם מג) וזה כשהע"ין בפת"ח כמו שְׁלַח · שְׁכַב · וכשהע"ין בחול"ם הפ"א בקמ"ץ חטף כמו זכור תאמר זָכְרָה לִּי · (נחמיה ו) ויש היוצאים מהכלל ואין לי בהם עסק פה :

ז העתיד · (דיא צו קינפטיגע צייט) : כבר ידעת כי סמנו אית"ן בראש ונקודות העתיד כנקודות הצווי · וכלל זה תקח בידך בכל הבנינים מכל הגזרות · תוסיף אותיות אית"ן על הצווי ותמצא העתיד ובזה הבנין תמיד הא"יתן בחירק · ותמיד שו"א נח אחר הא"יתן חוץ מהאל"ף שהיא בסגו"ל כמו אֶפְקוֹד לפי שהיא גרונית :

ח ודע כי גופי המדבר בעדו ליחיד ולרבים יבאו לפעמים בתוספת ה"א בסוף כמו אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים · (תהלים עז) נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים · (דברים א) וגופי הנסתרים והנמצאים יבאו לפעמים בתוספת נו"ן בסוף כמו · לְמַעַן

יִלְמְדוּן

מאמר השני

יִלְמְדוּךָ (שם ז׳) שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן · (שם יא) ודין · הא׳ ונון׳ זה כולל בכל הבנינים · וכל הגזרות חוץ מנחי למ״ד הא׳ שלא תבא בה הא׳ נוספת אם לא בהתחלף הא׳ השרש ביו״ד כמו וְאֶהֱמָיָה · (תהלים עז) ודע כי עם יוד ותי״ו הא׳יתן לא תבא הא׳ נוספת בסוף רק בקצת מקומות כמו יְמַהֵר יָחִישָׁה · וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה · (ישעיה ה) תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה · (איוב יא) ודומיהם מעטים :

ט דע כי נמצא פעלים שיבא לפעמים העתידים בחולם בסוף · ולפעמים בפתח כמו וַיִּשְׁבּוֹת הַמָּן בחולם · (יהושע ה) לָמָּה תִשְׁבַּת הַמְּלָאכָה בפתח · (נחמיה ו) גם נמצאים שהם לעולם פתוחים ורובם הם פעלים עומדים כמו יִשְׁכַּב · יִרְכַּב · וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט · (דברים לב) אבל אותם שהם בחולם הם על הרוב יוצאים · וזולת בשלמ״ד הפעל עי״ן או חי״ת · אז הם לעולם פתוחים בין שהם עומדים · בין שהם יוצאים · כמו יִשְׁמַע · יִשְׁלַח · וכן כשעי״ן הפעל עי״ן · או חי״ת · כמו תִּשְׂחַק לָמוֹ · תִּלְעַג לְכָל הַגּוֹיִם · (תהלים נט) ויוצאים מן הכלל שהם פעלים עומדים · וְיִנְהוֹם עָלָיו · (ישעיה ה) וּמָה אֶזְעוֹם לֹא זָעַם יְיָ · (במדבר כג) וכל הדינים הללו כוללים גם כן הצווי כי דין אחד לעתיד ולצווי בנקודתם כאשר כתבתי לעיל בסימן ז׳ :

י בנין נפעל סימנו נון נוספת בראש והוא קל כאביו שאין בו דג״ש לסימנו :

העבר כולו הנון בחיר״ק בראש ושו״א נח אחריה והעי״ן פתוחה כמו נִפְקַד · נִפְקַדְתָּ · וכל נקודתו כדרכי אביו :

יא הבינוני גם הוא בנון נוספת כמו העבר אבל העי״ן קמוצה בכלן כמו נִפְקָד · נִפְקָדִים · נִפְקָדָה · כמו רוּחַ נִשְׁבָּרָה (תהלים נא) והוא תמיד מלרע · אבל אחת מהן לא נִשְׁבָּרָה · (שם לד) שהוא מלעיל

מלעיל הוא עבר לנקבה· ולא יבא כן רק בהפסק· אבל זולת הפסק
הוא בשוא כמו נִשְׁבְּרָה קִרְיַת תֹּהוּ · (ישעיה כד) ודומיהם :

הפעול איננו פה כאשר ידעת :

יב התמקור בא בחסרון נון הבנין · ותמיד הפא דגושה להורות
על הנון ועל כן הוצרכו לשום הא נוספת קודם הפא
כמו אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט · (בראשית יג) וזה כדי לעשות הדגש חזק · כי אין
דגש תנק בתחלת המלה · כאשר יתבאר בפרק שירה בשיר החמישי ·
ואפילו עם אותיות בכלם תבא ההא כמו בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה · (במדבר כ) רק
במקומות מעטים תחסר ההא · כמו בֵּעָטֵף עוֹלֵל · (איכה ב) לֵעָנוֹת מִפָּנַי :
(שמות י) וּבְכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ · (משלי כד) :

יג הצווי תמיד בהא כמו הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי · (בראשית יג) אבל העתיד
אין צריך להא כי אותיות איתן שבראש יעשו הדגש
חזק והכלל כי זה הבנין תמיד הנון וההא ואותיות איתן חרוקים :
אפילו האלף של איתן פעמים רבות · כמו אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ · (בראשית כא) מה
שאין כן בקל כמו שכתבתי · ותמיד הפא בדגש ובקמץ זולת כשהפא
מאותיות אח הער · אז ההא והאיתן בצירי · כמו הֵאָסֵף · יֵעָבֵד וכולי ·
כמו שיתבאר בפרק שירה בשיר התשיעי :

העקר השני · בביאור ונקודת בנין פִּעֵל הדגוש ופֻעַל מהשלמים
ונסימניהם :

בנין פִּעֵל סימנו דגש בעין בכל הבנין

א העבר כלו הפא בחירק והעין פתוחה חוץ מהנסתר היחיד
שהעין בצירי על הרוב כמו אִזֵּן · חִקֵּר · תִּקֵּן · ונמצאת
בפתח כמו · אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ · (איכה ב) ודומיהם מעטים · והנסתרים ·
והנסתרת · בשוא נע כדינו תחת אות דגושה · כמו פִּקְּדוּ · פִּקְּדָה

ב הבינוני והפעול תמיד בתוספת מם שואית בראש

ובבינוני בפתח אחריה · כמו מְפַקֵּד · ובפעול בשלש נקודות אחריה כמו מְפֻקָּד · וסימנך מְפַמֹּפְּ ועין הפעל בבינוני · היחיד בצירי · ובשאר הגופים בשוא נע · כמו מְפַקֵּד · מְפַקְּדִים וכולי · ובפעול בכל הגופים העין בקמץ · כמו מְפֻקָּד · מְפֻקָּדִים וכולי :

ג המקור הפא בפתח והעין בצירי פַּקֵּד · גַּדֵּל · ואותיות בכלם הם בשוא · זולת המם שהיא תמיד בחירק · כמו בְּפַקֵּד · כְּפַקֵּד · לְפַקֵּד · מִפַּקֵּד :

הצווי ליחיד כמו במקור · פַּקֵּד · אבל הרבים · והנקבה בשוא נע כמו פַּקְּדוּ פַּקְּדִי · ובְרִבוּת ישוב השוא לצירי כמו · פַּקֵּדְנָה · ובעתיד תשים אותיות איתן על הצווי · כמו אֲפַקֵּד · יְפַקֵּד וכולי · תמיד נקודתם בשוא כמו מם הבינוני :

ד וכלל זה תקח בידך · בכל בנין אשר בו הבינוני בתוספת מם נקוד האיתן כמו נקוד המם · וזה בכל הגזרות · חוץ מבהפעיל שבנחי העין · ושם אגלה לך הטעם :

ה ואם עין הפעל אחת מאותיות ראע · על הרוב יורד הדגש תחת נקודות האות שלפניה · ואם היא חירק יעשנה צירי ואם היא פתח יעשנה קמץ · כאשר אבאר בפרק שירה בשיר התשיעי · אבל ההא והחית · אף על פי שלא יקבלו דגש · על הרוב אין להם כח להוריד הדגש לפניהם · כמו שִׁחֵר · כִּחֵד · מִהֵר · ונמצאים בצירי · כמו נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ · (סשות טו) ודומיהם מעטים · וכן בבנין התפעל כמו מִתְיַהֲדִים · מִתְלַחֲשִׁים בפתח ·

בנין פֻּעַל סמנו דגש · העין בכל הבנין · באביו :

ו העבר כלו הפא בשלש נקודות · כמו פֻּקַּד · פֻּקַּדְתָּ וכולי · ובי[illegible] הנקודות הוא הולך כדרכי אביו :

הבינוני ליחיד · כמו העבר · רק שהעין קמוצה · כמו פֻּקָּד · פֻּקָּדִים וכולי ·

וכולי · כמו שבארתי במאמר הראשון בעקר העשירי :

הפעול והצווי אינם בו · והמקור המועט הנמצא בו · גם כן הפא״ בשלש נקודות · כמו גְנֹב גֻנַּבְתִּי · (בראשית מ) ובנחי הלמ״ד אֶת כָּל עֻנּוֹתוֹ · (תהלים קלב) ואין עוד · ועם בבל״ם לא נמצא :

העתיד בו האית״ן בשו״א · באביו · והפ״א בשלש נקודות · כמו העבר · כמו אֻפְקַד · יֻפְקַד וכולי · וכשע״ין הפעל גרונית או רי״ש · ישוב הקבו״ץ לחול״ם בכל הבנין · כמו כִּי לֹא פֹרַשׁ · (במדבר טו) ומֹרַק וְשֻׁטַּף · (ויקרא ו) כמו שיתבאר בפרק שירה בשיר התשיעי :

העקר השלישי בביאור נקודות בנין הִפְעִיל · וְהָפְעַל · מהשלמים וסמניהם :

א בנין הפעיל העבר כולו בה״א חרוק״ה בראש · והחיר״ק שתחת הע״ין הוא לבד בנסתר · ונסתרים · ונסתרת כמו הִפְקִיד · הִפְקִידוּ · הִפְקִידָה והם מלעיל · ובשאר הגופים יבא פת״ח תמורת החיר״ק · להקל נקודתו בעבור רבוי התנועות · כמו הִפְקַדְתָּ · הִפְקַדְתִּי · וכולי :

ב הבינוני הוא בתוספת מ״ם פתוח״ה בראש · וְהַפָּעוּל בתוספת מ״ם בקבו״ץ · ואחר שניהם שו״א נח · כמו מַפְקִיד · מֻפְקָד · וסימנך · מַפְּמֻף · ובכל הבינוני · ע״ין הפעל בחיר״ק גדול · ובכל הפעול בקמ״ץ גדול :

ג המקור בה״א בראש · להפריש בינו · ובין העבר · והע״ין בצי״רי על הרוב · כמו וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ · (שמות ח) אבל עם בבל״ם הוא בחיר״ק · כמו לְהַקְטִין אֵיפָה · לְהַגְדִּיל שֶׁקֶל · (עמוס ח) :

ד הצווי · היחיד הע״ין בצי״רי · כמו הַפְקֵד אֶת הַלְוִיִּם · (במדבר ג) אבל כשיבא בתוספת ה״א בסוף · הע״ין בחיר״ק · כמו הַאֲזִינָה · הַקְשִׁיבָה · והרבים · והיחידה · לעולם בחיר״ק · כמו הַפְקִידוּ · הַפְקִידִי ·

ולרבות

ולרבות הַפְּקִדְנָה · וזה נאמר מדרך סברא · כי לא נמצא בפסוק :

ד העתיד כבר ידעת שתשים איתן על הצווי · כמו אַפְקִיד יַפְקִיד · ודע כי היה ראוי אַהַפְקִיד · יְהַפְקִיד עם הא ההפעיל · אך הפילוה כדי להקל התנועות · והטילו הפתח תחת אות האיתן · וכן בבינוני הטילו ההא · ואמרו מַפְקִיד · והיה ראוי להיות מְהַפְקִיד · וכן הפעול מֻפְקָד · והראוי מְהָפְקָד · כמו לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת · (יחזקאל מו) ועל הרוב עין הפעל באיתן בחירק · זולת מעטים הבאים בצירי · על משקל הצווי · כמו יַכְרֵת יְיָ · (תהלים יב) ועם ויו ההפוך הם לעולם בצרי · כמו וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים · (בראשית א) :

בנין הָפְעַל סימנו תוספת הא · כאבינו :

ה העבר כלו ההא בקמץ חטוף · כמו הָכְּרַת מִנְחָה · או בשרש נקודות · כמו וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ · (דניאל ח) אבל בנחי פא · ובנחי העין · בא ההא עם ויו שרוקה · כמו וְיוּסַף הוּרַד · (בראשית לט) כי אלה שלשתם · אחים הם · ויבאו לרוב · זה תמורת זה · ובפרט בבנין פֻּעַל · וְהֻפְעַל :

ו הבינוני והפעול · והצווי · אינם בו · והמקור המועט שבו · גם הוא בקמץ חטוף ועין הפעל בצירי · כמו הָמְלֵחַ לֹא הָמְלַחַתְּ · (יחזקאל יו) וְהָחְתֵּל · (שם) ועם תוספת הא · הָרְדָה וְהָשְׁכְּבָה · (שם לב) ועם בכלם לא נמצא כלל :

ז העתיד בא האיתן בקמץ חטף · להורות על סימן הבנין · כמו כָּלִיל תָּקְטָר · (ויקרא ו) ועם הפא גרונית תנקד הפא בקמץ בחטף קמץ · כמו יָעֳמַד חָי · (ויקרא יו) יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ · (עזרא י) :

העיקר הרביעי בביאור נקודות בנין הִתְפַּעֵל מהשלמים וסימנו

בנין התפעל סימניו הא · ותיו · ודגש בעין הפעל · הרי שלשה סימנים :

א העבר כולו בה״א חרוקה ואחריה ת״ו עם שו״א נח · ואחריה
שלש אותיות שרשיות · והפ״א פתוחה בכל הבנין ·
והאמצעית דגושה · כמו התפקד · ובשהיא מאותיות הגרון · או רי״ש
אז היא קמוצה · כמו התפאר עלי · (שמות ט) והתברך בלבבו · (דברים כט) ·
ודומיהם · וכל קריאתו ונקודתו · כבנין פעל הדגש :

ב הבינוני בתוספת מ״ם בחיר״ק בראש · ואחריה ת״ו עם שו״א נח ·
מתפקד וגם בו הפילו הה״א · כי היה ראוי מהתפקד ·
כמו שכתבתי באית״ן שבבנין הפעיל : והפעול איננו פה

ג המקור הוא כמו העבר · ולא תפול הה״א אפילו עם אותיות בכל״ם
וכן הצווי תמיד עם הה״א · אבל בעתיד נפלה הה״א · כמו
בבינוני · ואותיות אית״ן נקודים בחיר״ק · כמו בבנין
הקל · ובבנין נפעל · ועל הרוב עי״ן הפעל בצי״רי · כמו אתהלך לפני יי׳
(תהלים קטז) ועל המעט בפת״ח · כמו אל תתהדר לפני מלך · (משלי כה)

ד ידוע תדע כי בכל הבנין תמיד ת״ו התפעל · קודם פ״א הפעל, כמו
שכתבתי · אבל כשפ״א הפעל אחת מאותיות זס״שץ יש לו דינים
אחרים · וזה שעם הסמך והשי״ן תבא הת״ו אחר פ״א הפעל · כמו
וישתמר חקות עמרי · (מיכה ו) ויסתבל החגב · (קהלת יב) ועם הצד״יק תהפך
לטי״ת · כמו מה נצטדק · (בראשית מד) ועם הזי״ן תהפך לדל״ת · כמו
הזדמנתון למאמר · (דניאל ב) :

ה ונראה לי כי אין להביא ראיה מן תזדמנתון · וזה לשתי סבות ·
האחת · כי היא מלה ארמית · והשנית · שנמצא במסורת הזמנתון
כתיב · הזדמנתון קרי · והוא חד משתי מלין דקריין דל״ת ולא כתיבן ·
נראה אם כן · כי ספק אצלם אם הדל״ת ראויה להכתב אם לא · אף
על פי שמצינו שבעלי התלמוד נהגו לעשות כן · באמרם נזדמן לו
צבי · נזדקן הדין · לא נעשה כן בלשון עברי · כי כן אמרו רבותינו

מאמר השני

זכרונם לברכה · לשון מקרא לחוד · לשון משנה לחוד׃

ד גם כאשר חפשתי בכל המקרא לא מצאתי שורש שפ"א הפעל שלו ז"ין שיבנה עליו בנין התפעל · כי יספיק להם בנין נפעל בהוראתו השנייה · כמבואר במאמר הראשון · בעקר השמיני בסימן ב׳ · ומלת רַחֲצוּ הִזַּכּוּ (ישעיה א) תמצא בספר ההרכבה · גם וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת · (ירמיה מט) תמצא שם · ועתה אשים פני לבאר החסרים · ואחר כך הנחים · ואחר כך הכפולים בקצור׃

העקר החמישי בביאור גזרת חסרי פ"א · כמו נָגַשׁ׃

א בנין הקל העבר הבינוני והפעול בא בשלמות · וגם המקור על הרוב · כמו נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו (אסתר ו) הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ · וכן הצווי על הרוב בא בשלמות · כמו נְצוֹר בְּנִי · חָרִיב נְטוֹשׁ · (משלי י) וכן נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ · (תהלים עו) נִפְלוּ עָלֵינוּ · (הושע יא) ויש שרשים מעטים שתחסר הנו"ן במקור · ויבא תמורתה תי"ו נוספת בסוף · והם נָגַשׁ נָגַע · נָטַע · נָפַח · וכמעט אין עוד כמו בְּגֶשֶׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שמואל ב יג) לָגַעַת בָּךְ · לָפַחַת עָלָיו · (יחזקאל כב) עֵת לָטַעַת · (קהלת ג) אך דע כי לא יבאו כן רק עם בכל"ם · אבל זולת בכל"ם לא יבאו בחסרון נו"ן ובתוספת תי"ו בסוף לעולם · וכן בצווי תחסר הנו"ן בקצת אלה · כמו גֶּשׁ הָלְאָה · (מלאכים יט) וְגַע אֶל עַצְמוֹ · (איוב ב) וּפְחִי בַּהֲרוּגִים · (יחזקאל לז) ומן נָשַׁל · שַׁל נְעָלֶיךָ · אבל מן נָטַע לא נאמר טַע׃

ב אמנם העתיד על הרוב יבא בחסרון נו"ן ודגש בעי"ן הפעל · להורות עליה · כמו אֶגַּשׁ יִגַּשׁ וכולם בפת"ח או בחול"ם כמו אֶפּוֹל יִפּוֹל · ונמצאים מעטים באים בשלמות כמו וְתוֹרָתְךָ יִנְצוֹרוּ · (תהלים קי) הֲיִנְטוֹר לְעוֹלָם · (ירמיה ג) אך כשהעי"ן גרונית יבא תמיד בשלמות · כמו לֹא תִנְאָף · וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם · (משלי ט) הֲיִנְהַק פֶּרֶא · (איוב ו) וזולתי מעטים יבא באותיות איתן בצרי תמורת הנו"ן כמו מִי יֵחַת עָלֵינוּ · (ירמיה י) ·

נתהות

י וַתֵּהוֹם כָּל הָעִיר׃ (רות א) שרשם נָחַת· נָהַם׃

ג בנין נפעל אכלול אותו בתוך פעל הדגוש׃

בנין פִּעֵל וּפֻעַל מחסרי פ״א נון דע כי בעבור ששני הבנינים האלו הם תמיד דגושה העי״ן· כמו שידעת לפיכך יבא בגזרה זו בשלמות· כי אין דרך לְהַסֵּר הנו״ן וְלָשׂוּם דגש בעי״ן תמורתו כי כבר היא דגושה ולא יִתָּכְנוּ שני דגשי״ם באות אחת גם לא יִתָּכֵן שדגש אחד יורה על שני דברים· ולכן יבאו לעולם בשלמות׃

ד ודע כי אין הפרש בזו הגזרה בין העברים מבנין נפעל· ובין העברים מבנין פִּעֵל· כי אלו ואלו דגושי העי״ן בנפעל לחסרון נו״ן השרש· ובפִּעֵל לסמן הבנין כמו לא נִכַּר שׁוֹעַ לִפְנֵי דָל· (איוב לד) הוא עבר נפעל· נִכַּר אֱלֹהִים אותו· (שמואל א כג) הוא עבר מבנין פִּעֵל· וכן תכיר בכל מקום לפי כוונת הענין איזה הוא נפעל או פִּעֵל׃

ה בנין הִפְעִיל וְהָפְעַל מחסרי פ״א נו״ן שניהם שוים בנקודתם לשלמים· רק שתחסר נו״ן השרש ובא דג״ש בעי״ן הפעל במקומה בכל הבנין׃

העבר הִגִּישׁ הראוי הִנְגִּישׁ וכן הבינוני מַגִּישׁ· הַפָּעוּל מֻגָּשׁ· הַמָּקוֹר· וְהַצִּוּי הַגֵּשׁ בצר״י· הַגִּישׁוּ· הַגִּישִׁי· בחיר״ק וכן עם בכל״ם בחיר״ק בְּהַגִּישׁ· כְּהַגִּישׁ וכולי· האיתן אַגִּישׁ· יַגִּישׁ׃

בנין הָפְעַל כלו הֻהא· בקובץ· כי יותר נִכַּר הדג״ש אחר הקבו״ץ מאחר הקמ״ץ חטף׃

העבר הֻגַּשׁ הֻגַּשְׁתָּ וכולי· ואין בו בינוני· וּפָעוּל· וצווי· המקור הֻגֵּשׁ כמו הֻגֵּד הֻגַּד כִּי· (רות ב) ועם בכל״ם לא נמצא והעתיד אֻגַּשׁ· יֻגַּשׁ· וכולי׃

ו בנין הִתְפַּעֵל גם הוא יבא בשלמות מפני הטעם שכתבתי בבנין פִּעֵל· ודע כי יש שרשים שפ״איהם יו״ד ובאים על דרך

חסרי׳

חסרי פ״א נו״ן וקראו להם חסרי פ״א יו״ד ולא נחי פ״א יו״ד · אבל אומר אני כי אין זה רק כאשר עי״ן הפעל צד״יק · כמו יָצַג · יָצַק · יָצַע · יָצַר · יָצַת · תאמר יַצֵּב גְּבֻלוֹת עַמִּים · אַצִּיגָה נָא · כִּי אֶצּוֹק מַיִם · וְאַצִּיעַ שְׁאוֹל · בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַבֶּטֶן · וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן · בכולם הצד״יק דגו״שה במקום יו״ד פ״א הפעל · ושרש יָצָא יוצא מן הכלל · ולכן אומר אני כי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה · וכן לֹא הִנִּיחַ אִישׁ · שהם דגו״שים שרשם נָקַף · נָנַח · ולא יָקַף · יָנַח · ועוד אדבר מזה בנחי פ״א יו״ד :

ז ויש שרש אחד שפ״א הפעל שלו למ״ד ובא המקור · והצווי · והעתיד · על הרוב על דרך חסרי פ״א נו״ן והוא שרש לָקַח תאמר ממנו המקור קַחַת · בְּקַחַת · לָקַחַת · והצווי קַח · קְחוּ · קְחִי וכולי · ובעתיד יבא בדג״ש כמו אֶקַּח · יִקַּח · תִּקַּח · הדג״ש במקום למ״ד פ״א הפעל · ולא נמצא למ״ד אחרת שתחסר זולתי זאת · ווה מפני רוב השתמשם בזה השרש · ואפילו הדג״ש הפילו כפעמים ואין זה רק כשעי״ן הפעל בשו״א · כמו וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ · (שמות כה) וְאֶקְחָה פַּת לֶחֶם · (בראשית יח) בשניהם הקו״ף רפויה כמו שמשרש נָסַע נאמר וַיִּסְעוּ וַיַּחֲנוּ · (במדבר לג) וַיִּשְׂאוּ אותו בָנָיו · (בראשית נ) הסמ״ך והשי״ן רפוים מפני רוב השתמשם בם · ויש אומרים כי ללשון לְקִיחָה שני שרשים לָקַח · וְנָקַח · ויבאו העברים והבינונים מן לָקַח · והעתידים מן נָקַח כמו שיש גם כן בלשון הֲלִיכָה שני שרשים הָלַךְ · וְיָלַךְ · העברים והבינונים באים מן הָלַךְ והעתידים מן יָלַךְ כמו אֵלֵךְ · יֵלֵךְ וכולי · והראשון יותר נכון :

העקר הששי בביאור גזרת נחי פ״א אל״ף · ויו״ד · כמו אָמַר · יָשַׁב :

א בנין הקל יבא בשלמות עד העתיד · ובעתיד תָּנוּחַ האל״ף השרשית כמו יֹאמַר · תֹּאמַר · נֹאמַר · אבל במלת המדבר בעדו תחסר האל״ף ובא במקומה ו״ו נחה כמו אוֹמַר אֶל אֱלֹהַי · וזה שלא יִהְיוּ שני אלפין יחד לומר אֶאֱמַר · וכשיבאו יֹאמַר · תֹּאמַר

נאמר

נאמר · בוי״ו ההפוך ישוב הפת״ח · לסג״ול ומלעיל · כמו וַיֹּאמֶר · וַתֹּאמֶר · וַנֹּאמֶר · וכשיבאו בהפסק ישובו למשפטם הראשון לפת״ח · וַיֹּאמַר · וַתֹּאמַר · ומלרע · חוץ מן · וַיַּעַן איוב וַיֹּאמַר · (איוב ג) וחביריו · כלם מלעיל :

ב ודע כי שאר הבנינים כלם יבאו על דרך השלמים ולא תנות בהם · האל״ף רק שֶׁיִּשְׁתַּנּוּ הנקדות בקצתם מפני האל״ף שהיא גרונית · וכן בשאר אותיות אחה״ע ישוב החירק של נו״ן נִפְעַל · ושל הה״א הִפְעִיל לסג״ול · ואו״ת שאחר הנו״ן והה״א בחטף סג״ול · כמו נֶאֱכַל · הֶאֱכִיל · כמו שיתבאר בפרק שירה בשיר שלש עשרה · וגם נמצאים שרשים שפי״איהם אל״ף שיבאו בשלמות אפילו בבנין הקל כמו מן אָסַף · אָסַר · נאמר אֶאֱסוֹף · אֶאֱסוֹר · והטעם לפי שאין משמשין בהן הרבה לא הקפידו עליהם : גזרות נחי פ״א יו״ד כמו יָשַׁב :

ג בבנין הקל יבא בשלמות עד המקור גם המקור בכלל · וזה כשיחובר אל הפעלים כמו יָרוֹד יְרַדְנוּ · יָשׁוֹב אֵשֵׁב · אבל כשאינו מחובר אל הפעלים הוא בחסרון יו״ד ובתוספת תי״ו · שֶׁבֶת · רֶדֶת · דַּעַת · ודומיהם · וזה אפילו בלי בכל״ם · כמו שכתבתי לעיל :

ד הצווי גם הוא בחסרון היו״ד כמו שֵׁב · שְׁבוּ וכולי · ובתוספת הא״ שְׁבָה · ובהפסק בצי״רי רֵדָה · ובמקף וסמוך למלה זעירה בסג״ול ומלעיל לֶךְ־נָא · ואין הפרש בין זה הצווי · והצווי של חסרי פ״א נו״ן לכן תראה שלא תטעה בהם · אבל אותיות אי״תן יפרידו בין שני הגזרות כי בחסרי פ״א נו״ן האי״תן נקוד בחירק ודג״ש אחריו · כמו יִגַּשׁ · תִּגַּשׁ וכולי · אבל בזו הגזרה הם בצי״רי שהוא תנועה גדולה להורות על יו״ד הנחה והיא אינה כתובה · כמו אֵשֵׁב · יֵשֵׁב וכולי · ונמצא ביו״ד כתובה ובצי״רי כמו אֵילְכָה שׁוֹלָל · (מיכה א) : ועל הרוב כאשר היו״ד כְּתוּבָה אז האי״תן בחירק והעי״ן בפת״ח כמו אִינַק · יִינַק אִירַשׁ יִירַשׁ ·

איטב ייטב · אישן · יישן · ונמצאים הבאים בדגש במקום היוד הנחה · כמו מן יצק · אצוק רוחי · ומן יצר בטרם אצרך · וקראו להם חסרי פא יוד ולא נחי פא יוד · כי הם הולכים בעתידים על דרך חסרי פא נון כאשר בארתי בחסרי פא נון · וכאשר חפשתי בכל ספרי הדקדוק למצא טעם על זה לא מצאתיו :

ה ולי נראה הטעם לפי שהצדיק והסמך קרובים במוצא · ובמבטא · ובפרט כשהצדיק אינו דגושה עד שיש הרבה אנשים שאינם מפרידים בינידם ובפרט כל אנשי צרפת · ואם היינו אומרים מן יצב · יצק · ויצג · אצב · יצק · תצג · כמשפט נחי פא יוד היה משמע כאילו היה אומר אסב · יסק · תסג · לכן נדגשה הצדיק לחזק קריאתה · וזהו כלל גדול בדקדוק כשיבא דגש במקום האות החסרה אז נקראת המלה ההיא מהחסרים · וכשתבא אחת מהתנועות הגדולות במקומה נקראת המלה ההיא מן הנחים :

ו בבנין נפעל העבר כלו · הנון עם וו נחה בחולם במקום יוד השרש · כמו נודע · נודעת · נודעתי וכולי · וכן בבינוני נודע · נודעים וכולי · אבל בשאר הבנין הווו נעה וכל נקודתו כמו בשלמים · מן ידע · הודע · והאיתן אודע · יודע והאלף בחירק שלא כמשפט כי דינה על הרוב בסגול וזאת לא באה לעולם בסגול · ולא ידעתי לזה טעם · והומרה היוד בוו מפני היות הדגש מרגש ונכר יותר בוו מביוד :

ז בבנין הפעיל העבר כלו ההא בחולם תמורת יוד השרש כמו הושיב · הושבת וכולי · וכן בכל הבנין האותיות הנוספת בראש הם בחולם בבינוני מושיב · במקור · ובצווי · הושיב · בעתיד אושיב · יושיב · תושיב · חוץ מבפעול שהמם לעולם בשורק או בקבוץ בכל פעול בין בשלמים בין בשאינן שלמים · כמו מפקד · מושב ·

ונמצאים

ונמצאים מעטים המ"ם בקמץ חטף כמו שש משזר · (שמות ו) · זובח משחת · (מלאכי א) ונקודת הע"ין בכל הגזרה כמו בשלמים · אכן דע כי אותם העתידים שכתבתי בבנין הקל שהא"יתן לפעמים בחירק עם יו"ד השרש כתובה הם באים על הרוב גם כן בזה הבנין עם היו"ד כתובה · אבל לפניה צירי כמו מן יטב נאמר · ותיטב את ראשה · (מלכים ב ט) ומן ינק · ותינק דך את הילד · ומן ימן · אם השמאל ואימנה · ומן ילל · אספדה ואילילה · והבינוני המ"ם בצירי בכל הגופים כמו מטיב · מטיבים · מטיבה · אבל בנחי הע"ין היחיד לבד בצרי · ושאר בשו"א · כמו מבין · מבינים וכולי · וכן הצווי · והמקור · והא"יתן כלם ביו"ד נחה אחר הצרי :

ח בנין הפעל הה"א בשורק כמו ויוסף הורד · וכן בנחי הע"ין הוקם · ובכפולים הוסב · בשלשתם הה"א בשורק ואין הפרש ביניהם בנקוד · אבל בשאר גופי העבר יש הפרש בין הכפולים ובין נחי פ"א יו"ד ונחי ע"ין וי"ו והוא הדג"ש כמו שיתבאר במאמר זה בעקר השנים עשר סימן ח' :

ט בנין התפעל כל זה הבנין יבא בשלמות כמו מן ילד · ויתילדו · ומן יעץ ויתיעצו · ולפעמים תהפך היו"ד לוי"ו נעה כמו מן ידע · בהתודע יוסף · ומן ידה והתודה עליו :

העקר השביעי בביאור גזרת נחי ע"ין וי"ו · דע כי כל שרש שע"ין הפעל שלו וי"ו היא נחה בכל הבנינים כמו מן קום יאמר קם · קמת וכולי · חוץ כשלמד הפעל הא תניע הוי"ו בכל הבנינים כמו מן אוה · אותה נפשי · ומן קוה · קויתי יי · ומן רוה · הרוה את הארץ · ומן צוה · צוית · ומן עוה · עותה ושתי · לא תנות הוי"ו לעולם · ונמצאו חמשה שרשים שאין למדיהם הא ולא תנוח בהם לעולם והם גוע · שוע · עות · עול · עור · אמנם גוע לא בא רק בקל

כמו

מאמר השני

כמו כי גָוַע אַהֲרֹן · הַגּוַע וָיָמוּת · וְשָׁוַע לא נמצא רק בְּפִעֵל הדגוש שַׁוַּע · שִׁוַּעְתָּ · שִׁוַּעְתִּי · וְעָוַת נמצא בְּפִעֵל · וּבְנִפְעַל · וּבְהִתְפַּעֵל כמו לְעַוֵּת אָדָם · בֶּן נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת · וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל · וְעַוֵּל · וְעִוֵּר לא נמצאו רק בְּפִעֵל כמו מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ · הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר · וכל שאר הם נחי ויו :

א בנין הקל העבר הפ"א בקמ"ץ כמו קָם להורות על הוי"ו הנחה · אף על פי שאין דרך הקמ"ץ להורות על ויו"ו רק דין החול"ם להורות עליה · ונחלף בכאן לקמ"ץ כדי להשוות זה הקל לשאר העברים הקלים שבכולם הפ"א בקמ"ץ · חוץ מבכפולים כמו שיתבאר בעקר השנים עשר במאמר זה · ונמצאה האל"ף כתובה אחר הקמ"ץ במלת וְקָאם שָׁאוֹן · (הושע י) והיא נחה · ובאה נעה במלת וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה · (זכריה יד) ושני האלפין הם במקום ויו וכן בנסתרים ונסתרה הפ"א קמוצה ובטעם מלעיל להורות על ויו הנחה כמו קָמוּ · קָמָה · אבל בשאר הגופים הפ"א פתוחה כמו קַמְתָּ · קַמְתִּי וכולי וזה מפני השו"א הנח ששייך בכל עבר קל שאם היתה הפ"א קמוצה לא היה השו"א נח כי אם נע כמו שיתבאר בפרק שירה שיר השמיני · גם יבא העבר בצר"י לגזרת פָּעֵל כמו · כאשר מֵת אַהֲרֹן · כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים · וכן כֵּנִים אֲנַחְנוּ · מַדּוּעַ אַתֶּם לֵנִים נֶגֶד הַחוֹמָה · (נחמיה יג) ולגזרת פָּעוֹל הַבֹּקֶר אוֹר · כִּי אֹרוּ עֵינַי ודומיהם מעטים :

ב הבינוני כלו הפ"א בקמ"ץ ואין הפרש בין הבינוני ובין העבר לנסתר יחיד כמו בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה · הוא עבר · אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן · הוא בינוני · אבל בנקבה יש הפרש כי העבר מלעיל כמו וְרָחֵל בָּאָה · והבינוני מלרע כמו וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה · ובא בצר"י לגזרת פָּעֵל כמו מֵת אַתָּה · ולגזרת פָּעוֹל כמו טוֹב · טוֹבִים :

ג הפעול והמקור · והצווי · בכולם העי"ן שרוקה על הרוב :

המקור

המקור כמו לא אוכל קום :

ג הצווי קום קְרָא · וכן הַפָּעוּל אבל לא נוכל לעשותו מן קום כי הוא פועל עומד · אך נעשה אותו מן שום שהוא פועל יוצא ונאמר שׂוּם · שׂוּמִים · שׂוּמָה · שׂוּמוֹת · כמו אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שׂוּמָה · (שמואל ב יג) ונמצא המקור · והצווי בחולם על דרך הכפולים כמו קוֹם יְקוֹמוּ · פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה · (ישעיה כד) והצווי כמו שׁוּב אֵלַי · מוֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · (יהושע ה) :

ד העתיד אותיות אית״ן קמוצים להורות על וי״ו ע״ין הפעל כמו אָקוּם · יָקוּם וכולי · והוי״ו השרוקה אינה ע״ין הפעל · רק וי״ו הַמֶּשֶׁךְ · כוי״ו אֶפְקוֹד · יִפְקוֹד וכולי · ויש אומרים כי היא שרשית והראיה מן יְקוּמוּן תְּקוּמוּ · שאם לא היתה הוי״ו שרשית היינו אומרים יָקְמוּ · תָּקְמוּ · על משקל יִפְקְדוּ · תִּפְקְדוּ · שאין בהם וי״ו :

ה גם נמצאים בחולם · ותחסר מהם וי״ו המשך כמו אַל־תָּקֹץ · (משלי ג) יָשֹׁב אַפְּךָ · (ישעיה כד) וכן במסורת כל יָחוֹס · תָּחוֹס · בחולם בר מן חד בשורק לא תָחוּס עֵינָם · וכל אָחוּס דכוותיה בשורק · ובהפסק יבא העתיד תמיד בחולם · כמו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת · שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת · אבל כשיהיו זולת הפסק ישוב החולם לקמ״ץ חטף · ובפרט עם וי״ו ההפוך · וַיָּקָם אַבְרָהָם · וַיָּקָץ מוֹאָב · וכן זולת וי״ו ההפוך בהסמכת למלה זערה כמו · תָּשָׁב־נָא נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד · (מלכים א יז) והקמ״ץ השני מכל אלו נקרא קמ״ץ חטף וזה יתבאר לך בפרק שירה בשיר אחד עשר :

ו בבנין נפעל העבר בנו״ן קמוצה בשלש גופי הנסתרים כמו נָבוֹן · נָבוֹנוּ · נָבוֹנָה · ובשאר הגופים נהפך הקמ״ץ לשוא כדינו · והחולם יהפך לשורק כמו כִּי נְבֻנוֹתִי · (ישעיה י) נְפוּגוֹתִי וְנִדְכֵּיתִי · וזה כדי שלא יהיו שני חולמים יחד :

הבינוני ליחיד כמו העבר ובשאר הגופים יהפך הקמ״ץ לשוא כמו נָבוֹן · נְבוֹנִים · נְבוֹנָה נְבוֹנוֹת :

המקור והצווי באים בהא חרוקה בראש ודגש אחריה · כמו בשלמים הִכּוֹן · וכן העתיד אֶכּוֹן · יִכּוֹן · תִּכּוֹן · נִכּוֹן · וכולי :

העקר השמיני

בְּוִיכּוּחַ לְהוֹכִיחַ שֶׁבִּנְיַן פֵּעֵל שבגזרה זו הוא הבנין אשר קראו לו קצת המדקדקים מרובע :

בנין פֵּעֵל וּפֻעַל הנה הגעתי אל המקום אשר אמרתי בתחלת המאמר הראשון כי אוכיח שבנין המרובע לא נמצא כלל ·

דע כי אמרו קצת המדקדקים על מלת תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ · (איוב כ) · מְלָוֹשְׁנִי בַסֵּתֶר · (תהלים ק״א) לִמְשֹׁפְטִי אֶתְחַנָּן · (איוב ט) שהם מבנין מרובע בעבור הקמץ חטף שבפא הפעל שלהם שהוא במקום חולם להורות על ויו נחה אחר פא הפעל :

א העבר הקל אוֹכֵל אוֹכַלְתָּ · לוֹשֵׁן לוֹשַׁנְתָּ · שׁוֹפֵט שׁוֹפַטְתָּ · הרי ארבע אותיות שרשיות עד כאן לשונם · אכן אני אומר כי אין להביא ראיה משלש אלה · כי לא נמצאו רק אותם לבד ואין לבנות בנין בעבורם רק הם בכלל הזרים או המרכבים כאשר יתבאר בספר ההרכבה כל אחת ואחת במקומה · ומה שאמרו עוד שנמצאים בגזרה זו מרובעים אמיתים כמו מן בון נאמר בּוֹנֵן · הויו הנחה היא עין הפעל ואחר כך שני נונין שהן שני למדי הפעל הרי ארבע אותיות שרשיות על כן נקראים מרובעים אמיתים · עד כאן לשונם :

ב על זה אשיב ואומר כי אמת הוא שֶׁבּוֹנֵן · וְקוֹמֵם · וְשׁוֹבֵב · כפול בהם למד הפעל · אבל הם מבנין פִּעֵל הדגוש · ולפי שהויו נחה אי אפשר להדגישה כי אין דגש לעולם באות נחה לכך כפלו בהם למד הפעל תמורת הדגש ואמרו בּוֹנֵן במקום בִּוֵּן · והראייה על זה שגם בהתפעל שבגזרה זו כפלו בו למד הפעל במקום הדגש ואמרו הִתְבּוֹנֵן במקום הִתְבַּוֵּן · וכן בְּפֻעַל שגם הוא צריך לדגש אמרו · בְּאֵין תְּהוֹמוֹת חוֹלָלְתִּי · (משלי ח) במקום חֻוַּלְתִּי · וכן מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי גֶבֶר כּוֹנָנוּ · (תהלים לז)

הוא

הוא מבנין פֻּעַל במקום כּוֹנְנוּ · וכן יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ · (סם נ) מבנין פִּעֵל מגזרה זו · והאומרים שהם על משקל יְקוֹמֵם · יְשׁוֹבֵב · מבנין המרובע צריכין לומר שהם פעלים עומדים · אבל לא כן דעתי כי כל זה הבנין על הרוב יוצא · ודינו להיות יוצא · וזה גם הוא לי לישועה כי הוא במקום פעל שהוא תמיד יוצא כמו שכתבתי בעקרו · ועוד ראייה אחרת שזה הבנין הוא במקום פִּעֵל · כי הבינוני והפעול שבו הם במ״ם שוא״ת בראש · וכן אותיות בכ״לם ואותיות אית״ן כולם בשוא כדין כל בנין פִּעֵל · וההפרש שבין הבינוני · והפעול · הוא שהבינוני בצר״י כמו מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת · (ישעיה נח)

והפעול בקמץ · כמו וְהוּא מְחוֹלָל מִפְּשָׁעֵינוּ · (סם נג)

ג והכלל כי בנין פִּעֵל שבגזרה זו נקודה הפ״א בחול״ם להורות על וי״ו הנחה שהוא עי״ן הפעול וכבל בו למ״ד הפעל במקום הדג״ש ונקודה בצר״י כמו בּוֹנֵן · קוֹמֵם · והנקודות הנוספת בראש כלם הם בשו״א על דרך בנין פִּעֵל ובזה הדרך יבא בנין פֻּעַל ואין הפרש ביניהם כי אם לפי הענין כמו כּוֹנְנוּ חָצָם · (תהלים י) הוא מבנין שקורא אנכי פִּעֵל · וּמֵיְהוָה מִצְעֲדֵי גֶבֶר כּוֹנָנוּ · מבנין פֻּעַל · חוֹלְלָה יָדוֹ · (איוב כו) מבנין פִּעֵל · וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי · (סם ח) מבנין פֻּעַל · כאשר כתבתי לעיל :

ד בנין הפעיל העבר כלו הה״א בצר״י בראש · ובשרש גופי הנסתרים הפ״א בחיר״ק כמו הֵקִים · הֵקִימוּ · הֵקִימָה · ובשאר הגופים בפת״ח כמו הֲקִמֹתָ · הֲקִמֹתִי וכולי · ולפעמים אף בהם הפ״א בחיר״ק · אבל הה״א בחטף פת״ח כמו הֲקִימוֹתָ · הֲקִימוֹתִי · או בחטף סגו״ל כמו הֱקִיצוֹתִי כִּי יְיָ יִסְמְכֵנִי · (תהלים ג) :

הבינוני המ״ם בצר״י כמו ה״א העבר · ובשאר הגופים נהפך הצר״י לשו״א כדינו כמו מֵקִים · מְקִימִים וכגולי :

הפעול המ״ם בשור״ק כדינו מוּקָם · מוּקָמִים וכולי : המקור בה״א קמוצה להבדיל בינם ובין העבר · ופ״א הפעל בצר״י כמו

הקם

הָקֵם · אבל עם בכ"לם בחירק כמו בְּהָקִים · כְּהָקִים וכולי :

ה וכן הצווי ליחיד · ולרבות בצ"רי · ובשאר בחירק · הָקֵם · הָקִימוּ · הָקִימִי · הָקֵמְנָה · ולפעמים הפילו ה"א הבנין מהמקור · והצווי · כמו נִצָּב לָרִיב יְיָ · וְעוֹמֵד לָדִין עַמִּים · (ישעיה ג) שהוא כמו לְהָרִיב · לְהָדִין · ובצווי כמו שִׂים פֹּה · לִין פֹּה · ובתוספת ה"א כמו בִּינָה הֲגִיגִי לכן המלה מלעיל · ולרבים נמצאים לרוב בחסרון ה"א כמו שִׂימוּ · שִׂיחוּ · שִׁירוּ · שִׁיתוּ · גִּילוּ · לִינוּ · כלם מלעיל · וכן לנקבה שִׁיתִי לִבֵּךְ · לִינִי הַלַּיְלָה · ונמצאה ה"א חסרה בעבר בִּינוֹתִי בַּסְּפָרִים · (דניאל ט) במקום הֲבִינוֹתִי · וכן וְדִיגוּם · (ירמיה יו) אמרו שהוא כמו וְהֶדִיגוּם עיין בספר ההרכבה · אך דע כי לא יבא זה החסרון רק בפעלים שלא נמצא מהם צווי בבנין הקל כמו אלה שזכרתי כי לא נוכל לומר שׁוּמוּ · שׁוּחוּ · שׁוּתוּ · גוּלוּ · לוּנוּ · גם ברובם לא נמצא העתיד בקל לומר אָבוּן · אָשׁוּר · אָשׁוּת · אָשׁוּם · אָשׁוּשׁ · אָגוּל · גם שאר פעולות בבין הקל לא נמצאו בהם כי אם מזער כמו אֲשֶׁר שָׁר לַיְיָ · כִּי שָׁת לִי · בַּנֹּת לְרֵעִי · ודומיהם מעטים אבל הפעלים שנמצא בהם הקל · וההפעיל . לרוב כמו קָם · שָׁב · סָר · בָּא · הֵקִים · הֵשִׁיב · הֵבִיא · לא יבא הצווי בחסרון ה"א לעולם כי לא נוכל לומר קִמוּ · שִׁבוּ · סִירוּ · בִּיאוּ ודומיהם

ונכור זה הכלל ותצפנהו כי טוב הוא · ולא קדמני בו אדם :

ו -העתיד גם בויבאו אותיות הא"יתן בקמ"ץ · כמו אָבִין · יָבִין וכולי · והיה ראוי להיות בצ"רי · כמו מ"ם הבינוני · כאשר נתתי כללו בבנין פִּעֵל מהשלמים במאמר זה בעקר שלישי בסימן ד' · אכן באו בקמ"ץ להבדילם מעתיד הקל שבנחי פ"א יו"ד שהם בצ"רי כמו אֵשֵׁב · יֵשֵׁב וכולי · לכן נקדו זה הא"יתן בקמ"ץ כאי"תן הקל שבגזרה זו · אבל בקל הם בפ"א שרוקה כמו אָקוּם · יָקוּם · ואלו הם בפ"א חרוקה אָקִים · יָקִים וכולי · או בצ"רי יָקֵם · וכאשר יבא בהם וי"ו ההפוך ישוב

הצרי

הצֵּרִי לסגול כמו וַיָּקָם · וַיֵּשֶׁב · וזה לפי שהם בטעם מלעיל :

בנין הָפְעַל כבר כתבתי בנחי פ״א יו״ד במאמר זה בעקר וי״ו בסימן ז׳ ·

ז בנין הִתְפָּעֵל כבר כתבתי לעיל בבנין פִּעֵל בעקר זה בסימן ב׳ שדינו לבא כפול בלמ״ד הפעל במקום הדג״ש כמו הִתְבּוֹנֵן · הִתְבּוֹנַנְתָּ · וכולי :

הבינוני מִתְבּוֹנֵן · המקור והצווי הִתְבּוֹנֵן כמו העבר · העתיד אֶתְבּוֹנֵן · יִתְבּוֹנֵן · תִּתְבּוֹנֵן וכולי :

העקר התשיעי בביאור גזרת נחי למ״ד אל״ף כמו · קָרָא :

א בנין הקל כלו באל״ף נחה · וקמ״ץ לפניה · חוץ בנסתרים ונסתרת שהאל״ף נעה כמו קָרְאוּ · קָרְאָה · ובבינוני ובפעול נחה האל״ף ליחיד לבד · ובשאר הגופים נעה כמו קוֹרֵא · קוֹרְאִים · קָרוּא · קְרוּאִים :

ב המקור קְרֹא · ועם אותיות בכל״ם בִּקְרֹא · כִּקְרֹא · לִקְרֹא · ובא לפעמים בת״יו נוספת על דרך נחי למ״ד ה״א · אשר אבאר בעקר שאחר זה · כמו לְבִלְתִּי קְרֹאת לָנוּ · (שופטים ח) · לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל · (ירמיה כט) וכן תתחלף זו הגזרה בהרבה מקומות עם נחי למ״ד ה״א ואין כי להאריך :

ג הצווי קְרָא האלף נחה · ובשאר הגופים נעה כגון קִרְאוּ · קִרְאִי · קְרֶאנָה · ובא בחסרון ה״א כמו קִרְאֶן־לוֹ · (שמות ב) ובא האל״ף נחה במלת קְרֶאןָ לִי · (רות א) ואותיות איתן נקודות כמו בשלמים ואל״ף נחה כאשר היא בסוף התיבה · כמו אֶקְרָא · יִקְרָא וכולי · אבל כשאחריה אות · אז היא נעה כמו יִקְרְאוּ · תִּקְרְאוּ · תִּקְרְאִי · אבל ברבות היא נחה כמו תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה (שמות א) :

ד וכל שאר הבנינים על זה הדרך רק שבהם בא צירי על הרוב לפני האל״ף הנחה בעברים · בנמצא · ובמדבר בעדו · כמו נִקְרֵאתָ ·

נִקְרֵאתִי · מִלֵּאתָ מִלֵּאתִי · הִמְצֵאתָ הִמְצֵאתִי · וכבר כתבתי לך כי דבים מנחי פא אלף באים על משקל פִּעֵל בצרי וכלם פעלים עומדים · כמו מָלֵא · שָׂנֵא · יָרֵא · ודומיהם עיין שם :

העקר העשירי בביאור נקודת נחי כמד הא כמו גָּלָה :

א בנין הקל נחלקה ההא לארבע אופנים · האופן הראשון שתבא נחה בסוף · כמו גָּלָה · השני שהיא נעדרת כמו גָּלוּ · השלישי שנהפכה לתיו דפויה כמו גָּלְתָה · הרביעי בשאר הגופים נהפכה ליוד גָּלִיתָ וכולי · ובכולם הפא נקודה כבשלמים · ודע כי בגופי הנסתרים · והנסתרה · תהפך לפעמים ההא ליוד נעה כמו מן חָסָה · צור חָסָיוּ בו · בְּךָ חָסָיָה נַפְשִׁי · על משקל פָּקְדוּ · פָּקְדָה :

ב הבינוני ליחיד ההא נחה וסגול לפניה על הרוב כמו גוֹלֶה · להבדילו מנחי למד אלף שהוא בצירי כמו קוֹרֵא כאשר כתבתי בעקרו · ובהסמכו למלה זעירה או למילה מלעיל גם הוא בצרי ויהיה בטעם מלעיל כמו וַיְהִי בֹּנֵה עִיר · (בראשית ד) עֹשֵׂה פֶלֶא ודומיהם רבים ונמנים על פי המסורת · והיחידה היא בקמץ לפני ההא כמו אֶסְתֵּר עֹשָׂה · ובדבים וברבות · נעדרה ההא כמו גוֹלִים גוֹלוֹת :

ג הפעול נהפך בו ההא ליוד נעה בכל הגופים · ונקודתו כמו בשלמים כמו גָּלוּי · גְּלוּיִם · גְּלוּיָה · גְּלוּיוֹת :

המקור הפא קמוצה והעין בחולם בהא נחה בסוף כשהוא זולת בכלם ומחובר לפני הפעלים כמו רָאֹה רָאִינוּ · עָשֹׂה יַעֲשֶׂה · וכשאינו מחובר אל הפעלים הוא בשוא כמו רְאֹה פָנֶיךָ · (בראשית מח) עֲשֹׂה צְדָקָה · (משלי כא) וכן לאחר הפעלים הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ · אבל עם בכלם תהפך ההא לויו נחה ובתוספת תיו בסוף כמו בִּגְלוֹת · כִּגְלוֹת וכולי · גם זולת בכלם כמו גְּלוֹת הָאָרֶץ · (שופטים יח) ודומיהם מעטים · ונמצא אחד

מחובר אל הפעל עם התי"ו היות אֶהְיֶה כָּמוֹךָ · (תהלים) ואין לו דומה :

ד · הצווי ליחיד בשוא ונחה בו הה"א בסוף וצרי לפניה כמו גְּלֵה וברבים · וביחידה · נעדרת הה"א כמו גְּלוּ · גְּלִי · וברבות נהפכת ליו"ד נחה וסגול לפניה · כמו עַל שָׁאוּל בְּכֶינָה · (שמואל ב א) או בלי יו"ד כמו צְאֶנָה וּרְאֶנָה · (שיר ג) אף על פי שֶׁצְּאֶנָה שרשו יָצָא · בא על משקל רְאֶנָה · כדי לזווג המלות :

העתיד תשים אותיות איתן על הצווי ותמצאיהו · ונקודתו כבשלמים · והנה כל הכללים שזכרתי בבנין זה בהתהפכות הה"א ליו"ד או לתי"ו · או חסרונה מכל וכל הם כוללים כל שבעה הבנינים · ונקודת הפ"א ואותיות הנוספת כמו מ"ם הבינונים והפעולים · ואותיות בכל"ם ואית"ן של כל הבנינים נקודתם כמו בשלמים · לכן אין צריך לבאר כל אחד ואחד :

ה ודע כי למ"ד הפעל שבעבר לנסתר היחיד בכולם עי"ן הפעל קמוצה כמו גָּלָה · נִגְלָה · גִּלָּה · הִגְלָה · וכן כלם · ובעתיד היא סגו"ל אֶגְלֶה · אֶגָּלֶה · אֲגַלֶּה · אֲגֻלֶּה · אַגְלֶה · אָגְלֶה · אֶתְגַּלֶּה וכולי · וכן בבינוני ליחיד היא סגו"לה · וליחידה קמוצ"ה · וכן בפעולים חוץ מפעול בבנין הקל כמו שכתבתי לעיל בסימן ג' · והמקורים כלם עם בכל"ם בתי"ו בסוף וחו"לם לפניה · והצווים כלם בצר"י כמו גְּלֵה · הִגָּלֵה · גַּלֵּה · הַגְלֵה וכולי · ועוד ראוי שתדע כי רוב העתידים שבגזרה זו יבאו לפעמים בחסרון ה"א השורש כמו בקל · אֶגֶל · יִגֶל · תֶּגֶל · נֶגֶל · בחי"רק ובסג"ול ומלעיל ונמצאים באותיות אית"ן בצר"י כמו אַל תֵּפֶן · וַתֵּתַע בַּמִּדְבָּר · בנפעל אִגָּל · יִגָּל · תִּגָּל · נִגָּל · בחיר"ק ובקמ"ץ · בפִּעֵל אֲגַל · יְגַל · תְּגַל · נְגַל · בשו"א ובפת"ח · בבנין פֻּעַל וְהָפְעַל לא נמצאו בחסרון ה"א · ובהפעיל אֶגֶל · יֶגֶל · תֶּגֶל · נֶגֶל · בשש נקודות · בהתפעל אֶתְגַּל · יִתְגַּל · תִּתְגַּל · נִתְגַּל :

ו ודע כי על הרוב לא יבא זה החסרון רק עסיו"ו ההפוך · בקל וַיִּבֶן

אלהים

אֱלֹהִים · בנפעל וַיִּקָּר אֱלֹהִים · בפעל וַיְצַו אֱלֹהִים · בהפעיל וַיִּפֶן זָנָב אֶל זָנָב · (שופטים יו) בהתפעל וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלוֹ · וסימנך הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה עם הא · וכתיב אחריו תָּבֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא · (איוב ד) בהסרון הא ומעטים נמצאים בכי ויו ההפוך כמו אַל תֵּפֶן · וְסוד אַחֵר · אַל תְּגַל · (משלי כ) יַעַשׂ יְהוָֹה · ודומיהם :

ז הצווי ליחיד בא לפעמים בחסרון הא · בפעל צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · גַּל מֵעָלַיו · (תהלים קיט) בהפעיל הֶרֶף מִמֶּנִּי · הֶרֶב כַּבְּסֵנִי · בהתפעל · שְׁכַב עַל מִטָּתְךָ וְהִתְחָל · (שמואל ב יג) אבל בקל ובנפעל לא יבא הצווי בחסרון הא לעולם :

ח ודע כי ארבע שרשים הם שלמדיהם הא ולא תנוח לעולם · וסימנך תגנך פירוש · תָּמַהּ · גָּבַהּ · נָגַהּ · כָּמַהּ · ולכן הם נקודים קמץ · ופתח כמו השלמים ולא כנחי ההא שהם לעולם בשני קמצין · ולכן הפתוחים הם במפיק להורות על שלמותם · ותאמר מן גָּבַהּ וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת · (ישעיה ה) יַעַן כִּי גָבְהוּ · (שם ג) ומן כָּמַהּ · כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי · (תהלים סג) ותוכל לומר כָּמַהְתָּ · כָּמַהְתִּי אף על פי שלא נמצא · ומן נָגַהּ · לֹא יִגַּהּ · (איוב יח) ומן תָּמַהּ · כֵּן תָּמָהוּ · (תהלים מח) אַל תִּתְמַהּ · (קהלת ה) במפיק · אבל וַיִּתְמַהְמָהּ · וכן הִתְמַהְמְהוּ שרשים מַהְמַהּ מן המרובעים · לכן לא נכללו עם הארבעה הנזכרים · ויש מחלוקת על וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם אם שרשו לָאַהּ או לָהַהּ · וממנו נאמר כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיּוֹרֶה (משלי כו) · ולא עלי הריב הזה כי אין לי עסק בנסתרות :

העקר האחד עשר

בביאור נקודת בנין הקל והנפעל מגזרת הכפולים · והם אשה שתי אותיות האחרונות דומות בהם כמו סָבַב · שָׁלַל · גָּזַז · ודומיהם ושאר מיני הכפל כבר דברתי בם במאמר הראשון בעקר שלישי · בסימן ששי :

א ועתה דע כי יש מאלו הכפולים אשר יבאו לפעמים כשלמים

כמו סָבַב · שָׁלַל · גָּזַז · נאמר סָבַבְתָּ · שָׁלַלְתָּ · גָּזַזְתָּ · ודומיהם ואין צריך לבארם · אכן על הרוב יבואו בחסרון אות אחת מהכפולים והאחרת היא דגושה להורות עליה כמו סַבּוֹתָ · סַבּוֹתִי · וצריכים אנחנו לומר כי החסרה היא עי״ן הפעל · והדגושה היא למ״ד הפעל · כי אם היה להפך לא היה כח בדגש להורות עליה · כי תמיד דג״ש מורה על מה שחסר לפניו לא על מה שאחריו · והבן וזכור זה כי הוא כלל גדול בדקדוק :

ב העבר סַב הפ״א פתוחה להבדילו מנחי הע״ן אשר היא בהם קמוצה · ועוד בעבור הדג״ש הבא אחריו בשאר הגופים כמו סַבּוֹתָ · סַבּוֹתִי וכולי · ואילו אם היה הסמ״ך קמוצה לא היה יכול הדג״ש לבא · כי לא יבא דג״ש אחר קמ״ץ :

ג וכן הבינוני בפ״תח בעבור זה כמו סַב · סַבִּים וכולי · ואפילו אותם שהם קמוצים על פי המסרה כמו תָּם וְיָשָׁר נאמר ממנו יִהְיוּ תַמִּים · (משלי כ) אבל צַדִּיק תָּמִים שהוא בקמ״ץ והוא לשון יחיד · נאמר הרבים מהם תְּמִימִים · על משקל חָסִיד · חֲסִידִים · והנה אין הפרש בין העבר · ובין הבינוני ליחיד כי אם לפי הענין · כמו תַם הַכֶּסֶף הוא עבר · ובַר לֵבָב הוא בינוני תואר · אבל בנקבה יש הפרש כי העבר מלעיל כמו הַמִּשְׂגָּב וָחָתָּה (ירמיה מח) והבינוני מלרע כמו וּלְשׁוֹן רַכָּה (משלי כה) :

הפעול לא יבא כי אם בשלמות כמו וְאַתְּ שָׁדוּד · וְשַׁלַּח רְצוּצִים · (ישעיה נח) וכולי :

המקור והצווי יבאו בחו״לם כדי להבדילם מנחי הע״ן שהם בשור״ק · המקור סוב אֶת הָהָר · (דברים ב) הצווי סוב · סֹבּוּ צִיּוֹן · סֹבִּי עִיר מלעיל · ולכן בא דג״ש אחר החו״לם אף על פי שאין דרכו לבא אחר תנועה גדולה :

העתיד אותיות איתן בקמ״ץ כמו בנחי הע״ן · אבל ההפרש שביניהם שבאלו הפ״א בחולם על רוב · וְחַנּוֹתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן · וכן לרבים

לרבים תְשֻׁלּוּ לָה יָרֹנּוּ · וכן יְסֹבּוּ תָּסֹבּוּ · תָּסֹבִּי · ולרבות תְּסֻבֶּינָה לרוב התנועות ויפול הנח · וכן בצווי סֻבֶּינָה · ותחי העין בשורק על הרוב כמו שכתבתי שם · ויש אומרים שיבא האיתן בדגש כמו יִתּוֹם וכולי ·

ואדבר בם בבנין נפעל הבא אחר זה :

ד . בנין נפעל העבד בשלש גופי הנסתרים בנון קמוצה ופא הפעל נקודה באחד משלשה פנים כמו שיבא גם כן בנין הקל מהשלמים פָּעַל · פָּעֵל · פָּעוֹל כמו שבארתי שם · הפתוחים כמו וְנָקַל · וְנָסַב · וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס · והיה ראוי בשני קמצין בעבור ההפסק · אלא שהוא פתח דספרא · ודין פתח דספרא יתבאר בספר מסורת המסורת במאמר העשירי בעזרת האל · ושאר הגופים דגושים כמו נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת · נְסַבּוֹתֶם · נְסַבּוֹנוּ וכולי · והצרוים כמו נָמֵס בְּתוֹךְ מֵעָי · נָסֵבָּה אֵלָי · והחולמים לא נמצאים רק הרבים כמו וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר · נָגֹזּוּ וְעָבָר · ונוכל לומר היחיד נָגוֹל · נָגוֹז · על משקל נָמוֹג · הנמצא בדברי רבותינו ז״ל שרשו מָכַךְ · מן וַיָּמֹכּוּ בַּעֲוֹנָם · וכן שלשה המשקלים יבאו בשאר גופי העבד על דרך אחד נְסַבּוֹת · נְקַלּוֹת · נְגַלּוֹת כלם דגושי הלמד להורות על הכפל ונמצאים מעטים מוקלים כמו וְנָבְקָה רוּחַ מִצְרַיִם · (ישעיה יט) וְרָחֲבָה וְנָסְבָה · (יחזקאל מא) נָקֹטָה נַפְשִׁי · (איוב י) הראוי נָבֵקָּה · נָסֵבָּה · נָקֹטָּה :

ה הבינוני ליחיד בקמץ כמו עם נָבָר תִּתַּבָּר · (שמואל ב כב) ובצרי כמו לֵב נָמֵס · נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי · (ישעיה מט) ושאר הגופים משני המשקלים בדגש כמו אֲנַחְנוּ נְמַקִּים · (יחזקאל לג) וכן ראוי לומר נְמַסִּים בדגש וכולי :

המקור יבא בחולם על דרך נחי העין הִבּוֹק תִּבּוֹק · (ישעיה כד) או בצרי כמו הִמֵּס יִמֵּס (שמואל ב יז) וכן הצווי בחולם על משקל המקור · גם יוכל לבא בפתח כמו שיבא גם כן העתיד כאשר אבאר · כי

משפט

משפט הצווי ללכת אחר האית"ן כאשר כתבתי פעם ופעמים ושאר גופי הצווי הם דגושי העי"ן הבוקו · הבזקי · או המסו · המסי :

העתיד גם הוא על דרך נחי העי"ן אשם ואשאף · (ישעיה מב) יתם פריצ (יחזקאל מו) וידם אהרן · (ויקרא י) והנה גדולה המחלוקת על אלו הדגשים · כי יש אומרים שהם מן הקל בהוכחת ואכת אותו טחון שהוא ודאי מן הקל בדאיית אותו · ויש אומרים כי הם מהנפעל בראיית דג"ש המורה על נו"ן הנפעל · ואומר אני שיש מהם מהקל · ויש מהם מהנפעל · ולפי הענין והכוונה תכירם ואין לי להאריך · אכן הדין האמיתי שהאית"ן מבנין זה ראוי לבא תמיד בפת"ח כמו לא ימד · ידל · וכשעי"ן הפעל בנקוד אז היא דגושה כמו יתמו חטאים · ישסו הבתים · (זכריה יד) וכשעין הפעל גרונית האית"ן בצרי כמו ואל תחת · ואל אחתה · (ישעיה יז) ולפעמים זולת אות גרונית כמו ואיקל בעיניה · ותקע כף · ונמצאים מוקלים כמו ידמו כאבן · ויתמו ימי · הראוי ידמו · יתמו · ויש אומרים שהם מהקל מן וידם ותתם כמו שכתבתי לעיל :

העקר השנים עשר בביאור חמשה הבנינים האחרים מגזרת הכפולים :

א בנין פעל · זה הבנין בא על הרוב על דרך השלמים קלל · קללת וכולי · ואין לבארו אבל יבא לפעמים על דרך בנין פעל מנחי העי"ן שכפול בו למ"ד הפעל במקום הדג"ש רק שאלו פתוחים כמו ורומם תחת לשוני · אשר עולל לי · ונחי העי"ן צרויים כמו שכתבתי ונאמר מן רמם · רוממו יי' אלהינו · ארומם · ירומם וכולי · וכן מן בון · בונן · בוננו · והטעם לפי שדומות בו שני האותיות האחרונות · לכך היה קשה בעיניהם להדגיש האחת מהכפולים · כי ידמה שהיה שם שלשה אותיות דומות זו אחר זו כי הדג"ש מורה על אות כפל כמו שכתבתי · ולכן הפילו לפעמים הדג"ש ושמו תחתיו וי"ו נחה · ועל כן

יפור

מאמר השני

יפול הספק בקצת מהפעלים האלה אם הם מנחי העי"ן או מהכפולים ·

ב אבל הבינוני · והפעול · לא יבאו כי אם בשלמות כמו מְסַבֵּב · מְסַבְבִים · מְחֻלָּל · מְהֻלָּלִים · ולכן כל אשר תמצא על משקל מְפוֹעֵל בצר"י · או מְפוֹעָל בקמ"ץ כמו מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת · מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ · וְהוּא מְחוֹלָל מִפְּשָׁעֵינוּ · מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה · (נחמיה ט) הם מנחי העי"ן · ולא מהכפולים כן דעת ראב"ע בספר צחות · אך קשה לי על וּמְחוֹנֵן עֲנָוִים · (משלי יד) שהוא ודאי מהכפולים שרשו חָנַן · והרבי דוד קמחי הביא קצת מהם בנחי העי"ן ובכפולים עי"ן בשרשיו · וההתפעל בא על הרוב בשלמות כמו הִתְפַּלֵּל הִתְחַנֵּן ודומיהם · ולפעמים באים על דרך נחי העי"ן כמו מן מָדַד וַיִּתְמֹדֵד עַל־הַיֶּלֶד · (מלכים יז) ומן גָּלַל מִתְגּוֹלֵל בְּדָם · (שמואל ב כ) ודומיהם :

ג בנין הִפְעִיל · העבר בא על שני פנים ובשניהם הה"א בצר"י · האחד אף הפ"א בצר"י כמו וְהֵסֵב לֵב מֶלֶךְ · (עזרא ו) הֵחֵל הַנֶּגֶף · הֵעֵז אִישׁ · (משלי כא) והשני יבא הפ"א בפת"ח כמו הֵמַר שַׁדַּי · (רות ב) הֵקַל אַרְצָה · וכן הנסתרים · והנסתרות יבאו על שני משקלם · הללו בצר"י כמו הֵסֵבּוּ אֵלַי · וְהַמַּשְׂאֵת הֵחֵלָּה · ובפת"ח כמו הֵמַקּוּ · הֵמַקָּה · אבל שאר גופי העבר יבאו כלם על דרך נחי העי"ן רק שאלו הם דגושים כמו הֲסִבּוֹתָ · וַהֲזִכּוֹתִי בְּבוֹר כַּפָּי ונחי העי"ן רפויים כמו הֲשִׁיבוֹתָ · הֲשִׁיבוֹתִי וכולי · ועם פ"א הפעל גרונית תנקד הה"א בפת"ח כמו הַחִלּוֹתִי לִשְׁאָל־לוֹ · (שמואל א כב) :

ד הבינוני גם הוא בצר"י כמו בנחי העי"ן · אבל אותם הפ"א בחיר"ק כמו מֵקִים · מֵשִׁיב · ובאלו הם בצר"י מֵסֵב כְּלֵי מִלְחָמָה · מֵחֵל לְהָרֵעַ · והשאר בדג"ש כמו מְסִבִּים · מְסִבָּה · ונחי העי"ן ברפי כמו מְשִׁיבִים · מְשִׁיבָה :

הפעול במ"ם שרוקה או בקבו"ץ כדרכו תמיד כמו מוּסָב · והשאר

בדגש כמו מוּסַבִּים · מוּסַבָּה · מוּסַבּוֹת · יש מלאים. ויש חסרים על פי
המסורת ונחי הע"ן רפויים מוּשָׁבִים · מוּשָׁבָה · מוּשָׁבוֹת :

ה. המקור בה"א קמוצה וצר"י אחריה · הָמֵק בְּשָׂרוֹ (זכרי' יד) ובא בצר"י
אפילו עם בכל"ם כמו לְהָחֵל · לְהָדֵק · אבל כּתֵּת לְהָדֵק ·
בפת"ח במקום צר"י בפ"א הפעל · מה שאין כן בנחי הע"ן שהם בחיר"ק
כמו לְהָקִים · לְהָשִׁיב :

ו. וכן הצווי בצר"י כמו הָחֵל רָשׁ · ושאר הגופים דגושים כמו הָסֵבּוּ
הָסֵבִּי כולם מלעיל · כי זולת זה לא היה יכול הדג"ש לבא ·
ולרבות הַסִבֶּנָה :

ז. העתיד אותיות אית"ן יבאו בקמ"ץ כמו בנחי ע"ן ונבדלים מהם
שאלו הפ"א בצר"י כמו אָחֵל גָּדְלְךָ · יָקֵל יָדוֹ · ואותם הם
בחיר"ק כמו אָקִים · יָקִים · וכאשר יבאו עם וי"ו ההפוך ישוב הצר"י
לסג"ול · בעבור שישב הטעם מלעיל · כמו וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן · וַיָּדֶק לְעָפָר ·
ובזה הם דומים לנחי הע"ן כמו שכתבתי שם · ונמצא משקל שהאית"ן
בפת"ח ודג"ש אחריו · כמו וַיַּסֵּב אֱלֹהִים · כִּי תַתֵּם דְּרָכֶיךָ · ונמצא וַיַּסֵּבּוּ
פְּנֵיהֶם · וַיַּסֵּבּוּ אֶת אֲרוֹן · הסמ"ך והבי"ת דגושי"ם · שלא כדין כי אין דין לבא
שני דגושי"ם להבלעת אות אחת והראוי וַיָּסֵבּוּ · והנקבות הרבות · הם
בשו"א כמו וַתְּחִלֶּנָה שֶׁבַע · (בראשית מא) :

ח. בנין הָפְעַל העבר הה"א בשור"ק הוּסַב כמו שכתבתי לעיל בנחי
הע"ן · ושאר הם דגושי הע"ן כמו הוּסַבּוֹת · הוּסַבּוֹתִי
ובולי · ונחי הע"ן רפויים כמו הוּשַׁבְתָּ · הוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם · (ישעיה ה) :
העתיד יבא בשני פנים · האחד על הרוב אותיות אית"ן בשור"ק
ורפי אחריו · כמו לֶחֶם יוּדָק · (ישעיה כח) עַל כַּמֹּן יוּסָּב (שם) ·
אבל מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד · (הושע י) שׁוֹדֵד תּוּשַּׁד · (ישעיה לג) הם דגושי"ם עם הנח
שלא כדין · ובאופן השני הם בשלש נקודות ובדג"ש כמו יֻכַּת שְׁעַר ·
מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכָּתוּ · (איוב ד) (שם כד) :

מאמר השני

בנין התפעל כבר כלתיהו בבנין פעל ואין צריך לשנותו :

העקר השלש עשר בביאור קצת הכללים מהגזרות המרכבות

א הנה כבר כתבתי בתחילת המאמר הראשון כי עקרי הגזרת הם ששה · והם אשר בארתי עד הנה · ועתה אבאר שאר הגזרות המרכבות מהששה הנזכרים · ואין צריך להאריך בהן כי כל אחת הולכת על דרך שני הגזרות אשר היא מרכבת מהנה · והמשל משרש נָטָה שהוא מרכב מחסרי הפ״א ומנחי הלמ״ד · הנה הנו״ן הולכת על דרך נו״ן של נָגַשׁ · והה״א הולכת על דרך הה״א של גָּלָה · רוצה לומר בכל מקום שתחסר נו״ן של נָגַשׁ · או תנוח ה״א של גָּלָה · תחסר ותנוח · נו״ן וה״א של נָטָה · חוץ מהצווי שתאמר מן נָגַשׁ · גַּשׁ · גְּשׁוּ בחסרון נו״ן ולא תוכל לומר מן נָטָה טֵה · טוּ · אלא נְטֵה · נְטוּ · וכן מן גָּלָה תאמר הצווי בבנין פִּעֵל גַּל · צַו · בחסרון ה״א · ולא נוכל לומר מן נָטָה נַט · וכן מן נָשָׂא בכל מקום שתנוח אל״ף של קָרָא · תנוח אל״ף של נָשָׂא · חוץ במקור תנוע האל״ף בשוא שְׂאֵת · בִּשְׂאֵת · וכולי :

ב וגזרת נחי קצוות הם שלש מינים · האחד שפ״א הפעל אל״ף ולמ״ד הפעל ה״א · כמו אָבָה · אָפָה · אֹפֶה · תֹּאבֶה · האל״ף הולכת על דרך נחי פ״א אל״ף כמו אכל · והה״א על דרך נחי למ״ד ה״א · תְּפֶנֶה · והשני שפ״א הפעל יו״ד ולמ״ד הפעל אל״ף כמו יָרֵא · יָרֵאתָ · והוא בצר״י לגזרת פָּעֵל · והמקור יָרֹא · או יִרְאָה ועם בכל״ם בִּירוֹא · כִּירוֹא · לִירוֹא · מִירוֹא · והצווי יְרָא · יְראוּ אֶת יְיָ נחי האל״ף · כי שורק הוי״ו שייך בריש · והאל״ף נחה להבדילו מלשון רְאִיָה · משום שנאמר כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי · והעתיד אִירָא · יִירָא · תִּירָא · ביו״ד נחי · ולרבות תִּירֶאנָה · באל״ף נחה ובנפעל תהפך לוי״ו · נוֹרָא · אִוָּרֵא · והשלישית שפ״א הפעל יו״ד ולמ״ד הפעל ה״א כמו יָרָה · יָרִיתָ · היו״ד הולכת על דרך נחי פ״א יו״ד יָשַׁב · והה״א על דרך נחי למ״ד ה״א גָּלָה · גָּלִיתָ · והמקור כמו יָרֹה יְרֶה · ועם בכל״ם לִירוֹת בְּמוֹ אוֹפֶל · (תהלים יא) והצווי יְרֵה · יְרוּ וכולי · והעתיד אִירֶה ·

יירה

יִרֶה · ובחסרון הה״א איר ייר · תִּיר · על משקל וַיִּיף בְּגָדְלוֹ · (יחזקאל לא)
וַתִּיפִי בִּמְאֹוד · (שם יו) שרשו יָפָה :

ג והכלל כי כל מיני המרכבים שפאיהם יו״ד · לא יבאו לעולם בחסרון הפ״א לא במקור ולא בצווי · חוץ משרש יָצָא · וְנָשָׂא · שבאים בחסרון הפ״א · כמו מן יָצָא · צֵאת · בְּצֵאת · כְּצֵאת · לָצֵאת · צֵא · צְאוּ · אֵצֵא · תֵּצֵא · ומן נָשָׂא · שְׂאֵת · וכולי · שָׂא · שְׂאוּ · שְׂאִי שְׂאֶנָה · אֶשָּׂא · יִשָּׂא · וכולי :

ד וגזרת חסרי הקצוות לא נמצא כי אם בשרש נָתַן אשר בעברים תחסר הנו״ן האחרונה · כמו נָתַתָּ · נָתַתִּי · ובצווי ובעתיד · תחסר הנו״ן הראשונה · כמו תֵּן · אֶתֵּן · יִתֵּן וכולי · ובמקור יחסרו לפעמים שתי הקצוות אָחַל תֵּת · בְּתֵת יְיָ · הראוי בְּתֶנֶת על משקל בְּגֶשֶׁת · וכן נמצא העבר בחסרון שתי הקצוות במלת תַּתָּה לִי עוֹרֶף (שמואל ב כב) :

ה וגזרת המרובעים רוצה לומר של ארבע אותיות כמו וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק · (ישעיה יא) הוא מרכב מנחי הלמ״ד · ומהכפולים ונפלה הה״א למ״ד הפעל · ונכפלה בו הפ״א והעי״ן כי שרשו שָׁעָה · וְכֵן תּוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי · (תהלים קיט) שניהם מבנין פִּעֵל · ובבנין פֻּעַל · עַל בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ · (ישעיה סו) ובהתפעל בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע · ונמצאים שני שרשים של ארבע אותיות נבדלות רוצה לומר שלא נכפלה בהם אחת מהאותיות והם כִּרְבֵּל · וְכִרְסֵם כמו יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר · וְדָוִד מְכֻרְבָּל · ומה שנמצא רֻטְפַשׁ וּפִרְשֵׁז אמרו רבותינו זכרונם לברכה שהם מלות מרכבות פירש רטפש · רטוב ופש · פרשז · פירוש שדי זיו :

ו גם נמצאו מהכפולים · באים על משקל זה וכפל בהם פ״א הפעל אחר למ״ד הפעל כמו מן גָּלַל · וְגִלְגַּלְתִּיךָ מִן · (ירמיה נא) ומן קָלַל · לא פָּנִים קִלְקֵל · (קהלת י) ומן סָלַל · סַלְסְלֶהָ · (משלי ד) וכלם לא נמצאו רק בבנין פִּעֵל · וכן מנחי העי״ן הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר · שרשו טוּל מן וַיָּטִילוּ אֶת הַכֵּלִים · וכן מה שקוראים המדקדקים מרובע שהם

בכפל

מאמר השני

בבפל למ"ד הפעל כמו מן שוב מְשׁוֹבֵב ומן קום מְקוֹמֵם וכבר הוכחתי כי הם מבנין פִּעֵל ואין להאריך כאן :

ז ופעל של חמש אותיות לא נמצא כי אם אחד והוא חֳמַרְמַר כמו פָּנַי חֳמַרְמְרָה מִנִּי־בֶכִי (איוב יו) ובהפסק מֵעַי חֳמַרְמָרוּ · ונכפלה בו העי"ן והלמ"ד אחר שרש אותיות השרשיות כי שרשו חָמַר · אבל לְבִּי סְחַרְחַר הֲפַכְפַּךְ הם שמות התוארים כמו יְרַקְרַק או אֲדַמְדָּם :

ח ונמצא פעל אחד מנחי למ"ד ה"א של חמש אותיות והוא יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם שרשו יָפָה וכפול בו הפ"א והעי"ן והוא מבנין הקל אבל חֳמַרְמַר הוא מבנין פִּעֵל אבל נוכל גם כן לבנות ממנו אביו הַפִּעֵל ולומר חִמַּרְמַר · חִמַּרְמַרְתָּ · חִמַּרְמַרְתִּי · כי כן אמרו המדקדקים כי כל שרש שנמצא ממנו האב נוכל לבנות ממנו התולדה וכן להפך כמו הַשְׁקִינִי נָא מְעַט מַיִם · יֻתַּן מַיִם עַל זֶרַע שניהם מבנין הַפֻּעַל נוכל לבנות מהם את אביהם ההפעיל ולומר הִלְקִיחַ · הִנְתִּין :

ט וכן בעבור מלה אחת שנמצאת תוכל לבנות עליה כל הבנין והמשל מן הִשְׂמַחְתָּ כָּל אוֹיְבָיו · נוכל לבנות ממנו גם הבינוני מַשְׂמִיחַ · והפעול מֻשְׂמָח · והמקור והצווי הַשְׂמֵחַ · והא"תן אַשְׂמִיחַ · יַשְׂמִיחַ יהוה אלהינו אותנו על ידי עבדו משיח · אמן סלה :

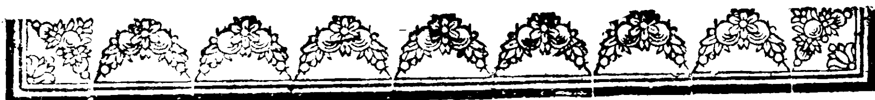
חזק ונתחזק · הסופר לא יוזק

כשלם חלק הראשון שהוא חלק המפעלים

עתה אתחיל חלק שמות ואבאר כל המשקלים :

סליק סליק

סליק

בביאור משקלי השמות ונחלק לשלש עשרה עקרים :

העקר הראשון בביאור מה היא הכוונה במלת משקל ואיך שוקלין את השמות · הנה כבר כתבתי במאמר ראשון בעקר ג׳ שהסכימו כל המדקדקים לשקול כל הפעלים על משקל פָּעַל :

א והנה כאשר עשו בפעלים כן עשו בשמות · והמשל כי שקלו אֶרֶץ על משקל פֶּעֶל · וְחָכָם על משקל פָּעָל · וכן אותם שהם בתוספת אות בראש או בסוף כמו מִשְׁמָר על משקל מִפְעָל · זִכָּרוֹן על משקל פִּעָלוֹן · תִּפְאֶרֶת על משקל תִּפְעֶלֶת

ב וכן השמות הבאים מגזרת החסרים · והנחים · עשו להם משקל פָּעַל רוצה לומר כאשר תחסר או תנוח אות מהשם · כן חסרו או הניחו אות אחת ממשקל פָּעַל והמשל כמו מַסַּע מַשָּׂא לפי שתחסר בם נו״ן השרש · והם בתוספת מ״ם בראש אמרו שהם ממשקל מַעַל · וכן מַטָּרָה מַתָּנָה על משקל מַעָלָה אשר בכלם תחסר פ״א הפעל והם בתוספת מ״ם בראש ובה״א הנקבה בסוף :

ג וכן בנחי פ״א יו״ד שֵׁנָה · דֵּעָה · עֵצָה · אשר בכלם תחסר היו״ד פ״א הפעל והם בה״א הנקבה בסוף הם על משקל עֵלָה · וכן מנחי הע״ין כמו אור · יום · על משקל פול · וכן סִיר · קִיר על משקל פִּיל · זָר · צָר · על משקל פָּל :

ד וכן כאשר באים אלו הנחים בתוספת אות כמו · מָקוֹם · מָנוֹן הם על משקל מָפוֹל · וכן תַּבְנִית · תַּרְמִית על משקל תַּפְעִית · וכן כל השמות מכל הגזרות · אבל הזהר מאד בעשותך משקל שתדע איזה אות היא שרשית או שמושית פן יהיה לך למוקש · ובפרט בפעלים כמו מוֹצֵא אֲנִי (קהלת ז) משקלו פּוֹעֵל כי הוא בנוני מבנין הקל · ושרשו מָצָא · אבל מוֹצֵא רוּחַ (תהלים קלה) שרשו יָצָא · והוא בינוני מבנין הפעיל

המאמר השלישי

ומשקלו מֹוְעל

ה זכן בשמות מַפַּל בַּר (עמוס ח) על משקל מַקַּל יַד (יחזקאל לט) הנה מַפַּל מחסרי פא״ נון״ והמ״ם נוספת · ומַקַּל מהשלמים והמ״ם שרשית · וכן מָקוֹם על משקל שָׁלוֹם ומָקוֹם מנחי הע״ין ושָׁלוֹם מהשלמים · גם בסמיכות וברבויים אין הפרש ביניהם וְיִשְׁתַּנּוּ נקודות אלו כאלו כאשר אבאר כל אחד ואחד במשקלו ובעקרו :

העקר השני בביאור סבות השתנות נקודות השמות ואיזה הם הנקודות המשתנות ובאיזה נקודות הן משתנות :

א דע כי הסבות המשנות נקודות השמות הם ארבע וסימנך סרנ״ך סְמִיכוּת · רִבּוּי · נְקֵבִיּוֹת · כִּנּוּיוֹת · והתנועות המשתנות השמות הם ארבעה והם קמ״ץ צר״י · סג״ול · חול״ם והסימן קְ״ץ · סח״ · וגם השו״א באחת מהן · אך לא יחשב עמהן כי הוא אינו בכלל התנועות כאשר יתבאר בפרק שירה בשיר ששי :

ב ועקר השתנות הצר״י והקמ״ץ הוא לשו״א · ובפרט כשהם באות הראשונה · אבל כשהם באות השנייה ישובו לפת״ח כמו מן דָּבָר דְּבַר יְהֹוָה · ומן זָקֵן זְקַן ביתו · וכן בקצת כנויי היחיד כמו דְּבָרְךָ · דְּבָרֵךְ · וישתנו לשו״א בקצת כנויי הרבים ובסמיכתו כמו דִּבְרֵי דִּבְרֵכֶם דִּבְרֵכֶן כאשר תראה כל זה אחרכך בעקר ז׳ :

ג והכלל כל שם מהשלמים שתנועתו הראשונה קמ״ץ ישוב לשו״א בכל ארבע השתנויות הנזכרים · זהוא הדין כשהתנועה הראשונה צר״י · ואין הפרש ביניהם רק שהקמ״ץ ישתנה לשו״א בכל שם · תהיה התנועה השניה איזה תנועה שתהיה · אבל הצר״י לא ישתנה רק כשתהיה התנועה השנייה קמ״ץ :

ד והמשל כשהתנועה הראשונה קמ״ץ כמו דָּבָר · גָּדוֹל · קָצִיר · זָקֵן · תאמר בסמיכות היחיד דְּבַר · גְּדוֹל · קְצִיר · זְקַן · וכנוייו דְּבָרוֹ ·

גדולו

גְדוֹלוֹ · קְצִירוֹ · זְקֵנוֹ · וברבים דְבָרִים · גְדוֹלִים · קְצִירִים · זְקֵנִים · ובכנוי דְבָרָיו · גְדוֹלָיו · קְצִירָיו · זְקֵנָיו · אבל בסמיכות הרבים הם בחירק כמו דִבְרֵי · גִדְלֵי · קִצְרֵי · זִקְנֵי · ואגלה לך הטעם במאמר זה בעקר ששי · ויש ארבע שרשים על משקל פֶּעֶל הבאים בסמיכות על משקל פְּעַל והם יָרֵךְ · כָּתֵף · גָּדֵר · גָּזֵל · כמו יֶרֶךְ יַעֲקֹב · כֶּתֶף הַמִּזְבֵּחַ · וְגֶדֶר אֲבָנָיו · גֶּזֶל אָח :

ה ואותם שהתנועה הראשונה צרי והשניה קמץ כגון לֵבָב · עֵנָב · שֵׂעָר · ודומיהם ישוב הצרי לשוא בכל ארבע ההשתנות והקמץ לפתח בסמיכות היחיד לבד כמו לְבַב · עֲנַב · שְׂעַר · לְבָבוֹ · עֲנָבוֹ · שְׂעָרוֹ · לְבָבוֹת · עֲנָבִים · שְׂעָרוֹת · אבל כשהתנועה השניה אינה קמץ לא ישתנה הצרי שבראש כמו אֵפוֹד בַּד · (שמואל) אֵבוּס בַּר · (משלי יד) ותאמר אֵפוֹדוֹ · אֵבוּסוֹ · וכן בכל ארבע ההשתנות לא ישתנה :

ו ואותם שהתנועה השנית סגול כמו סֵפֶר · עֵגֶל · עֵשֶׂב · ודומיהם יבוארו בעקר שאחר זה ונמצאים בארבע נקודות רוצה לומר בשני צרויים כמו הֵילֵל בֶּן שָׁחַר · (ישעיה יד) תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֵי בָהּ · (תהלים יד) ולא יתרבו ולא יכונו · אבל תֶּבֶל הוא · (ויקרא יח) שהוא לשון תוֹעֵבָה הוא בשש נקודות והסימן אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי אָרֶץ (משלי ל) שֵׁשׁ הֵנָּה שָׂנֵא יְיָ · (שם) והמשכיל יבין · ועוד סימן אחר עַל רוצה לומר כל תֵּבֵל שהוא לשון אֶרֶץ הוא מלרע

ז ומעטים נמצאים כשהתנועה הראשונה קמץ והשנית סגול כמו אָוֶן · מָוֶת · עָוֶל · ודומיהם ובכלם עין הפעל ויו · ולכן ראוי לשומם בחשבון נחי עין ויו · כאשר אבאר במאמר הרביעי בעקר הרביעי בסימן ח :

ט ודע שהתנועה השנית לא תשתנה לעולם רק כשהיא קמץ או צרי או סגול · הקמץ והצרי ישובו לפתח בסמיכות היחיד כאשר כתבתי לעיל · ושלשתם ישובו לשוא בסמיכות הרבים ובקצת כנויי הרבים.

מאמר השלישי

הרבים · כאשר אבאר בעקר ששי אבל בשאר השתניות לא ישתנו כלל חוץ מהסגול כאשר אבאר בעקר שלישי :

העקר השלישי בביאור השמות שהם בסגול :

א דע כי לא תמצא שם שתנועתו הראשונה סגול אם לא שאף התנועה השנית היא סגול כמו בֶּגֶד · קֶבֶר · חֶסֶד · עֶבֶד ודומיהם · והם החלק היותר רב מהשמות ונקראים שמות של שש נקודות והם לעולם בטעם מלעיל ואינם משתנים בסמיכות היחיד כלל כמו בֶּגֶד פִּשְׁתִּים · חֶסֶד אֵל אבן בכנוי היחיד יהפך הסגול הראשון לחירק והשני לשוא כמו בִּגְדוֹ · קִבְרוֹ · אבל חַסְדּוֹ עַבְדּוֹ בפתח בעבור החית והעין :

ב ונמצאים רבים בפתח אפילו בלא סבת אות גרונית כמו מן רֶגֶל רַגְלוֹ · ומן גֶּפֶן גַּפְנוֹ ודומיהם · אכן בשאר השתנות ישבו כלם על משקל השמות של שני קמצין דהיינו כמו שתאמר מן דָּבָר דְּבָרִים · דִּבְרֵי דְּבָרָיו · כן תאמר מן בֶּגֶד בְּגָדִים בִּגְדֵי בְּגָדָיו · ומן חֶסֶד חֲסָדִים חַסְדֵי חֲסָדָיו :

ג ודע כי יש שמות מאלו של שש נקודות שבאים פעמים בחמש נקודות כמו נֶדֶר חמשה מהם נֵדֶר בחמש נקודות ושאר בשש נקודות · וכן שֶׂכֶל חמשה מהם בשש נקדות ושאר שֵׂכֶל בחמש נקדות וכן רבים כיוצא באלה וידועין על פי המוסרת ואביא כל אלה וכיוצא באלה בחבורי הגדול אשר התחלתי בו זה שלשים שנה וטרם הולדו קראתי שמו ספר הזכרונות :

ד גם הנמצאים הבאים לעולם בחמש נקדות כמו סֵפֶר · עֵגֶל עֵשֶׂב · חֵלֶב · חֵלֶק · רובם עם החית והעין · אבל שם שתהיה בו התנועה הראשונה סגול והשנייה צרי זה לא נמצא לעולם כאשר רמזתי בראש זה השרש :

ה ודע כי בשני דברים נבדלים השמות של שש נקדות מאותם שהם לפעמים או תמיד בחמש נקדות· האחד כשיבאו אותם של שש נקדות בהפסק דהיינו אתנח וסוף פסוק ישוב הסגול הראשון לקמץ כמו אף לך ארץ· ועֵרוֹם יְכַסֶּה בֶגֶד ויש שישתנה אפילו בזקף כמו יִהְיֶה לִי עָבֶד/ וכן מְתַחֶרֶה בָאָרֶז (ירמיה יב) ויש מהם שאפילו באתנח וסוף פסוק לא ישתנו לעולם כמו מֶלֶךְ תֶּבֶן ודומיהם· ונמצא אֶרֶץ שלא ישתנו בארבע מקומות וכלם במשלי ובתהלים· וכן כל כֶּסֶף משתנה חוץ מן נֶחְפָּה בַכֶּסֶף שהוא בסגול באתנח והכלל הטעמים מן איוב משלי תהלים יש להם דינים אחרים כמו שתראה בספר טוב טעם· אבל אותם של חמש נקודות לא ישתנו לעולם לקמץ בהפסק:

ו וההבדל השני הוא שאותם של שש נקודות יבאו בכנוי היחיד לפעמים בחירק ולפעמים בפתח כמו שכתבתי לעיל· אבל של חמש נקודות יבאו לעולם בחירק ואפילו עם אותיות הגרון לא ישתנה החירק על הרוב כמו מן עֵשֶׂב עִשְׂבּוֹת ומן עֵקֶב עִקְּבוֹת ויש ישתנה לסגול כמו חֶלְקוֹ· עֶגְלוֹ· חֶלְבּוֹ/ ובסמיכות הרבים חֶלְקֵי· עֶגְלֵי· חֶלְבֵי וכולי· ובזה האופן תוכל להכיר אלו מאלו:

ז ודע כי כל אלו שש נקודות כשיהיה למד הפעל חית או עין ישוב הסגול השני לפתח כמו צֶמַח· פֶּרַח· שֶׁבַח· שֶׁבַע· רֶבַע· ואם יהיה עין הפעל חית או עין ישובו שני הסגולים לפתח כמו שַׁחַל· נַעַר· בַּעַר· נַחַל· שַׁחַר ודומיהם· אבל פֶּחָם· גֶּחָל· כֶּחָשׁ· המה ממשקל הדגושים רוצה לומר אם לא היתה חית היו על משקל גַּנָּב· שַׁבָּת והראיה כי לא ישתנו ברבויים ונאמר גֶחָלִים כֶּחָשִׁים כי השמות הדגושים לא נשתנו כאשר תראה בעקרת:

ח ועוד כי הם כלם מלרע והפתוחים כלם תמיד מלעיל כמו אותם של שש וחמש נקודות· ובזה גם הם נבדלים מאותם של שני קמצין כי

אותם הם תמיד מלרע כמו זָהָב · דָבָר · עָשָׁן · ויש מעטים יוצאים מן הכלל ·

העקר הרביעי בביאור משקלי השמות שתנועתם הראשונה חולם

א דע כשהתנועה הראשונה חולם היא תשוב לקמץ חטף בכנויי היחיד וברבויו ובסמיכותו ובכנויו · אבל בתנאי שהתנועה השנית תהיה סגול ולא נקודה אחרת כמו אֹזֶן קֹדֶשׁ חֹדֶשׁ ודומיהם כמו אָזְנוֹ · קָדְשׁוֹ חָדְשׁוֹ · אָזְנַיִם · אָזְנַי · אָזְנָיו וכולי · אבל בסמיכות היחיד לא ישתנו כמו אֹזֶן אַהֲרֹן קֹדֶשׁ יְהוָה ודומיהם :

ב ובשהתנועה השנית אינה סגול כמו אוֹצָר · כּוֹכָב · עוֹלָל ודומיהם החולם שבראש לא ישתנה כלל · והקמץ או הצרי שבסוף כתבתי דרך השתנותם בעקר שני בסימן שני · והנה כבר כתבתי בשמות של שש נקודות בעקר שלישי בסימן ז שבשביל חית או עין ישוב הסגול שבסוף לפתח · תדע שכן הכלל גם פה כמו אוֹרַח · כּוֹבַע · תאמר אָרְחוֹ · כָּבְעוֹ וכו׳ · אבל כשעין הפעל אחת מאותיות הגרון אז ישוב החטף קמץ תחת עין הפעל · ופא הפעל בקמץ כמו מן אֹהֶל אָהֳלוֹ · ומן תֹּאַר תָּאֳרוֹ · ויש הפא בחולם וְתוֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם : (ישעיה נג) :

העקר החמישי בביאור משקלי השמות של שאר הנקדות בכלל ·

א דע כי השמות שתנועתם הראשונה שורק הם מעטים כמו עוּגָב · כּוּמָז · ועם קמץ חטף לא נמצא רק אחד לבד · יְדֵי אָמָּן (שיר ז) אם כן לא נשאר כי לבאר רק הפתח והחירק ושלש נקדות ואתן לך כלל אחד מספיק בכלן · ואומר מאחר שאלו השלשה המה נקדות קטנות ראוי לבא תמיד אחריהם דגש כאשר יתבאר לך בפרק שירה בשיר החמישי על כן השמות הדגושים לא ישתנו כמו אַבִּיר · כַּבִּיר · גַּנָּב · סֻלָּם תאמר בסמיכת אַבִּיר הָרוֹעִים · כַּבִּיר כֹּחַ ובכינוי אַבִּירוֹ · כַּבִּירוֹ · ויש מעטים יוצאים מן הכלל ומשתנים :

ב ודע כי השמות שהם בשוא בראש לא ישתנה השוא לעולם כמו

דְּבַשׁ · גְּבִיר · זְאֵב · חֲמוֹר · גְּבוּל · ומה שנמצא עִםדְּבָשִׁי (שיר ה) אומרים שהוא ממשקל אחר כאשר נמצאים בכל משקלי השמות יוצאים מכלל חבריהם ועוד אדבר מהם בהקדמתי לספר ההרכבה :

ג ודע כי גם התנועה שאחר השוא שבראש לא תשתנה רק כשהיא קמץ כמוכְּתָב · יְקָר ודומיהם · וכבר ביארתי בעקר שני דרך השתנות הקמץ · וכשיבאו אלו בסמיכות הרבוי ישוב השוא שבראש לחירק כמו כִּתְבֵי · יִקְרֵי והטעם אבאר בעקר שאחר זה :

העקר הששי בביאור הקדמה אחת לכנוי השמות :

א הנה צריך שאקדים לך כלל גדול בדין השוא כי השוא עקר ויסוד בשמוש הכנוים ובפרט בשלמים וכבר ידעת כי לא יבאו שני שואין זה אחר זה בראש התיבה לעולם · וכבר הודעתיך בעקר השני כי הקמץ והצרי ישובו לשוא בראש כל שם :

ב וכן דינם לפעמים באמצע · ולכן כל שם שתחילתו שוא או כשיבא שוא בסבת אחת מארבע ההשתניות אשר ביארתי בראש עקר שני · ויהיה אחר השוא ההוא קמץ או צרי וְתִקְרֶה איזה סבה אַחֶרֶת שֶׁצריך לשנות הקמץ או הצרי לשוא ויהיה אז שְׁנֵי שואין בראש התיבה · וזה אי אפשר לכן ישוב השוא הראשון לחירק · והמשל מן דְּבָרִים · זְקֵנִים · הנה כשיבואו בסמיכות תפול המם כמו שיתבאר במאמר זה בעקר אחד עשר וצריך אז להקל התנועות ולהפך הקמץ או הצרי לשוא כדינם ויהיו אז שני שואין בראש המלה ותאמר דְּבְרֵי · זְקְנֵי וזה אי אפשר לכן נהפך השוא הראשון לחירק ותאמר דִּבְרֵי · זִקְנֵי :

ג וכן בכנוי הרבים תאמר כל הכנוים בשוא בראש כמו דְּבָרָיו · זְקֵנָיו · דְּבָרֶיךָ · זְקֵנֶיךָ · חוץ מן אותם שבסופם מם או נון שבעבודם צריך להקל התנועות ולהפך הקמץ או הצרי לשוא ויהיו אם כן שני שואין דִּבְרֵיהֶם · זִקְנֵיהֶם על כן נהפך השוא הראשון לחירק ותאמר דִּבְרֵיהֶם

זְקֵנֵיהֶם וכולי׃

העקר השביעי בביאור הכנויים

א דע כי לכל שם עשרה כנויים · והאותיות המשמשות בהם הם
ששה · וסימנם הכנו״ם · והא לך עשרת הכנוים על הסדר מן דָּבָר
תאמר דְּבָרוֹ · דְּבָרְךָ · דְּבָרִי · דְּבָרָם · דְּבַרְכֶם · דְּבָרֵנוּ · דְּבָרָהּ · דְּבָרֵךְ · דְּבָרָן ·
דְּבַרְכֶן ׃

ב הלא תראה כי האות הראשונה בכלם בשו״א והשניה בקמ״ץ חוץ מן
אותם שסופם מ״ם או נו״ן שבהם נהפך הקמ״ץ שבעי״ן הפעל לפת״ח ·
וזה מפני רבוי תנועתם על חבריהם · והא לך כנויי הרבים מן דְּבָרִים ·
תאמר דְּבָרָיו · דְּבָרֶיךָ · דְּבָרַי · דִּבְרֵיהֶם · דִּבְרֵיכֶם · דְּבָרֵינוּ · דְּבָרֶיהָ · דְּבָרַיִךְ ·
דִּבְרֵיהֶן · דִּבְרֵיכֶן ׃

ג הלא תראה בכלם האות הראשונה בשו״א חוץ מן אותן שסופן מ״ם
או נו״ן שהם בחיר״ק כדי שלא יבאו שני שוואין בראש התיבה כמו
שכתבתי בעקר שלפני זה · ובכלם יו״ד קודם אות הכנוי להורות על הרבוי ׃

ד ודע כי הכנוים הנסמכים אל השמות מורים תמיד על הקנין רוצה
לומר שהשם ההוא הוא קנין למי שיבא עליו הכנוי · (בל״א איין דיין זיין)
וכולי · כמו עַבְדּוֹ · אֲמָתוֹ · רוצה לומר עֶבֶד שֶׁלּוֹ · אָמָה שֶׁלּוֹ · אבל הכנוים
הנסמכים אל הפעלים הם מורים על הפעול כמו פְּקָדוֹ · פְּקָדְךָ · פְּקָדַנִי ·
(בל״א איהם דיך איך) וכולי רוצה לומר פָּקַד אותו · פָּקַד אוֹתְךָ פָּקַד אותי כאשר
אבאר לך בפרק הכנוים באר הטב ׃ והנה שבעה האותיות אשר ישמשו
בראש השמות סימנם משה וכל״ב ולפי שבעבורם לא ישתנו נקודות
השמות לכן אין צריך לבארם פה אבל יתבאר דינם בפרק השמושים ׃

העקר השמיני בביאור משקל השמות הַנְּקֵבִיִּים ׃

א דע כי השמות הבאים בלשון נקבה הם על הרוב בה״א בסוף · והאות
שלפני הה״א בקמ״ץ וטעם התיבה באותה אות שבה הקמ״ץ · כמו

צדקה

צְדָקָה · חָכְמָה · גְּזֵלָה · אֲכִילָה · שִׂמְלָה · עֲבוֹדָה · מְלוּכָה · בְּהָלָה · ובסמיכות תשוב ההא לתיו והקמץ לפתח · אבל התנועות האחרות לא ישתנו כלל רק אותם שהם על משקל פְּעֻלָּה · כמו צְדָקָה · בְּרָכָה · תאמר בסמיכות צִדְקַת יְיָ · בִּרְכַּת יְיָ · הכף בדגש קל כדין אותיות בגד כפת אחר שוא נח על הרוב ובכנוי · בִּרְכָתוֹ הכף רפויה · צִדְקָתוֹ וכולי :

ב הסבה בזה לפי שהקמץ הראשון יהפך לשוא · על כן צריך להפך השוא הראשון לחירק כמו שכתבתי בעקר ששי · אבל המשקלים האחרים לא ישתנו כמו חָכְמָה חָכְמָתוֹ · גְּזֵלָה גְּזֵלָתוֹ · אֲכִילָה אֲכִילָתוֹ ודומיהם :

ג והכלל כי להא הנקבה בסוף השמות שני סימנים · האחד תמיד יבא קמץ לפניה · והסימן השני הוא · שצריך שיהיה הטעם באותה אות אשר בה הקמץ רוצה לומר שתהיה התיבה בטעם מלרע ואם יחסר לה אחד מאלו השנים · אינה נקבה רק היא נוספת או שרשית כמו קָרָא לַיְלָה · נַחֲלָה מִצְרַיִם · אַרְצָה שֵׂעִיר · ודומיהם · שהטעם בהם אינו בסוף ובכלן ההא נוספת :

ד וההאין אשר הם שרשית הסמנתי למד הא כאשר אבאר במאמר הרביעי בעקר השביעי ושם אתן לך כללים · איך תכיר ההא הנוספת מהשרשיות :

העקר התשיעי בביאור הרבוי מהשמות הנקביים :

א דע כי השמות הבאים בלשון נקבות רבות על הרוב יבאו עם תיו בסוף · והאות שלפניה נקוד בחולם עם ויו נחה · כמו צְדָקוֹת · בְּרָכוֹת · חָכְמוֹת ודומיהם · ובסמיכות צִדְקוֹת יְהוָה · בִּרְכוֹת אָבִיךָ אבל חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ · (שופטים ה) בפתח מפני אות הגרון :

ב ולפעמים הויו כתובה ולפעמים אינה כתובה · וזה נקרא מלא או חסר על פי המסורת · וכן רבוי הזכרים נמצאים חסרי יוד הרבוי כמו התנינם

מאמר השלישי

שלשה חסרים בלשנא · וְצַדִּיקִם כל אורייתא כתיב כן חסר יו״ד אחרינא וכאלה רבים מאד :

ג ויש שמות שהם בלשון יחידה עם הנקבה ויבאו ברבויים עם יו״ד מ״ם בסוף · על דרך רבוי הזכרים כמו מן שָׁנָה שָׁנִים · נְמָלָה נְמָלִים ·· ודומיהם כמו שיבאו שמות זכרים לפעמים על דרך רבוי נקביות כמו אָב אָבוֹת · בּוֹר בּוֹרוֹת ודומיהם · ויש מהם שיבאו בשניהם כמו מן חָגוֹר חֲגוֹרִים חֲגוֹרוֹת · דּוֹר דּוֹרִים דּוֹרוֹת · וכל זה יתבאר היטב בפרק המדות :

העקר העשירי בביאור שמות נקביים הבאים בלשון יחידה עם ת״ו בסוף

א דע כי כמו שבבינוני יבא גוף היחידה על שני משקלים פּוֹקְדָה או פּוֹקֶדֶת · מְפַקְּדָה או מְפַקֶּדֶת וכן כלם · ועל הרוב יבאו על משקל פּוֹקֶדֶת כמו שבארתי במאמר שני כך יבואו גם כן השמות בלשון נקבה בשני משקלים הללו · אמנם על הרוב יבאו עם ה״א בסוף כמו שבארתי לעיל ובעקר שאחר זה אבאר קצת ההפרש שביניהם :

ב ועתה דע כי יש שמות נקביים יבאו בת״ו בסוף והאות שלפניה נקודה בסגול כמו קְטֹרֶת · שִׁבֹּלֶת · ועל הרוב יבאו שני סגולים לפניה כמו אַדֶּרֶת · עֲטֶרֶת ·

ג ודע כי לא יבאו רק בשני משקלים הללו רוצה לומר בשני סגולים או בחולם וסגול לפני ת״ו הנקבה · וכן כשיבאו בתוספת מ״ם בראש מְגֶעֶרֶת · מִשְׁקוֹלֶת · וכן בתוספת ת״ו בראש · כמו תַּחֲבוֹשֶׁת · תִּפְאֶרֶת והנקודה שלפני החולם או הסגול לא תשתנה לעולם בין שאחריה דגש או לא :

ד ודרך השתנותם ונקודתם כשיבאו עם אותיות הגרון וכשיבאו בהפסק וכל הענינים תלמוד ותבין מן השמות של שלשה אותיות הבאים על משקל אלה רוצה לומר שהם בחולם ובסגול כמו קְטֹרֶת ודומיהם · הולבים על משקל חֹדֶשׁ · קֹדֶשׁ רוצה לומר שהחולם ישוב לקמץ חטף

כמו

כמו קטרתו כמו שכתבתי בעקר הרביעי :

ה ואותם שהם בשני סגו״לים כמו עטרת הולכים על משקל אותם של שש נקודות עיין מה שכתבתי בעקר שלישי ורביעי · אבן דע כי הסג״ול הראשון לא ישוב לעולם לחיר״קוק לפת״ח ותאמר עטרתו · תפארתו וכולי · כמו רגל רגלו ודומיהם ·

העקר האחד העשר בביאור כנויי השמות הנקביים אשר סופם ה״א או ת״יו וביאור ההפרש שביניהם

א דע כי אותם שסופם ה״א הנקבה · כשיבאו בכנוים תהפך הה״א לת״ו רפויה · כמו מן צדקה צדקתו צדקתי · צדקתם וכן כלם · אבל אותם שסופם ת״יו יבאו בכל כנויי היחיד בת״יו דגוש״ה כמו מן עטרת · תפארת נאמר עטרתו · תפארתו · עטרתם · תפארתם · ובזה תכיר אלו ומאלו · ובלשון רבות תחסר ת״יו הנקבה כאשר יתבאר ולכן צריך שנאמר כי מלחמתו · משמרתו ודומיהם הנפרד מהם מלחמת · משמרת · כי אלו היה הנפרד מלחמה · משמרה היה הכנוי מלחמתו משמרתו בת״יו רפויה · ואותם שהם עם ה״א נוספת בסוף יבואו בכנוי בחסרון ה״א כמו מן מקנה · מקנך מקני וכולי · מקניו מקניך מקני וכולי · אבל בשאר הכנוים תנוע הה״א · מקנהו מקניה מקניהם מקניהן :

ב ודע כי הנקבות הרבות יבאו עם כנויים בשני סימני הרבוי בי״וד רבוי הזכרים ובת״יו רבוי הנקבות כמו צדקותיו צדקותיך וכולי · וכן אף הבאים בכנויי היחיד בת״ו דגוש״ה כמו שכתבתי הלא הנה יבואו בכנויי הרבים בת״יו רפויה כמו מלחמותיו משמרותיו · וזה לסבת החו״לם · כי אין ראוי לבא אחריו דג״ש :

ג ודע כי השמות שהם בלשון רבות כמו שפחות · צדקות ודומיהם יבאו עם כנויי הנסתרים בשני אופנים האחד עם מ״ם הכנוי אחר ו״ו ת״ו הרבות כמו שפחותם צדקותם · והשני עם ה״א אחר ו״ו ת״יו הרבות

כמו

כמו שִׁפְחוֹתֵיהֶם · צִדְקוֹתֵיהֶם · אבל שִׁפְחָתָם צִדְקָתָם הם כנויים של הנקבה היחידה כמו שכתבתי לעיל וזהו מה שפירש רש״י על וַתְּכַל תְּלוּנוֹתָם · (במדבר י״ז) וז״ל ג״ש חלוק בין תְּלוּנָתָם לִתְלוּנוֹתָם · תְּלוּנָתָם תלונה אחת · תְּלוּנוֹתָם שם דבר בלשון מפעל יחיד ואפילו הן תְּלוּנוֹת הַרְבֵּה עד כאן לשונו · והנה לא פירש הרב ההפרש שבין תְּלוּנוֹתָם לִתְלוּנוֹתֵיהֶם והנני אבאר ההפרש שביניהם במשל · הרי ראובן ושמעון שיש להם שִׁפְחָה אחת נאמר עליה זאת היא שִׁפְחָתָם של רְאוּבֵן ושל שמעון · וכשיש לכל אחד מהם שִׁפְחָה אחת נאמר עליהן שִׁפְחוֹתָם · וכשיש לכל אחד מהם שְׁנַיִם או שלשה שְׁפָחוֹת נאמר עליהן שִׁפְחוֹתֵיהֶם וכבר עָרַכְתִּי לחבר ספר אחד ואבאר בו כל דִּבְרֵי רש״י אשר דבר בדקדוק בפירוש התורה אם יאריך השם יתברך חיי :

העקר השנים עשר בביאור השמות אשר בהם תוספת אות על שלש אותיות שרשיות :

א דע כי האותיות הנוספת בשמות הם ששה וסימנם הָאֱמַנְתִּי לפעמים יתוספו בראש · ולפעמים בסוף · ולפעמים בשניהם · אבל לא יתוספו רק בשמות הַנִּגְזָרִים מן הַפֹּעַל כאשר יתבאר בפרק המינים במין השני והנני אבאר אחת אחת בשני העקרים האחרונים דהיינו כל עקר שלש אותיות :

ב הה״א לא תמצא נוספת בראש השמות השלמים כי אם בשני שמות והם רֶוַח · שֵׁמַע · מן רֶוַח הַרְוָחָה ומן שֵׁמַע נמצא לְהַשְׁמָעוּת אָזְנַיִם · ואין עוד בשלמים אבל בשמות שאינן שלמים נמצאו יותר כאשר יתבאר במקומם · אכן בסוף השמות נמצאו שלש מיני הא״ין קצתם שרשיות קצתם לנקבה · קצתם נוספת כאשר בארתי בעקר השמיני :

ג האל״ף תבא נוספת בהרבה מקומות ועל הרוב היא נקודה בסג״ול כמו אֶצְבַּע · אֶשְׁנָב · אֶשְׁכּוֹל · אֶגְרוֹף · ולפעמים בפת״ח כמו אַבְנֵט · אַבְרֵךְ ·

אַכְזִיב ותמיד שו״א נח אַחַר אותיות האמנ״תי ויש מהם שהאל״ף בהם שרשית והם בכלל שמות של ארבע אותיות · ודע כי רוב השמות שהם בתוספת באחת מאותיות האמנ״תי לא יבאו עם הא׳ הנקבה רק במקומות מעטים כמו

מִשְׁמֶרֶת · תִּפְאֶרֶת ודומיהם מעטים מאד ::

ד ועוד דע כי לא תבא בסוף השמות אל״ף נוספת בלשון עברי · אך בלשון תרגום תבא לרוב כמו מַלְכָּא · עַבְדָּא · אכן נמצאים באל״ף שרשית בסוף כמו כִּסֵּא · פֶּלֶא · והם מנחי למ״ד אל״ף ושם · אבארם · וגם נמצאים באל״ף במקום

הא׳ · כמו כְּמַטָּרָא (איכה ג) גִּלְי מָרָא (רות א) ::

ה המ״ם תבא נוספת בראש השמות ועל הרוב נקודה בחירק ושו״א נח אחריה ותנועה האחרונה קמ״ץ · כמו מִשְׁכָּן · מִקְדָּשׁ · ובחו״לם כמו מִזְמוֹר מִכְלוֹל · וכשאחרי המ״ם אות גרונית אז המ״ם פתוחה · כמו מַאֲכָל · מַחְשׁוֹף · ואפילו זולת אות גרונית ואז יבואו דגושים על הרוב ברבוי ובכנוי כמו מַטְעַם מַרְבַּד · מַחְמַד · תאמר מַטְעַמּוֹ · מַרְבַּדּוֹ · מַחְמַדּוֹ · מַטְעַמִּים · מַרְבַדִּים מַחֲמַדִּים וגם בו״רק נמצאים דגושים מעטים כמו מן מִשְׂגַּב מִשְׂגַּבִּי · וכל אלו הדגושים הם בתנועה אחרונה בפת״ח · אבל בקמ״ץ או בחול״ם בסוף לא יבאו לעולם דגושים : וכבר ידעת כי הקמוצים יבאו בסמיכות בפת״ח · כמו מִקְדַּשׁ יְהוָה · מִשְׁכַּן יְהוָה · מַאֲכַל פַּרְעֹה · ויש שיבאו עם הא׳ הנקבה בסוף והמ״ם בחירק או בפת״ח או בסג״ל כמו מִלְחָמָה · מַמְלָכָה · מֶמְשָׁלָה · ובסמיכות מִלְחֶמֶת כְּנַעַן · מַמְלֶכֶת עוֹג · לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם · ונמצא זה המשקל גם כן בלי סמיכות כמו מִסְגֶּרֶת שׁוֹפַת אֶת הַמִּגְעֶרֶת · או בחול״ם כמו מִשְׁקוֹלֶת · מַחֲגוֹרֶת · ונמצאים שמות באים בתוספת מ״ם בסוף · כמו פִּתְאוֹם · שִׁלְשׁוֹם ודומיהם מעטים · אבל המ״ם הבאה בסוף השמות להורות על לשון רבים · כמו דְּבָרִים · זְכָרִים · אינה נקראת נוספת רק שמושית ולפניה חיר״ק גדול · רוצה לומר עם יו״ד וכשיבא השם ההוא בסמיכות תפול המ״ם ותשאר היו״ד לבדה והאות שלפניה נקוד בצרי כמו זִקְנֵי · דִּבְרֵי

מאמר השלישי

העקר השלש עשרה בביאור נקודות השמות אשר בהם תוספת נו"ן · או תי"ו · או יו"ד בראש ובסוף :

א הנו"ן לא תתוסף בראש השמות רק מעטים נמצאים בשמות עצמים כמו נַפְתָּלִי · נִמְרוֹד · ודומיהם · אכן בסוף תתוסף לרוב · ועל הרוב פ"א הפעל בחיר"ק · כמו זִכָּרוֹן · שִׁלְטוֹן ובקמ"ץ בסוף כמו פִּשְׁתָּן · חָרְצָן · גם נמצאים מעטים בקמ"ץ חטף בראש · או בקבו"ץ כמו קָרְבָּן · שֻׁלְחָן · ואלו יבאו ברבוי הנקבות כמו קָרְבָּנוֹת · שֻׁלְחָנוֹת · ונמצאים רבים שהנו"ן בהם שרשית והם בכלל השמות של ד' אותיות כמו חַשְׁמַן · דַּרְבָן · גם נמצאו מהם הרבה דגושים כמו זִכָּרוֹן · שִׁבָּרוֹן · גם כשעי"ן הפעל בשו"א כמו קִלְשׁוֹן · קִמְּשׁוֹן · ודומיהם מעטים הדגושים · התי"ו תתוסף בראש השמות ועל הרוב היא נקודה בפת"ח אפילו בלא סבת אות גרונית ושו"א נח אחריה והתנועה האחרונה היא שורק על הרוב · כמו תַּמְרוּר · תַּמְרוּק · תַּעֲנוּג · גם בחיר"ק או בצר"י נמצאים מעטים תַּלְמִיד · תַּכְרִיךְ · תַּרְשִׁישׁ · תַּשְׁבֵּץ · ונמצאה התי"ו בחיר"ק כמו תִּדְהָר · גם נמצאים בתי"ו בראש ובסוף כמו תִּלְבֹּשֶׁת · תִּפְאֶרֶת וכלם בטעם מלעיל :

ב ונמצאים בתוספת תי"ו בסוף ולא בראש · והאות שלפניה בשורק ופ"א הפעל עם פת"ח כמו מַלְכוּת · גַּבְהוּת · מַרְדוּת · שַׁחֲרוּת · ונמצאים שה"פא בחיר"ק כמו רִפְאוּת · שִׁפְלוּת · עִקְשׁוּת · גם שה"פא שואית ואחריה חיר"ק · כמו יְדִידוּת · מְרִירוּת · ראוי לומר הרבוי מכלם ביו"ד נעה · כמו שמצאנו מן מַלְכוּת מַלְכֻיּוֹת · בן נאמר שִׁכְלִיּוֹת · עִקְשִׁיּוֹת · גַּבְהִיּוֹת · ונמצאים בתוספת תי"ו בסוף והיר"ק לפניה · כמו גָּפְרִית · שְׁאֵרִית · רֵאשִׁית · חֲמִשִׁית · ודומיהם גם אלו יבאו ברבויים ביו"ד נעה על משקל חֲמִשִׁיּוֹת הנמצא בתלמוד · ונאמר רֵאשִׁיּוֹת · ובפרט אותם שלמ"דיהם ה"א · כמו שאבאר במאמר ד' בעקר שביעי :

ג היו"ד לרוב נמצאת נוספת בראש השמות העצמיים כמו יִצְחָק · יַעֲקֹב · יִצְהָר ודומיהם גם נמצא יַלְקוּט · יַנְשׁוּף · ונמצא בחולם יַנְשׁוֹף · על משקל יַהֲלֹם · ובסוף שמות העצמים נָכְרִי · פִּבְרִי · ודומיהם מעטים אבל יְהוּדִי · מִצְרִי · עִבְרִי ודומיהם היו"ד אינם נוספת רק תם ליחס : נשלם המאמר השלישי

בביאור משקלי השמות שאינם שלמים ונחלק גם הוא לשלש עשרה עקרים:

העקר הראשון בביאור שמות חסרי פ״א נו״ן:

א דע כי כל שמות חסרי פ״א נו״ן הם בתוספת מ״ם בראש · ותמיד היא פתו״חה ודג״ש אחריה להורות על הנו״ן החסרה · כמו מַטַּע יְהוָה · (ישעיה ס״א) מַסַּע וְשָׂרִיָה · (איוב מ״א) וכן מַבּוּעַ מַבּוּל שרשם נָטַע · נָסַע · נָבַע · נָבַל · ובאים בה״א הנקבה כמו מַפָּלָה מַטָּרָה · ובצרי כמו מַגֵּפָה · מַסֵּכָה · ודומיהם · וכן מַצֵּבָה מחסרי פ״א יו״ד כי דין אחד להם ולחסרי פ״א נו״ן כמבואר במאמר שני בעקר ששי:

ב והנה כבר ידעת כי השמות הדגו״שים לא ישתנו כמבואר במאמר שלישי בעקר החמישי · ועל זה הדרך באים חסרי הפ״א עם נחי הלמ״ד כמו מַכָּה · מַצָּה ודומיהם שרשם נָכָה נָצָה · והה״א לנקבות · אבל קְצַר הַמַּצָּע · (ישעיה כ״ח) שרשו יָצַע · ומהם בה״א שרשית מַטֶּה · והראיה שהיא שרשית שהיא בסגול וזה יתבאר לך במאמר זה בעקר ששי · וכן מחסרי הקצוות מַתָּן · ובחסרון שני הקצוות מַתַּת:

ג והכלל כל שם שתמצא במ״ם פתו״חה בראש ודג״ש אחריה הרי הוא שם מחסרי נו״ן ונמצאים שנים בתוספת ה״א בראש ודג״ש אחריה כמו רֶוַח וְהַצָּלָה · (אסתר ד) הַכָּרַת פְּנֵיהֶם · (ישעיה ג) שרשם נָצַל · נָכַר · ונמצאים שנים בלי תוספת אות בראש והם שִׂיא · שִׂיג · כמו לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ (איוב כ) וְכִי שִׂיג לוֹ (מלכים א) שרשם נָשָׂא נָשַׂג ואין להביא ראיה מהם כי מעטים הם:

העקר השני בביאור שמות נחי פ״א אל״ף או יו״ד:

א הנה ידוע כי לא תנוח אות לעולם בראש המלה לכן באים אלה בראש המלה על דרך השלמים כמו מן אָמַר אוֹמֶר · ומן אָכַל אוֹכֶל או אֲכִילָה · ונמצאים בתוספת מ״ם בראש כמו מַאֲמַר · מַאֲכָל בנוע האל״ף · וכן באמצע לא תנוח כמו מן שָׁאַל שְׁאֵלָה או מִשְׁאָל:

ב ושמות נחי פ״א יו״ד על הרוב הם בתוספת מ״ם או ת״ו בראש ונקודים בחולם

בחולם כמו מוֹצָא מוֹשָׁב בקמץ בסוף · גם נמצאים בצרי בסוף · כמו מוֹעֵד מוֹקֵשׁ · ודע שאותם שהם בקמץ בלשון יחיד יהיו גם בלשון רבים בקמץ · כמו מן מוֹשָׁב מוֹצָא נאמר מוֹשָׁבִים · מוֹצָאוֹת · אבל אותם שהם בצרי יהיו בלשון רבים בשוא כמו מוֹפֵת מוֹקֵשׁ מוֹפְתִים מוֹקְשִׁים וכלם בטעם מלרע : וכבר ידעת התהפכות הקמץ והצרי בסוף · ונמצאים עם התיו כמו תוֹשָׁב · תּוֹשָׁבִים אבל על הרוב אותם שהם עם תיו בראש הם עם הא הנקבה כמו תּוֹלֵדָה · תּוֹכֵחָה · וכן מנחי הקצוות תאמר תּוֹרָה · תּוֹדָה · מן יָרָה · יָדָה · ונמצאים כתיו בתחלה ובסוף כמו תּוֹעֶלֶת · תּוֹחֶלֶת · ומעטים נמצאים עם מם בראש והא בסוף · כמו מוֹעֵצָה · מוֹרָשָׁה : והכלל כל שם שתמצא עם מם או תיו בראש בנקדות החולם הם מנחי פא יוד · ושנים יוצאים מן הכלל וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ · (ויקרא כו) בְּמוֹעַל יְדֵיהֶם · (חגי א) שהם מהכפולים · ומעטים נמצאים המם בשורק כמו מוּסָר · מוּצָק · גם נמצאים בלי תוספת אות עם הא הנקבה · כמו שֵׁנָה · עֵצָה · דֵּעָה · יְרֵדָה · ובסמיכות ישוב הצרי לשוא והקמץ לפתח, כמבואר במאמר הראשון בעקר השני · ונמצאים שנים בלי הא הנקבה והם צֵא תאמַר לו · (ישעיה ל) בּוּל הָרִים · (איוב מ) שָׁרָשָׁם יְצָא יָבַל :

העקר השלישי בביאור שמות נחי העין הבאים בתוספת אות :

אדע כי רוב שמות נחי העין הם בתוספת מם הנקודה בקמץ · כמו מָקוֹם · מָלוֹן · מָנוֹס · ובסמיכות ובכנוי ישוב הקמץ לשוא כדינו בשלמים · כמו מְקוֹם מְקוֹמוֹ · מְלוֹן · מְלוֹנוֹ · מְנוּסִי · לכן טועים האומרים בשיר של אֲדוֹן עוֹלָם והוא נִסִּי וּמָנוּסִי המם קמוצה · כי דינה בשוא מְנוּסִי · כדין הקמץ המתהפך לשוא בכנוים · וכן נמצא מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי · אך במשקל השיר הזה לא יתכן כי צריך להיות שָׁם יָתֵד · והויו השרוקה עם שוא איננה יתד · לכן הוא טעות נפל בנוסחא ודינו להיות וּמָנוֹס לִי · והחזנים הורגלו לנמר והוא נִסִּי וּמָנוּסִי מְנָת כּוֹסִי כדי לעשות חרוז יפה · וכשיבאו עם הא הנקבה תמיד המם שואית · ושורק אחריה כמו מְשׁוּבָה · מְלוּכָה · מְבוּכָה · וכן עם התיו

בראש

בראש כמו תְקוּמָה · תְלוּנָה · תְרוּמָה · ובזולת הא הנקבה לא יבאו · זה המשקל בתוספת מ״ם או תי״ו לעולם :

ב והכלל כל שם שתמצא במ״ם קמוצ״ה מזו הגזרה בראש · ובארבע השתניותיו במ״ם או בת״ו שוא״ית הרי הוא של נחי הע״ין ונמצאים שנים בתוספת ת״ו בסוף והם נֹפֶת · בֹשֶׁת : וכבר הודעתיך במאמר שלישי בעקר אחד עשר כי ת״ו כזאת תבא דגוש״ה בכנוים כמו לְבָשְׁתֵּךְ וכן ראוי לומר מן נֹפֶת · נָפְתִי · נָפְתֵּךְ · ונמצא אחד בתוספת מ״ם בסוף והוא רֵקָם :

העקר הרביעי בביאור שמות נחי הע״ין הבאים בלי תוספת אות

א דע כי נמצאים שמות מגזרה זו זולת תוספת אות ואינם רק של שני אותיות ותמיד פ״א הפעל נקודה באחת מן חמש תנועות · בקמץ כמו אָר · צָר · רָע · ובצרי כמו גֵר · צֵד · עֵד · ובחי״רק כמו סִיר · קִיר עִיר · ובחולם אור · יום · טוב · ובשורק · כמו שור · דוד · אבל עם התנועות הקטנות לא נמצאים · ורובם אינם משתנים · והמשתנים משתנים באופנים מתחלפים כמו מן יום · יבא הרבוי וכנויו בקמץ · כמו יָמִים יָמָיו · וכולי · וכן מן ראש רָאשִׁים · רָאשָׁיו ואין זולתם · וְטוב יבא בסמיכות ובכנוי בשורק · כמו טוב טוּבוֹ וכולי · וזהו כשהוא שם דבר · אבל כשהוא תואר לא ישתנה · ותאמר טוב טוֹבִים עיין בשרשי רבי דוד קמחי :

ב והקמוצים והצרויים לא ישתנו כלל · והסבה תתבאר לך במאמר זה בעקר ח׳ גם החרוקים והשרוקים רובם לא ישתנו · רק עִיר · יבא ברבוי בנוע היו״ד כמו עֲיָרִים · עֲיָרוֹת · וכן שוק יבא ברבוי בנוע הוי״ו שְׁוָקִים וכן מן קוץ קְוֻצּוֹתָיו ומן דוד נמצא בַּפֵּירוֹת וּבַדְּוָדִים · (ד״ה ב׳ לה) וגם נמצאים בנוע היו״ד בלשון יחיד בַּיִת עַיִן זַיִת לַיִל אַיִל חַיִל עַיִר · וכולם בטעם מלעיל · ולולי זה היתה צריכה היו״ד להיות דגוש״ה כדין אחר תנועה קטנה · ובכל ארבע ההשתניות תנוח היו״ד בצרי כמו בֵּית · בֵּיתוֹ · זֵית זֵיתוֹ · זֵיתִים · לֵיל · לֵילוֹ ·

לֵילוֹת · אֵכוֹ · אֵלִים · חֵל חֵילוֹ · והרבוי בנוע היוד בלשון רבים חֲיָלִים וכן מן עַיִר עֲיָרִים · והכנוי לַגֶּפֶן עִירוֹ · (בראשית מט) בחירק ומלת בָּתִּים מלה זרה מאד בהיות הדגש אחר התנועה גדולה והטעם מלרע :

ב גם נמצאים בויו נעה בלשון יחיד כמו אָוֶן · עָוֶל · מָוֶת · תָּוֶךְ · בקמץ ובסגול ואין במשקלם בשלמים כמו שזכרתי במאמר שלישי בעקר שני · ובסמיכות ובכנוי תנוח הויו ברובם כמו בְתוֹךְ הָעִיר · מוֹת יְשָׁרִים · (במדבר כג) וכן בכנוי לִפְנֵי מוֹתוֹ · (דברים לג) אֶל תּוֹכוֹ · (ויקרא גא) מַחְשְׁבוֹת אוֹנֶךָ · (ירמיה ד) ובתוספת הא בסוף בנוע הויו כמו מָוְתָה · עַוְלָה · וכן נמצא אחד בויו נעה בכנוי בְּעַוְלוֹ · (יחזקאל יח) וְשָׁוְא הוא ממשקל זה · אלא שהוקל ונהפך הסגול לשוא מפני נחות האלף כי דינו שָׁוֶא :

העקר החמישי בביאור שמות נחי למד אלף :

א דע כי רובם הם של שלשה נקודות · כמו כֶּלֶא · פֶּלֶא · גֶּבֶא · טֶנֶא והולכים על דרך השלמים פעמים בכנוי בחירק כמו כִּלְאוֹ · פִּלְאוֹ · ובפתח כמו טַנְאֲךָ : ונמצאים על משקל פֹּעַל כמו צָמָא · צָבָא · ועל משקל פּוֹעֶל · כמו גּוֹמֶא · סוֹבֶא · ובא אחד ברגש והוא כִּסֵּא · ולא ישתנה בסמיכות · אבל בכנוי ישוב הצרי לשוא ויפול הדגש · כמו כִּסְאוֹ · כִּסְאֲךָ · וכן ברבוי והוא בלשון נקבות שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת (תהלים קכב) :

ב וְחֵטְא הוא ממשקל זה והיה ראוי להיות חֶטֶא אלא שהוקל כמו שהוקל שָׁוְא ממשקל פֹּעַל · כמו שבארתי · והנה חית של חֵטְא בצרי על דרך אותם של חמש נקודות · ולכן בכנוי יבא החית בסגול חֶטְאוֹ · חֶטְאָם כמבואר בעקר שלישי במאמר ראשון וברבוי חֲטָאִים · אבל וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים · (תהלים א) הוא תואר ממשקל הדגושים אשר לא ישתנו · ותאמר בסמיכות ובכנוי הרבים חַטָּאֵי עַמִּי · (עמוס ט) וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד · (ישעיה יג) :

העקר הששי בביאור שמות נחי למד הא :

א דע כי שמות נחי למד הא · באים על הרוב בתוספת מם או תיו בראש ·

ונקודים בחירק · ואחריהן שוא נח כמו מִצְוָה · מִנְחָה · תִּקְוָה · תִּכְלָה · ועל אותיות הגרון בפתח · כמו מַחֲצָה · מַתְּחָה · תַּאֲוָה · וכל אלו הם הא״ן לנקבה והראיה כי הם מלרע · ועוד כי ישובו לתי״ן רפויה בסמיכות ובכנויים כדין הא הנקבה · כמו מִצְוַת יְהוָֹה · מִנְחַת יְהוּדָה · (מלאכי ג) מִצְוָתוֹ · מִנְחָתוֹ · תַּאֲוָתוֹ ומעטים נמצאים בהא נוספת כמו מן עָלָה מַעֲלָה ודומיהם שהם מלעיל כמו שבארתי במאמר שלישי בעקר שמיני :

ב אכן עם ההא שרשית נמצאים הרבה · אבל תמיד סגול לפניה · כמו מִקְנֶה · מִקְרֶה · מִשְׁנֶה · ואם פא הפעל גרונית · כמו מַחֲנֶה · מַעֲשֶׂה · ובזה הם נבדלים מהא הנקבה והנוספת · שאותם הם קמוצים · וגם לא ישתנו בסמיכות ובכנוי רק שהסגול ישוב לצרי · כמו מַחֲנֵה דָן · מִרְעֵה עֲדָרִים · (ישעיה לב) אכן עם תוספת תיו בראש לא נמצאית הא שרשית לעולם ובכנוים תחסר ההא מִקְנֵהוּ · מִשְׁנֵהוּ · מַעֲשֵׂהוּ ההא״ן עם הוי״ו לכנוי הזכר כמו יָדֵהוּ · רַגְלֵהוּ · ובן מִקְנֵי · מִקְנְךָ · מִקְנָם וכולי · בכלן תחסר ההא :

העקר השביעי בביאור שמות נחי למד הא הבאים בתוספת תיו או מם בראש ובתיו בסוף :

א דע כי נמצאים שמות מזו הגזרה בתוספת מם בראש ובתיו בסוף · כמו מַשְׁכִּית · מַרְבִּית וגם בתיו בראש ובסוף כמו תַּבְנִית · תַּכְלִית : ודע כי ראויים להיות · מַרְבִּיית תַּבְנִיית עם שלשה יודין האחת היא יוד המשך כמו שהיא אחר למד הפעל בבינוני מבנין הִפְעִיל מַפְקִיד מַפְקִידָה · והשנית הוא במקום הא למד הפעל כי שרשו רָבָה · בָּנָה · והשלישית היא יוד היחס כמו עִבְרִית · מִצְרִית · וכלם יבאו ברבוים ביוד נעה על משקל חֲמִשִׁיּוֹת כמו שכתבתי במאמר שלישי בעקר שלש עשרה ועוד אדבר בם בספר ההרכבה במלת מַבְלִיגִיתִי :

ב ונמצאים על זה המשקל שהתנועה האחרונה שורק · וזה דווקא עם תיו בראש · כמו תַּרְבּוּת · תַּזְנוּת · ונמצא עם המם אַנְשֵׁי מַצּוּתֶךָ (ישעיה מא)

הנפרד

הנפרד ממנו מַצוֹת · הראוי מַנְצוֹת כי שרשו נָצָה · וכן בדברי משנה מַרְקוֹת מן רָקָה · וזכור כי תמיד המ״ם והת״ו שבראש אלו הם פתוחים אפילו בלא סבת אות גרונית ונמצא אחד לבד בתוספת אל״ף בראש וְאַחֲוָתִי בְּאָזְנֵיכֶם · (איוב י״ג) שרשו חָוָה · והכלל כל שם שתמצא במ״ם או ת״ו בחירק או בפתח בראש · והאות שאחריה שוא״ת ואינן מן השלמים דהיינו שאינו בו שלש אותיות נעות הרי הוא מנחי למ״ד ה״א · ונמצא שנים לבד בת״ו שוא״ת בראש והם תְּעָלָה תְּלָאָה :

העקר השמיני בביאור שמות נחי למ״ד ה״א הבאים בלי תוספת אות בראש והם בה״א הנקבה בסוף :

א רע כי נמצאים עוד שמות מגזרה זו עם ה״א הנקבה · מהם חפ״א בקמץ כמו שָׂפָה · מָנָה ומהם בצר״י · כמו מֵאָה · פֵּאָה · וכלם ישתנו לשוא בראש כדינם :

ב אכן שמות נחי הע״ין הבאים על שני משקלים האלו לא ישתנו כלל כמו מן קָמָה · צָרָה · ובסמיכות קָמַת · צָרַת · וברבוי קָמִים · צָרִים · הקמץ לא ישתנה · וכן הצר״ים מנחי הע״ין ותאמר צֵידָה · שֵׁבָה ובסמיכות צֵדַת · שֵׁבַת עַבְדֶּךָ · (בראשית ע״ד) הצר״י לא ישתנה · והטעם בזה כי נחי הע״ין צריכים תמיד תנועה גדולה להורות על וי״ו השרשית הנחה שאחרי הקמץ לפיכך לא ישתנו · אבל בְּשָׂפָה · מָנָה · פֵּאָה · מֵאָה שלא תבא התנועה הגדולה בפ״א הפעל להורות על נחת · ישתנו ותאמר שְׂפַת · פְּאַת · מְנַת וכו׳ · וזכור זה כי הוא כלל גדול · ועוד אדבר מנה מגזרת הכפולים בעקר אחד עשר והבאים עם ה״א שרשית בסוף אבאר בעקר שאחר זה :

העקר התשיעי בביאור שמות נחי למ״ד ה״א הבאים עם ה״א שרשית בסוף :

א דע כי השמות הבאים עם ה״א שרשית הם מעטים כמו גֵּאָה · וַיֵּצֵא מִגְּוָה · (איוב ל״ג) ובאים בסגול גֵּאֶה מְאוֹד · (ישעיה ט״ז) רֵעֶה דָוִד · (שמואל ב ט״ו) וברבוי

תאמר גאים · רעים · ומן גאה בקמץ יבא הבוז לגאיונים (תהלים קכג) ביוד נעה · וכן מן גיא תהפך הוי״ו ליוד נעה · בסמיכות כמו בגוית האריה · (שופטים יד) וברבוי מלא גאיות · (תהלים ס׳) ודעבי נמצאים הרבה שמות בגזרה זו שתהפך בהם הה״א ליוד נחה בסוף ולפניה חירק · והם של ארבע מינים · האחד שהתנועה הראשונה קמץ כמו צלי · קלי · ובסמיכות ישובו לשוא צרי · קלי גדי · וברבוי עניים נקיים · והשני שהתנועה ראשונה שוא כמו שבי · פרי · מרי · כלי · ולפעמים ישובו לסגול בהפסק מרי כלי · לחי · וחצי · לצרי ואמת וחצי · (שמות כה) ובכנוים שביך · מריך · חליך · או בחירק שביו · נשיך · וברבים שביהם · שביכם · פרים · או פריהם · ועיין ברד״ק במשקל פעי · והשלישי שהתנועה ראשונה חולם כמו חלי · חרי · עני · צרי · ובסמיכות ובכנוי ישובו לחטף קמץ חליו · אף על פי שהתנועה אחרונה אינה סגול · ואפילו בלי סמיכות בלי חלי · מה חרי · אל דמי לך · הרביעי שהתנועה ראשונה סגול כמו משי · פתי · קרי · אל תהי מרי · (יחזקאל ב) ובכנוים תנועת היוד קריים · וכן אמר רבי שלמה בן גבירול באחת משיריו לבוש משים פירוש המשי שלהם :

ב׳ ואלו המשקלים שזכרתי יבאו לפעמים בתוספת תי״ו בסוף כמו עמית · צפה הצפית · (ישעיה כא) ויש מהם בחולם בסוף כמו אחות · חמות ובסמיכות ובכנוים ישובו לשוא כמו עמיתך · אחותך · חמותך וכולי · והשואים בלי סמיכות חנית · שבית · ולפעמים בשורק בסוף · כמו גלות · חזות · ופ״א הפעל בשוא כמו שבות · פדות · וכן בחולם חצות דות פנות וכבר כתבתי הדרך דבויים במאמר שלישי ונמצאים בתוספת נון בסוף כמו רצון · קלון ודומיהם הוי״ו הנחה · היא במקום הא׳ למ״ד הפעל והנו״ן נוספת נמצאים בתוספת נו״ן וביו״ד נעה במקום הא׳ למ״ד הפעל כמו בנין · ענין · קנין

העקר העשירי בביאור שמות מנחי למ״ד הא׳ הבאים משש אותיות :

מאמר הרביעי

א דע כי יש שמות מגזרה זו שהם בלי תוספת אות ותחסר מהן הא למד הפעל · אם כן אינם רק של שני אותיות · יש מהם תמיד קמוצים · וישׁ מהם תמיד פתוחים · ויש לפעמים קמוצים · ולפעמים פתוחים · והם נמנים על פי המסורת · כמו אב · אח · יד · דג · קו לקו · צו לצו · (ישעיה כח) · וכל אלו מתערבים עם נחי העין וכפולים · ובעקר שאחר זה אתן לך סימנים וכללים איך תכיר אלו מאלו · גם יש מהם נקודים בחירק וביוד נחה והם השמות הנגזרים מהשרשים אשר עין הפעל שלהם אחת מן אותיות ויה כמו מן שורש רוה נאמר רי · אף ברי · (איוב לז) ומן נהה ני · מן בניהם קנה · (יחזקאל כז) ומן ציה וצי אדיר · (ישעיה לג) ומן כוה כי תחת · (ישעיה ג) בכלם היוד במקום הא שרשית והעין נעדרת :

ב אמנם פי אינו מגזרת אלו כי שרשו פה שתי אותיות לבד על משקל שה · והוא אחד בסמיכות ובכנוי המדבר בעדו רוצה לומר כי אין הפרש בין פי יהוה · (במדבר יד) ובין פי המדבר · (בראשית מה) וזה היה ראוי להיות פיי ולכבדות שתי היודין השליכו האחת · לפי הענין תכיר בכל מקום איזהו לסמיכות או לכנוי :

ג והכלל כל מה שאמרתי בעקר זה ובעקר שלפניו שכל שם של שני אותיות שהוא בתיו נוספת בסוף ולפניה חירק או שורק · או שהוא ביוד נחה בסוף · בין שהוא של שני אותיות נעות או של אחת או שיש בו יוד נעה אחר שני אותיות שרשיות · הרי הוא מנחי למד הא · דוק ותמצא · ומה שאמרתי דוקא אחר שתי אותיות שרשיות להוציא השלמים ונחי העין כי כאשר תבא היוד בשלמים היא אחר שלש אותיות שרשיות כמו חמישיות ודומיהם · ובנחי העין היא תבא אחר האות הראשונה כמו בית זית וכולי · גם לא כללתי בכלל זה כל שם שהוא בנון בסוף ולפניה חולם כמו רצון · קלון · פן יטעוך השמות שבהם הנון שרשית ארון · אדון · וכן מדון מנחי העין שרשו דון :

העקר

העקר האחד עשר בביאור השמות מהכפולים הבאים בחסרון אות כמנהג פעלי הכפל וישארו בהם רק שני

אותיות כמו דַל · טַל · סַל · טַף · עַז · עַם · כַּף · תַּם · ורובם פתוחים ומהם קמוצים וידועים על פי המסורת · גם יש הרבה מהם בחולם · כמו · עֹז · חֹם · עֹל · קֹר · תֹּם · גם בצרי כמו חֵן · שֵׁן · צֵל · לֵב · וכל הקמוצים והצרויים הם נִשְׁתָּוִים עם נחי העין · ונחי הלמד כמו שהראתיך בְּמִשְׁקְלֵיהֶם ועקריהם :

א והנני אתן לך סימן שתוכל להכיר איזה מהם נחי העין · או נחי הלמד · או כפולים · וזה שהכפולים דינם היה לבא ברגש להורות על הכפל של שתי אותיות · לבד אי אפשר להדגיש אחת מהם · ברגש חזק · כי אין דגש חזק בראש המלה לעולם · כאשר יתבאר לך בפרק שידה בשיר ח · ובסוף המלה לא יבא לעולם דגש · ולכן כשתמצא שם של שני אותיות · ולא ידעת מאיזה גזרה הוא · בזאת יבחן אם יוכל לסבול דגש בכנויו · או ברבויו · או עם הא הנקבה · אז הוא מהכפולים :

ב והמשל מן זַךְ אם תרצה לדעת מאנה הוא בא · הטל בסופו אות של רבויי · או של כנויי · או הא הנקבה · ותמצא זַכִּים · זַכָּיו · זַכָּה · וכן מן חַג · חַגִּים · חַגּוֹ · כלם ברגש אם כן הם מהכפולים · ומן דָג תאמר דָגִים דָּגָה · הגימל רפויה · אם כן הוא מן הנחים · וכבר נתתי לך סימן במאמר זה בעקר שמיני באיזה אופן תכיר נחי העין מנחי הלמד · ואמרתי כי נחי העין לא ישתנו לעולם · ועל כן מאחר שתאמר מן דָּגִים · דְּגֵי הַיָּם שהקמץ נשתנה כשוא · אם כן הוא מנחי הלמד ושרשו דָגָה · ומן גֵּר תאמר גֵּרִים · גֵּרוֹ הצרי לא ישתנה אם כן הוא מנחי העין שרשו גור :

ג והכלל כל שם שתמצא שתי אותיות שרשיות והשניה דגושה ברבוי · ובכנוי · ובנקבה · הרי מהכפולים · ותמיד אחת מהתנועות הקטנות בראש · ואפילו אותם שהם קמוצים על פי המסורת כמו יָם הַמֶּלַח · (ב״מ) תָּם וְיָשָׁר · (איוב א) ודומיהם · כשיבאו ברבוי ובכנוי ובהא הנקבה הם פתוחים

כמו תמים תמו· והצרויים יבאו בחירק כמו שֵׁן שִׁנּוֹ· חֵן חִנּוֹ· והחלומים יבאו עם שלש נקודות· כמו מן חוק חקו· חֻקִּי· חֻקָּם· וכאשר יבא עין הפעל נקודה בשוא אז פא הפעל בקמץ חטף כמו נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ· (שמות טו) וכן חָקְךָ חָקְכֶם כמו שפירש רשי על עָזִּי וְזִמְרָת יָה· (שם טו) אבל יפה תפש עליו ראבע· עיין שם:

העקר השנים עשר בביאור השמות מהכפולים הבאים בתוספת מם· או תיו בראש:

א רעכי הבאים בתוספת מם בראש· על הרוב היא קמוצה כמשקל שמות נחי העין· אבל יש הפרש ביניהם שאותם הם בחולם בסוף כמו מָקוֹם· מָכוֹן· מָלוֹן· ואלו הם בקמץ או בצרי בסוף כמו מָסָךְ· מָגֵן:

ב ועוד יש הפרש בי נחי העין הם משתנים מקמץ לשוא· כמו שידעת· ואלו לא ישתנו כמו מן גָּנַן תאמר מָגֵן· מָגִנִּים· מָגִנֵּי· הקמץ לא ישתנה והטעם כי הוא במקום דגש· על כן לא יוכל להשתנות כאשר כבר אמרתי פעם ופעמים שהדגושים לא ישתנו:

ג גם נמצאים מעטים במם חולם על משקל נחי פא יוד· וגם באלו יש הפרש שאותם הם בקמץ· או בצרי בסוף כמו מוֹשָׁב· מוֹקֵשׁ· ואלו הם בפתח· או בסגול כמו מן רָדַד מַעֲשֵׂה מוֹרָד· (מלכים א ז) ומן רָכַךְ וְהֵבֵאתִי מוֹרֶךְ· (ויקרא כו) והם מעט מזער:

ד אכן עם הא הנקבה הם רבים· והם טובים להכיר כי הם דגושי העין כמו מְגִלָּה מְחִתָּה ועם התיו כמו תְּפִלָּה· תְּחִנָּה ונמצא אחד בתוספת מם בסוף והוא חִנָּם מן חָנַן:

העקר השלש עשרה בביאור שמות של ארבעה או חמשה אותיות

א רעכי נמצאים כפולים של ארבעה אותיות רוצה לומר שבין שתי אותיות הכפולות שבסוף· יבא פעם אחרת פא הפעל כמו מן בָּרַר

תַּרְמוּרִים מן בָּקַק בַּקְבּוּק· מן צָלַל צְלָצַל· מן קָדַד קָדְקֹד ודומיהם: ועוד נמצאים כפולים של ארבע אותיות ונכפלה בהם למ״ד הפעל כמו רַעֲנָן· שַׁאֲנָן· חַכְלִיל ודומיהם: ונמצאים עם ה״א הנקבה כמו שַׁעֲרוּרָה· וביו״ד נוספת שַׁעֲרוּרִיָּה:

ב ונמצאים כפולים של חמשה אותיות רוצה לומר כפולי הע״ין והלמ״ד כמו מן יָרַק יְרַקְרַק· מן אָדֹם אֲדַמְדָּם· מן אָסַף אֲסַפְסֻף ודומיהם:

ג ונמצאים של חמשה אותיות שאין אחת דומה לחברתה כמו שַׁעַטְנֵז· צְפַרְדֵּעַ ודומיהם· יש אומרים שהם מורכבים כמו שַׁעַטְנֵז שׁוּעַ· טוּוִי ונוז· צְפַרְדֵּעַ רוצה לומר שֶׁיּוֹדֵעַ הַבֹּקֶר· וכן של ארבע אותיות פִּילֶגֶשׁ· פֶּלֶג אִשָּׁה· ויותר נכון לומר כי הם שמות מלשון מצרי או פרסי או בבלי וכלל אומר לך כי כל מלה אשר היא מד׳ או ה׳ אותיות אינה מלשון הקדש. וכן פַּתְשֶׁגֶן· אֲחַשְׁדַּרְפְּנִים· אֲחַשְׁתְּרָנִים· אֲחַשְׁתְּרְפָּנִים ודומיהם כמו שנבאר בהקדמת ספרי החרכבה:

ד ויש שמות שיש בהם אלף בראש או נון בסוף· ויש בהם מחלוקת אם הם שרשיות· או נוספות כמו אַבְנֵט· חַשְׁמַן· וכן אַרְגָּמָן והבים כאלה· יש אומרים שהאלפין והנונין נוספות· כאלף אֶזְרוֹעַ וכנון של זִכָּרוֹן: ואשר הם של ד׳ אותיות נבדלות המרבים מאד כמו כַּפְתֹּר· סְפָרָד· פִּלֶגֶשׁ· גַּרְזֶן· בַּרְזֶל· גִּזְבָּר· סַרְפָּד· טַפְסָר ודומיהם· וכבר ידעת כי הקמוצים והצרויים בסוף ישתנו· ותראה בשלמים ותלמוד מאותם של שלש אותיות כי דרך אחד להם על הרוב:

ה וגם נמצאים מרבעים הבאים דגושים ברבוי והם אותם שהנקודה האחרונה פתח כמו מן חַשְׁמַל נאמר הרבוי חַשְׁמַלִּים· וכן בְּעֵין הַחַשְׁמַלָּה· (יחזקאל י״ז) דגושה הלמ״ד· וכן מן וְגִזְבָּר· (דברי הימים כה) נאמר גזבר גִּזְבָּרִים· וכן מן בְּרוֹב סַרְעַפַּי· (תהלים קי״ט) סַרְעַף כלם פתוחים· וכן מן יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים· (תהלים ס״ח) כאמר חַשְׁמַן אגידיאו ירה אשר בשמו חברתי ספר הזה ברומא בשנת לרומא· כמבואר בהקדמה: ב ״ס נשלם ספר הבחור

שירי המחבר

שיר זה עשיתי ברומא בסוף ההעתקה הראשונה

ב' תנועות ויתד · וב' תנועות · ב' תנועות ויתד וב' תנועות

בעל דברים מה כיום לך אצל
שבעים זקנים או אל אהרן וחור
כלך למדברך אצל יסוד דקדוק
הנה בספר זה נקרא שמו בחור
אתו לשון זהב טהור ואדרת
שפה לפיו סביב נחמד בבוץ וחור
דבר אשר יקשה ממך שאל אותו
יגיד לך מענה תכף בלי אחור
לשואלים אותו ספר למי אתה
יאמר לאליה כנוי שמו בחור

וזאת השירה אשר חברתי בההעתקה שניה

אשוע וגם אקרא לאישים : נערים עם זקנים גם ישי———שים
לכו אלי אלמדכם כללי : לשון קדש והם פנים חד———שים
יסוד דקדוק הלא ברור בספרי : ליודעי דת ודין חכמי חר———שים
הלא אוציא לאור בו תעלומות : ואגידה נצורות המפר———שים
לארבעה נגידי מאמרים : אחלקהו לבאר הדרו———שים
ועקרים שלש עשרה לאחד : דהינו הם שנים וחמ———שים
יהי ספרי בשם בחור מכנה : ישמח אלהים ואנ———שים

ועוד אחרת

אחים וגם רעים שמעו דברי עם ספר מאד נעים היום ילדתיהו
יען לכל בחור הוא טוב וגם בחור ואני שמי בחור בחור קראתיהו

שירי המחבר

בעשרה לשונות ערבים נאמר שיר זה · וכן ענותי אל תבזה

יתד וב' ותנועות · ויתד וב' תנועות ויתד ותנועה כדלת וכנוגד

אֲשַׁבֵּחַ לְאֵלִי יָהּ וְאֶפּוֹד
לְיוֹצֵר אוֹר וּלְמַעֲרִיב עֲרָבִים ·
הֲבִינֵנִי עֲשׂוֹת סֵפֶר בְּדִקְדּוּק
דְּבָרָיו צוּף וּכִדְבַשׁ נֹ———— עֲרָבִים ·
וְכִלַּלְתִּי כְּלָלִים בּוֹ קְצָרִים
חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים מִ———— עֲרָבִים
וּבוֹ רְאָיוֹת חֲזָקוֹת כְּ——— אֲרָיוֹת
וְתַדּוּ מִ—— וְאֶבִי חָ———— עֲרָבִים ·
וְכָל סִפְרֵי מְדַקְדְּקִים לְפָנָיו
כְּמוֹ שְׁתִי אֲשֶׁר אֵין בּוֹ עֲרָבִים ·
וְטוֹב מִפָּז וּמִזָּהָב וּמִכָּל —
סְחַר רוֹכְלִים וְעוֹרְבֵי מָ———— עֲרָבִים ·
קְנֵהוּ דוֹד וּבוֹ תַעֲמוֹל וְתַעַל
כְּיוֹנֵק עֵץ וְכַשָּׁרָשֵׁי עֲרָבִים ·
וְאַף אִם אֵין לְךָ כֶּסֶף מְחִירוֹ
לְקָחֵהוּ אֲבָל תִּתֵּן עֲרָבִים ·
בְּכֵן נִזְכֶּה לְקַבֵּץ שֶׂה פְזוּרָה
תְּקַבֵּץ אֵל אֲשֶׁר רוֹכֵב עֲרָבִים ·
וְהַגּוֹאֵל לְיִשְׂרָאֵל יָגֵל אֵל
בְּמִדְיָאֵל וְיִשְׁמָעֵאל עֲרָבִים ·
וְהָרוֹצֶה לָדַעַת עֵת פְּרָטוֹ
הֲלֹא יִקַּח בְּיָדוֹ מִן עֲרָבִים ·

אמר אליהו הלוי אשכנזי

הנה אנכי בשרות הזמן אותי מווינסייה העיר נדרשתי לאשר שאלוני לחבר ספר שיש בו דבר כאשר עם לבבי והנה החזקתי אותי שלשים שנה והיום אני כבן שבעים שנה ועודני כבחי אז כחי עתה לצאת ולבא למלחמת הדקדוק והפסוק והמסורת כי מאז נתחדשו בי דעות חשבונות וסברות חדשות אשר לפנים לא ידעתים. מצורף לזה בי מאותו היום והלאה מצאתי שהנחתי קצת דברים שהיו ראויים להכתב ולא כתבתים גם כתבתי דברים הכוזבים ולא כתבתים באמת כי עשיתים ואין לתמוה על כבה כיכן נמצא לרבותינו זכרונם לברכה שאמרו דבר בילדותם וחזרו בו בזקנותם כמו שמצינו הדר ביה רבא מההיא וכן רב אשי חזר ממה שאמר במהדורא קמא והלכה כמהדורא בתרא כדאיתא בסוף פרק מי שמתו והנה כמחשבותם מחשבותי ולא טוב אנכי מאבותי לכן מצאתי את לבבי להדפיס הספר הזה שנית ולהוסיף ולגרוע ממנו ובזה איטיב חסדי האחרון מן הראשון ולבלתי לכת אחרי הבחורים ללמדם הקדמות כוזבות בלתי צודקות וחקים לא טובים וילמדום התלמידים הבאים אחרי ונמצא שם שמים מתחלל ע"י לכן בהעתקה הזאת אתקן המעות והדורים אישר וקלקל אבשר וארים מכשול מדרך עמי

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש במלאכת הזעציר והמדקדק הבחור הר"ר אריה בן מהורר אבא שוחט ובודק זצ"ל מק"ק ברלין וארץ מולדתו כאוויבר שלעזיע מעיר פלעס ממשפחת זינגר

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש במלאכת הזעציר הבחור הר"ר לב בן מהורר זאב וואלף זצ"ל מק"ק ברלין בן המנוח התורני מהורר יוסף זצ"ל